

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

XVIII. DÖNEM TBMM VE FAALİYETLERİ
(1987-1991)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİYNA TALAYHAN

İSTANBUL 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

XVIII. DÖNEM TBMM VE FAALİYETLERİ
(1987-1991)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİYNA TALAYHAN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. BÜLENT BAKAR

İSTANBUL 2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
XVIII. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI	9
1.1 1987 Genel Seçimi	9
1.2.XVIII. Dönem TBMM'nin Analizi	11
1.2.1 Milletvekillerinin İllere ve Partilere Göre Dağılımı	11
1.2.2 Milletvekillerinin Meslek Durumlarının Analizi	15
1.2.3 Milletvekillerinin Eğitim Durumlarının Analizi	15
1.2.4 Kadın Milletvekillerinin Analizi.....	16
1.2.5 TBMM'de Görev Alan Meclis Başkanları ve Komisyonlar.....	17
1.3 XVIII. Dönem TBMM Hükümetleri ve Programları.....	19
1.3.1 İkinci Özal Hükümeti ve Programı	20
1.3.2. Yıldırım Akbulut Hükümeti ve Programı	24
1.3.3 Mesut Yılmaz Hükümeti ve Programı	28
İKİNCİ BÖLÜM	33
XVIII. DÖNEM TBMM İÇ POLİTİKA GELİŞMELERİ	33
2.1 1988 ANAP Kongresi ve Özal'a Suikast Girişimi	33
2.2. Erken Yerel Seçim Planları.....	34
2.3. 26 Mart 1989 Yerel Seçimi.....	37
2.4.XVIII.Dönem Cumhurbaşkanlığı Seçimi	40
2. 5. 20 Ekim 1991 Genel Seçimi	44
2.6. XVIII. Dönem Siyasi Partileri	47
2.7. XVIII. Dönem TBMM Gelişmeleri	49
2.7.1. Ekonomik Gelişmeler	49
2.7.2. Sosyal Gelişmeler	53
2.7.3 Eğitim Alanındaki Gelişmeler	55
2.7.4 Kültür ve Turizm Alanındaki Gelişmeler	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	62
XVIII. DÖNEM TBMM DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ	62
3.1 Amerika ve Türkiye İlişkileri	62
3.1.1 Ege ve Kıbrıs Adası Sorunlarında Amerika'nın Tutumu	62
3.1.2 Körfez Krizi'nde Amerika ve Türkiye.....	64
3.1.3 Ermeni Sorunu ve Amerika'nın Yaklaşımı	69
3.2 Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri	71
3.3 Türkiye- Azerbaycan İlişkileri.....	75
3.4 Irak ile İlişkiler.....	78
3.5 İran ile İlişkiler.....	79
3.6 Diğer Ülkelerle Yaşanan Önemli Gelişmeler	80
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	84
EKLER	91

ÖNSÖZ

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasıyla başlayan meclis süreci her döneminde farklı politikalara bağlı olarak gelişme göstermiştir. Seçimle yönetime geçen partilerin oy ağırlığına göre de milletvekilleri meclislerde temsil hakkını elde etmiştir. Çalışmanın konusu olan XVIII. Dönem TBMM 1987-1991 yıllarını kapsamaktadır. Öncesinde yaşanan 12 Eylül 1980 Darbesi düşünüldüğünde meclisin sivil ağırlıklı kurulması kaçınılmaz olmuştur. Farklı mesleklerden milletvekillerinin oluşturduğu bir meclistir. Bu dönemde ANAP hakimiyeti yaşanmıştır. Daha önce hükümet kurup Başbakanlık yapan Turgut Özal bu dönemin ilk hükümetini kurdu. Sırayla Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz Başbakanlık yapmıştır. Üç Başbakanın politikaları benzerlik göstermektedir.

Bu dönemdeki iç politika ve dış politika gelişmeleri önem arz etmektedir. Özellikle Ortadoğu coğrafyasında yaşanan gelişmeler Amerika ile ilişkilerde denge kurulması gerektiğini göstermiş, temkinli bir dış politika izlenmiştir. Bu çalışma TBMM Tutanakları incelenerek hazırlanmıştır. Bunun dışında süreli yayınlar kullanılmış olup, gazetelerden istifade edilmiştir. Resmî Gazete özellikle seçim sonuçları, hükümet politikalarında faydalanılan kaynaklar arasındadır.

Çalışmamı oluştururken benden desteğini esirgemeyenlere teşekkür etmeyi borç bilirim. Öncelikle lisans ve yüksek lisans döneminde kendisinden ders aldığım kıymetli hocam Prof. Dr. Bülent Bakar’a bu süreçteki ılımlı yaklaşımı, anlayışı ve katkıları için teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca benden desteğini esirgemeyen kıymetli ablalarım Sibel Ateş ve Serpil Akgün’e minnetimi sunarım. Beni bugünlere getiren, maddi manevi desteğini esirgemeyen değerli annem ve babama tüm kalbimle teşekkür ederim. Son olarak tez sürecinde destek aldığım, yardımlarını benden esirgemeyen arkadaşlarım Zehra Karagülle, Elif Nur Buluşan, Hayrunnisa Özçelik, Feyza Biray ve Ayşenur Özdemir’e teşekkür ederim.

ÖZET

TBMM, Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli bir kurumdur. 23 Nisan 1920'de ilk meclis açılmış ve bu zamana kadar devletin en önemli kurumları arasında yerini almıştır. Yasama organı olan meclis farklı dönemlerde etkisini, farklı şekillerde gösterdi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra siyasette askeri kanadın etkisi hissedildi. 1982 Anayasasının kabulüyle birlikte farklı partiler kurularak farklı görüşlerin temsiline izin verilmişti. 1983 seçimleriyle ANAP iktidara gelmiştir. ANAP'ın iktidara gelmesiyle XVII. Dönem TBMM başladı. 1987 seçimlerinde tekrar ANAP'ın kazanmasıyla XVIII. Dönem TBMM süreci başlamıştır. ANAP'ın ağırlığını hissettirdiği mecliste önce Başbakan daha sonra 1989 seçimleriyle Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın hem iç siyasette izlediği politika hem de dış politikası dönemin muhalif partileri tarafından eleştirildi. Turgut Özal, Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz'ın oluşturduğu hükümetler XVIII. Dönem TBMM'nin temelini oluşturmuştu. Bu dönemde yaşanan dış politikadaki gelişmeler, çıkarılan kanunlar Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı XVIII. Dönem TBMM'nin yapısını ve faaliyetlerini incelemektir. Kendinden önce ve sonraki meclisler çalışılmış olup, bu dönem itibariyle eksik kalmaktaydı. Eksik kalan XVIII. Dönem TBMM bu çalışma ile tamamlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TBMM, XVIII. Dönem, ANAP, Hükümet.

ABSTRACT

The Turkish Grand National Assembly is an important institution in the Republic of Türkiye. The first parliament was opened on April 23, 1920, and by this time it had taken its place among the most important institutions of the state. The parliament, which is the legislative body, has shown its influence in different ways in different periods. After the coup of September 12, 1980, the influence of the military wing was felt in politics. With the adoption of the 1982 Constitution, different parties were established and the representation of different views was allowed. ANAP came to power with the 1983 elections. With ANAP coming to power in the XVII. the period. The term of the Turkish Grand National Assembly has started. With ANAP winning again in the 1987 elections, XVIII. the term Turkish Grand National Assembly process has started. Turgut Özal, who became first the prime minister and then the president with the 1989 elections in the parliament, where ANAP made its presence felt, was criticized by the opposition parties of the period for both his domestic policy and foreign policy. The governments formed by Turgut Özal, Yıldırım Akbulut and Mesut Yılmaz were in the XVIII. the period. This period formed the basis of the Turkish Grand National Assembly. The developments in foreign policy and the laws enacted during this period had an important place in Turkish history.

The aim of this study is the XVIII. The term is to examine the structure and activities of the Turkish Grand National Assembly. The assemblies before and after him were studied, but they were incomplete as of this period. The missing XVIII. The term of the Turkish Grand National Assembly was tried to be completed with this study.

Key Words: Turkish Grand National Assembly, XVIII. Period, ANAP, Government.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AP	Adalet Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BTP	Büyük Türkiye Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
GAP	Güney Doğu Anadolu Projesi
HP	Halkçı Parti
HEP	Halkların Emek Partisi
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi

MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MKYK	Merkez Karar Yönetim Kurulu
RP	Refah Partisi
s.	Sayfa.
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TRT	Türk Radyo ve Televizyon Kurumu

GİRİŞ

Türk tarihinde meclis kavramı önem taşımaktadır. Türkler devlet kurduktan sonra önemli meseleleri görüşüp, karar aldıkları kurumlar oluşturmuşlardır. Bunlar toy, kurultay gibi farklı isimlerle adlandırılmış olup meclis işlevini görmüşlerdir. Türk siyasi tarihinde gerçekleşen birçok olay meclisin şekillenmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde 1876 tarihinde Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan meclis süreci 23 Nisan 1920 de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasıyla tamamlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanının hemen öncesinde ilk kurulan parti Halk Fırkası olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur. TCF, hem Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile yaşadığı fikri ayrılıklar sebebiyle hem de Doğu Anadolu'da çıkan isyanlarda etkisi olduğu düşünüldüğü için II. Dönem TBMM'nin çıkardığı "Takrir-i Sükûn Kanunu"¹ ile Ağustos 1925'te kapatılmıştır.² Atatürk döneminde çok partili demokrasiye geçiş denemeleri olumlu sonuçlanmamış ve çok partili siyasal hayatın başlaması için İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunu beklemek gerekmiştir.

1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı meydana gelmiştir. Bu süreçte VI. ve VII. Dönem TBMM faaliyet göstermiştir. TBMM ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Türkiye'yi savaş dışında bırakacak hamleler yapmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hükümet aleyhindeki söylemler artık tek partili durumdan çok partili sürece geçilmesi gerektiğini gösteriyordu. İlk olarak Müstakil Grup 1939'da kuruldu. Bu grup TBMM içerisinde hükümeti denetleyecekti. Ancak çok etkili olmamış, Demokrat Parti'nin 1946'da kurulmasıyla görevi bitmiştir.

Hükümet tarafından desteklenen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu da meclis içerisinde tepkiyle karşılanmış olup Dörtlülük Takriri ortaya çıkmıştır. CHP tarafından kabul görmeyen Dörtlülük Takrir reddedilmiş, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan,

¹ Takrir-i Sükûn Kanunu: İsmet İnönü'nün başbakanlığında ortaya çıkan bir kanundur. Kanunun ortaya çıkmasında iç isyanlar etkili olmuştur. Yönetim şekli olan Cumhuriyet'in varlığını koruyabilmek adına mecliste yasalaşmıştır. Çıkarılan kanun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tarafından düşünce hürriyetinin engellendiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kanunun çıkmasının ardından on kadar dergi ve gazete kapatılmıştır. Kanun 4 yıl süreyle uygulanmış olup 1929 yılında yürürlükten kalkmıştır. İhsan Güneş, "Takrir-i Sükûn Kanunu", *Atatürk Ansiklopedisi*, s.1-2 <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/takrir-i-sukun-kanunu/?pdf=3345> [Erişim Tarihi:01.02.2022]

² Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.10-11.

Celal Bayar CHP'den ayrılmıştır.³ Bu isimler ilerleyen süreçte Demokrat Partiyi (DP) kuracaktı.

1950 Seçimleri tarihi bir dönemeç olmuştur. Sebebi CHP iktidarının sona ermesiydi. 29 Mayıs 1950 yılında DP ilk hükümeti kurdu. Hükümet programı Adnan Menderes tarafından mecliste okundu.⁴ IX. Dönem TBMM'yi oluşturan milletvekillerinin mesleki dağılımına bakıldığında dahi önceki TBMM'den farklı olduğu görülmektedir. Askeri kanat yerine sivil kesim daha fazla idi.

1954 ve 1957 seçimleri yaşanırken CHP ve DP'nin beklentileri farklıydı. Özellikle 1954 seçimi DP'yi zirveye taşıdı. DP mecliste 503 milletvekili temsil hakkı bulurken, CHP aldığı yüzde 35,1 oy ile 31 milletvekili ile meclise girebildi.⁵ 1957 seçimleri öncesi ülkedeki siyasi atmosfer değişmişti. Özellikle DP karşısında olan grup kalabalıklaşıyordu. Muhalefet olan CHP'de bundan yararlanarak seçim kampanyalarını gerçekleştiriyordu. TBMM 'de çıkan yasalara da bakıldığında ağırlıklı olarak hükümet otoritesi baskın olan yasalar çıkarılmıştır. Güçlü muhalif seslere rağmen 1957 seçimleri de DP tarafından kazanıldı. 1954 seçimlerindeki aldığı yüzde düşmüştü ancak bu durum tekrar DP'nin seçimi kazanma gerçeğini değiştirmiyordu.

1957 seçimlerinden 1960 yılına kadar olan süreçte keskin ayrılıkların yaşanması, ekonomik istikrarsızlıkların olması, meclisin sorunlara yeterli cevap verememesi, çözüm bulamaması gibi etkenler 27 Mayıs'ın sinyallerini verdi.⁶ 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen darbeyle Milli Birlik Komitesi DP yönetimine son verdi. Oluşturulan kurucu meclis yeni anayasa hazırlıklarına başladı. İkili meclis sistemi oluşturuldu.

1961 Anayasası oluşturulduktan sonra yıllardır büyük partilerin temsil edildiği TBMM'de küçük partilere de yer verilmiştir. 1961-1965 sürecinde koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Kurulan bu hükümetler siyasette istenilen ortamı oluşturamamıştır.⁷

1965 seçimleri koalisyon hükümetlerinin son bulduğu bir seçim oldu. Süleyman Demirel'in partisi olan Adalet Partisi (AP) yönetime geldi ve böylece XIII. Dönem TBMM başladı. 1969 seçimlerine doğru yaklaşırken Türkiye'de işçi eylemleri, öğrenci çatışmaları yaşandı, yeni partiler siyasete girmeye başladı. Oluşan iç karışıklıklara

³ *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını (Ed. Doç. Dr. Şaduman Halıcı), Eskişehir 2013, s.148-149.

⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s.23.

⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.325.

⁶ Halıcı, *a.g.e.*, s.166.

⁷ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.195,196.

rağmen 1969 seçimleri gerçekleştiğinde kazanan Demirel oldu. Süleyman Demirel'in yönetimi 1971 Muhtırasına kadar sürdü.

1971 Muhtırası yaşandığında meclis görevini yapmaya devam etti. Süleyman Demirel görevi bıraktığı için onun yerine yeni bir hükümet kurulmasına karar verildi. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay birçok partinin birleşimi ile kurulan hükümetin başına Nihat Erim'i getirmiştir. Nihat Erim 1971-1973 süreçleri içerisinde 2 hükümet kurmuş ancak istenilen istikrar ve huzur sağlanamadığı için Başbakanlıktan istifa etmiştir. Nihat Erim yerine Başbakanlık görevini Ferit Melen almıştır. Ferit Melen'in kurduğu hükümetin en önemli özelliği 12 Mart döneminin son hükümeti olmasıdır. Kurulan bu son hükümet 1973 seçimlerine kadar varlığını devam ettirmiştir.⁸

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçiminin ardından 15 Nisan 1973'te Naim Talu hükümeti kurmuştur. Naim Talu Hükümeti dahil olmak üzere 1980 sürecine kadar olan hükümetler koalisyon hükümetleri şeklinde olmuş olup, uzun soluklu olamamışlardır. 12 Eylül askeri darbesine giden süreci tetikleyen olaylar yaşanmaya başlamıştır. Bunları incelediğimizde, halk arasında şiddetli sağ-sol ayrımının yaşanması iç huzursuzluk yaratıyordu. Ekonomik sıkıntılar yaşanması bu ayrımı şiddetlendiren etkenlerden biriydi. Siyasette var olan kişilerin öldürülmesi darbeyi kaçınılmaz kılmıştı. (DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler⁹ ve eski Başbakan Nihat Erim'in ölümü.¹⁰)

12 Eylül 1980 günü Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in başında bulunduğu ordu ülke yönetime el koydu. Kenan Evren halka yaptığı açıklamada siyasi, ekonomik sorunlar ve istikrarsızlıkların ülkenin geleceğini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Terör olayları ve iç karışıkların ciddi boyutlara ulaştığını açıkladıktan sonra var olan partilerin

⁸ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, Buke Kitapları, İstanbul 2006, s.269-270.

⁹ Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kurucusudur. 1977 yılına kadar sendikanın genel başkanlığını yapmıştır. Daha sonra Maden İş Sendikası'nın genel başkanlığını yapan Türkler 22 Temmuz 1980 tarihinde uğradığı suikast sonucu ölmüştür.

Ayrıntı için bakınız: "Kemal Türkler Öldürüldü", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1980, s.5.

¹⁰ Nihat Erim: Siyasi kariyeri 1945 yılında Kocaeli'nden bağımsız milletvekili seçilmesiyle başlamıştır. Daha sonra CHP'ye katılmıştır. CHP'ye katılmasının ardından Ulus Gazetesi'nde yazarlık yapmaya başlamış, iç ve dış politikaya dair önemli yazılar yazmıştır. Hasan Saka'nın Başbakanlığı döneminde Bayındırlık Bakanlığı'na getirilmiştir. 1949'da Şemsettin Günaltay hükümetinde Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. Mart 1971- Nisan 1972 yıllarında Başbakanlık yapmıştır. Başbakanlığının ardından Cumhuriyet Senatosu'na senatör olarak atanmış ve 1977 yılına kadar bu görevini yerine getirmiştir. 1980 Darbesine giden süreçte 19 Temmuz 1980 yılında suikast sonucu vefat etmiştir. Ahmet Gülen, "Nihat Erim (1911-1980)", *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nihat-erim-1911-1980/?pdf=5440> [Erişim Tarihi:16.01.2023]

Ayrıntı için bkz: "Nihat Erim Katledildi", *Akşam*, 20 Temmuz 1980.

çıkarcı hareketlerde bulunduğunu söylemiştir. Milletvekillerinin de TBMM’de sorumluluk almayıp parti çıkarları doğrultusunda çalıştıklarını ifade etmiştir.¹¹ Bu doğrultuda dokuz bildiri resmî gazetede yayınlanmış olup ilk bildiri meclisin ve hükümetin feshedildiği, meclis üye dokunulmazlıklarının kaldırıldığı belirtildi.¹²

Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ülke yönetimini ele alıp meclisi feshettikten sonra meclisin yasama ve yürütme yetkilerini kendi bünyesine kattı. Bülent Ulusu¹³ hükümet kurmakla görevlendirildi. 12 Eylül müdahalesi yasa yapmayı da kolaylaştırmıştı. Yasa çıkarmak için beş kişilik bir yasama organı mevcuttu. Çıkarılan yasalar incelendiğinde otoriteyi artıran yasalar olduğu görülmektedir. Siyasi partilerin durumu da bu süreç içerisinde değişiklik gösterdi.

12 Eylül müdahalesinin ilk zamanlarında partilere dokunulmadı, belli bir süreliğine faaliyetleri durduruldu ancak sürecin sonunda siyasi partilerin feshi gerçekleşti.¹⁴

MGK kendine bağlı bir Danışma Meclisi oluşturdu. Danışma Meclisi 160 kişiden meydana gelmiş olup asıl görevi yeni anayasayı oluşturmak olacaktı. 15 kişilik bir komisyon oluşturularak başkanlığına Orhan Aldıkaçtı getirildi.¹⁵ Anayasa için oluşturulan taslak 120 oyla kabul edildi. 1982 anayasası halk oyuna sunuldu. Kenan Evren bu süreçte anayasanın özelliklerini bizzat tanıtan isim oldu. Kendisinin Cumhurbaşkanı seçilmesi için bu anayasanın kabulü şarttı. Kenan Evren’in istediği gibi de süreç gerçekleşti. Yüzde 91 oranında halktan geçerli oy alan anayasa kabul edildi. 1989 yılına kadar sürecek olan Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı başlamış oldu.¹⁶

1982 anayasanın kabul edilmesinden sonra siyasi partiler yeniden kurulmaya başladı. Siyasi partiler yasası ilan edildikten sonra Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Büyük Türkiye Partisi (BTP), Anavatan Partisi (ANAP) gibi partiler kuruldu. Birçok parti kurulmuş olmasına rağmen seçimlere ANAP, Halkçı Parti (HP), MDP katıldı. 6 Kasım

¹¹ *T.C Resmî Gazete*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103, s.1-2.

¹² *T.C Resmî Gazete*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103, s.6. İlgili belge için **bkz: Ek 1**.

¹³ Bülent Ulusu, 12 Eylül 1980 Darbesi’nin ardından Milli Güvenlik Konseyi’nin görevlendirmesiyle Başbakanlık görevine getirilmiştir. Aralık 1983 tarihine kadar da görev de kalmıştır.

Detaylı bilgi için bkz: Ruken Narbahçe, Sabit Dokuyan, “Bülent Ulusu Hükümeti Döneminde Türk Dış Politikası (1980-1983)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt VII, Sayı 4, 2018, s.2904.

¹⁴ Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cilt V, Cem Yayınevi, İzmir 2020, s.37,38.

¹⁵ Akın, *a.g.e.*, s.122,123.

¹⁶ Halıcı, *a.g.e.*, s.201.

1983 de yapılan genel seçimde en yüksek oy oranını yüzde 45,1 ile ANAP aldı.¹⁷ ANAP'ın kazanmasıyla birlikte hükümeti kurma görevi Turgut Özal'a verildi. Böylece 1987 yılına kadar sürecek olan XVII. Dönem TBMM başlamış oldu.

XVII. Dönem TBMM'yi Fahri Özdilek¹⁸ açtı. TBMM Başkanı olarak Necmeddin Karaduman¹⁹ seçildi. TBMM başkanlık divanı oluşturulduktan sonra MGK'ya son verildi.²⁰ 45.dönem TBMM hükümet programı Turgut Özal tarafından okundu. Okunan programda ekonomik sorunların çözümüne ilişkin ifadeler yer alırken işsizlik ve ev sorunu için yapılacaklara da yer verilmiştir. 1983 genel seçimiyle tekrardan demokrasi ortamı oluştu. Ardından birkaç ay sonra 1984 yerel seçimlerinin yapılması için çalışmalar başlayacaktı.²¹

1984 yerel seçimlerinin 25 Mart da yapılmasına karar verildi. Bu seçimde TBMM dışındaki partiler de seçime girebildi. Seçime giren partiler şunlardı: ANAP, Doğru Yol Partisi (DYP), HP, MDP, Refah Partisi (RP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP). Yerel seçim sonuçları incelendiğinde ANAP oyların yüzde 41,8'ini alarak liderliği aldı. İkinci parti de SODEP olmuştu.²²

1984 yerel seçimlerinden sonra ortak fikirlere sahip olan SODEP ve HP 'de birleşme düşüncesi gündeme geldi. Eğer birleşirlerse mecliste daha fazla söz hakkına sahip olacaklardı. İki partinin birleşmesi gerçekleşti. SODEP HP'ye katıldı. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adıyla yeni bir parti Türk siyasi tarihine girmiş oldu. Partinin ilk genel başkanı Aydın Güven Gürkan, daha sonra Erdal İnönü olacaktır. SHP dışında Demokrat Sol Parti (DSP)kuruldu. Genel başkanlığını Raşan Ecevit yaptı.²³

¹⁷ Süleyman Aşık, *Türk Siyasi Tarihinde ANAP ve Turgut Özal*, Kopernik Kitap, İstanbul 2019, s.85.

¹⁸ Fahri Özdilek: 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından ülke yönetiminde etkili olan Milli Birlik Komitesi'nin Millî Savunma Bakanlığı'nı yapmıştır. Ekim 1960 tarihinde Başbakan Yardımcılığı görevini yapan Özdilek Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla Başbakan Vekilliği görevini üstlendi.1982 Anayasası kabul edildikten sonra Halkçı Parti' de yer aldı. 1983 Seçimleriyle başlayan XVII. Dönem TBMM'de Konya Milletvekilliği ile mecliste yer aldı. 29 Kasım 1987'den sonra siyasetten çekilmiştir. Bkz: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, s.41.

¹⁹ Necmeddin Karaduman kaymakamlık ve valilik görevlerinin ardından XVII ve XVIII. Dönem TBMM'de ANAP Trabzon Milletvekilliği yapmıştır. 1983 ve 1985'te TBMM Başkanlığı görevinde bulundu. Aktif siyasetten çekildikten sonra Trabzon Araştırmaları Merkezi Vakfı Başkanı olmuştur. Ayrıntı için bkz: Sedef Bulut," Bürokrasiden Siyasete Türkiye Büyük Millet Meclisinin XIV. Başkanı Necmettin Karaduman", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 35,2023, s.177-178.

²⁰ Akşin vd., *a.g.e.*, s.62.

²¹ Aşık, *a.g.e.*, s.114.

²² Aşık, *a.g.e.*, s.133.

²³ Çavdar, *a.g.e.*, s.278-279.

ANAP 1984 yerel seçimlerini başarı ile tamamladıktan sonra partinin büyük kongresini yapmak istedi. 13 Nisan 1985'te beklenen kongre gerçekleşti. 1001 delegenin toplandığı kongre üç gün sürdü. Divan başkanlığına İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut getirildi. Turgut Özal ise 902 oy ile partinin genel başkanı seçildi.²⁴ Kongrenin verdiği izlenimler önemliydi. Özal parti içinde istikrarsızlık ve fikir ayrılıklarının yaşandığının farkındaydı. Eksiklikler ve şikayetler fazlasıyla meydana geldiğinde gerekirse ilçe yönetim kurullarının görevden alınabileceğini belirtmiştir.²⁵

1986 yılına gelindiğinde ülke yeni bir seçimle karşı karşıya gelecekti. Normal şartlarda yasama meclisi tatildeydi. Ancak ölüm ve milletvekillerinin istifasından kaynaklı mecliste on bir milletvekili koltuğu boşta kaldı. Bu yüzden bir ara seçimin yapılması gerekiyordu. Bu ara seçimin yapılmasında sadece istifa ya da ölüm gibi sebepler görünen yüzeysel durumlardı ve seçimin yapılmasını ANAP yönetimi istiyordu. Turgut Özal gelişen ve düzelen ekonominin halkı etkilediğini bu sebeple oy oranının artacağı düşüncesindeydi.²⁶ Bu sebeplerden kaynaklı olarak Turgut Özal ve 88 arkadaşı kanun tasarısını meclise sundu.²⁷ TBMM'de alınan kararlar XVII. Dönem Milletvekili ara seçimi için oy verme günü 28 Eylül 1986 Pazar günü olmasına karar verildi.

1986 seçimlerini ANAP kazanacağına kesin olarak inanıyordu. Diğer seçimler kadar büyük bir seçim olmayacaktı. Partiler bunun farkında idi. 1986 ara seçimleri yapıldı. Seçim sonucunda ANAP yüzde 32,3 oranında oy aldı. Hatırlanacağı üzere 1983 seçimlerinde yüzde 45 oranında oy almıştı. Seçimdeki oy oranının düşüklüğü birtakım değişimlere sebep oldu. Kabinede değişiklik gerçekleşti. Adalet Bakanlığı'na Mahmut Oltan Sungurlu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na Mustafa Kalemlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Mesut Yılmaz getirildi.²⁸

1986 ara seçiminden sonra önemli gelişmeler yaşandı. Siyasi istikrarsızlık sağlayan koalisyon hükümetleri sona ermiş, farklı partiler kurulmaya başlamıştır. 12 Eylül döneminde ortaya çıkan siyasi yasaklar ANAP döneminde kaldırılmıştır. Bilindiği üzere 12 Eylül sürecinde siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş, birçok isme siyasi

²⁴ "Özal Oy Birliği ile Genel Başkan Seçildi.", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1985, s.1.

²⁵ Aşık, *a.g.e.*, s.143.

²⁶ Aşık, *a.g.e.*, s.143-144.

²⁷ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 17. Dönem, 30. Cilt, 117. Birleşim, 10 Temmuz 1986, s.461.

²⁸ *T.C Resmî Gazete*, 17 Ekim 1986, Sayı 19254, s.1.

yasak getirilmişti. Halk oylaması neticesinde siyasi yasaklar kalktı. Bülent Ecevit, Süleyman Demirel gibi isimler tekrardan siyasete katılma imkânı bulmuşlardır.²⁹

Yapılan 1986 ara seçiminden sonra yeni bir seçim gündeme geldi. Kanunlara göre genel seçimler beş yılda bir yapılmaktaydı. En son ki genel seçim 1983 yılında yapılmıştı. Bir sonraki genel seçim 1988 yılında gerçekleşmeliydi. Ancak seçimlerin bir yıl erken yapılması gündeme geldi. Turgut Özal bu seçimin yapılmasını istemekteydi. Seçimin erken yapılmasını istemesindeki temel sebeplerden biri de DYP ve SHP gibi muhalif partilerin güç kazanmasıdır. İlerleyen süreçte ANAP iktidarını yenebilecek bir potansiyelin olması çekimser bir tavra sebebiyet vermekteydi. Bu sebeple erken seçimin yapılmasını isteyen Özal seçim kanununda değişiklik yapılmasını istedi. “Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve TBMM’nin XVIII. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanun” TBMM tarafından kabul edildi.³⁰

Seçim kanunu ile ilgili değişikliklere bakıldığında iktidar partisi lehinde olduğu görülmektedir. Seçmen kütükleri kanununda yapılan değişikliklerle, yeni yapılacak seçimde eklenecek seçmenlerle birlikte seçmen sayısının artacağı belirtilmiştir. Seçim çevreleri küçültülecek, en fazla altı milletvekili çıkarılarak bölme işlemi bir eksiği ile yapılacaktır. XVIII. Dönem Milletvekilliği genel seçimi adaylığı için ön seçim olmayacaktı. Seçim için belirlenen tarih 1 Kasım 1987 olacaktır.³¹

Seçim için çıkarılan yasaya muhalif partiler itirazda bulundu. SHP bazı maddelerin iptal edilmesi için anayasa mahkemesine başvurdu. Anayasa mahkemesi yüzde 20 olarak belirtilen seçim barajını iptal etmedi. Ancak ön seçim yasağını doğru bulmadı. Bu sebeple ön seçim yasağı iptal edildi.³² Ön seçim yasağının iptalinden sonra seçim tarihinin değişimi için SHP, DYP, DSP gibi muhalif partiler TBMM’nin toplanmasını istedi. TBMM toplandı ve 1 Kasım 1987 olarak önceden belirtilen seçim tarihi 29 Kasım 1987 olarak belirlendi.³³

Seçim tarihinin bir aydan daha kısa süreli bir tarihe alınması muhalif partiler için yeterli bir düzenleme değildi. Turgut Özal partilerin hoşnutsuzluğunu gidermek ve seçim tarihinde uzlaşmak amacıyla önce SHP ile görüşme yaptı. Erdal İnönü ile anlaşma sağlandı ve SHP seçime girmeye karar verdi. İnönü seçime itiraz eden Süleyman Demirel

²⁹ Halıcı, *a.g.e.*, s.203.

³⁰ Akşin vd., *a.g.e.*, s.74.

³¹ *T.C Resmî Gazete*, 11 Eylül 1987, Sayı 19571, s.1-4.

³² Akın, *a.g.e.*, s.137.

³³ Betül Uncular, *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*, Bilgi Yayınevi, Ankara,1991, s.140.

ve Bülent Ecevit ile bir araya geldi. Yapılan görüşmede Ecevit ve Demirel Erdal İnönü'den istedikleri seçim itirazını alamadı.³⁴ Sonuç itibariyle Özal'ın istediği gerçekleşecekti. 29 Kasım 1987 seçimleriyle XVIII. Dönem TBMM dönemi başlayacaktı.



³⁴ Uncular, *a.g.e.*, s.141-147.

BİRİNCİ BÖLÜM

XVIII. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI

1.1 1987 Genel Seçimi

Genel seçim tarihi 29 Kasım 1987 olarak kararlaştırıldıktan sonra seçim kampanyaları başladı. Turgut Özal 1983'ten beri iktidarda olmalarından kaynaklı olarak yaptıkları işleri söyleyerek halkı etkilemeye çalıştı. Reklam ajansları ile çalışarak televizyonda ve afişlerde etkili sloganlar kullandı. ANAP'ın seçimde rakiplerinden biri olan SHP lideri Erdal İnönü değişen seçim sisteminden faydalanacaklarını düşünüyordu. Bu sebepten kaynaklı olarak Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'le yaptığı görüşmede seçime daha fazla itiraz etmeyeceğini belirtmişti. SHP'nin seçim kampanyasında en akılda kalır afişi belki de "Beş yıl daha bir limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?" afişi idi.³⁵ Bu afiş Özal'ı fazlasıyla rahatsız etmiş SHP'yi oy için halkı limona benzetmekle suçlamıştır.³⁶

Ön seçim yasağı anayasa mahkemesi kararıyla iptal edildikten sonra SHP ve DYP ön seçime gitti. ANAP sadece üç seçim çevresinde ön seçime girdi. SHP 97 seçim çevresinden, DYP 60, DSP ise 15 seçim çevresinde adaylarını belirledi.³⁷ 1987 seçimleri için yapılan ön seçim de muhalif partilerin liderlerinden SHP başkanı Erdal İnönü dışında kimse oy kullanmadı. Çünkü Süleyman Demirel siyasi yasak kaldırıldıktan sonra DYP'ye üye olmuştu. Yine Bülent Ecevit de DSP'ye yeni üyeliğinden kaynaklı hem de partinin tüm üyelerinin katılmayacağı bir ön seçim olduğu için katılmadı.³⁸

Ön seçim yapıldıktan sonra seçime doğru yaklaşırken parti liderleri birbirlerini sık eleştirmeye başladı. Süleyman Demirel 29 Kasım seçiminin ülke için bir fırsat olduğunu belirterek mevcut iktidarın değişmesi gerektiğini söyledi. Bülent Ecevit ise seçim sistemini kabul eden SHP lideri Erdal İnönü'yü suçluyordu. DSP partisini yenilgiye uğratmak için İnönü'nün bu seçimi kabullendiğini belirtti.³⁹

29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimlerine şu partiler katıldı: ANAP, DYP, DSP, SHP, RP, İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve

³⁵ Doğan Duman, Serçin Sun İpekşen, "Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları", *Turkish Studies*, Cilt VII, Sayı 8, 2013, s.127.

³⁶ Uncular, *a.g.e.*, s.149.

³⁷ "Parti İçi Demokrasi Sınavı", *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1987, s.7.

³⁸ "Politikacı İçin Kader Günü", *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1987, s.13.

³⁹ "Bu İktidarı Yolcu Edin", "Demokrasiyi ANAP'a Sattı", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1987, s.8.

Bağımsızlar. 26 milyon 347 bin 71 kişi oy kullandı. 7 partinin katıldığı seçimlerde 450 milletvekili seçildi.⁴⁰ Partilerin aldıkları oy oranları şöyledir:

Tablo 1.1. 1987 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

PARTİLER	OY ORANI %	MİLLETVEKİLİ	OY SAYISI
ANAP	36,31	292	8.704.335
SHP	24,74	99	5.931.000
DYP	19,14	59	4.587.062
DSP	8,53	-	2.044.576
RP	7,6	-	1.717.425
MÇP	2,93	-	701.538
IDP	0,82	-	196.272
BAĞIMSIZLAR	0,37	-	89.421

Kaynak: *T.C Resmî Gazete*, 9 Aralık 1987, Sayı 19659, s.4.

Seçim sonuçları incelendiğinde üç partinin yüzde onluk barajı geçtiği görülmektedir. ANAP, DYP ve SHP TBMM’de temsil hakkı kazanmış oldu. Seçim yasasının değişikliğinden kaynaklı olarak ANAP çoğunluğu kazandı. TBMM’deki milletvekillerinden 236’sı değişti.1983 seçimleri ile kıyaslandığında ANAP oyları 56 şehirde geriledi.⁴¹ Seçim sonuçları açıklandıktan sonra liderlerin tepkileri de önemliydi. Bülent Ecevit partisi meclise giremediği için siyasetten çekilme kararı aldı. Turgut Özal Ecevit’in çekilmesine üzüldüğünü belirttikten sonra yenik değil galip çıktığını söyledi.⁴²

1987 seçimleriyle birlikte XVIII. Dönem TBMM başladı. Özal Birinci hükümetini 1983 seçimleriyle kurmuştu. Yeni dönem ile 2. Özal Hükümetini oluşturacaktı.

⁴⁰“Sıra Bizde”, *Tercüman*, 29 Kasım 1987, s.5.

⁴¹ “Meclis’in Yüzde 60’ı Yenilendi”, *Milliyet*, 1 Aralık 1987, s.6.

⁴² “Ecevit Acele Etti”, *Tercüman*, 2 Aralık 1987, s.10.

1.2.XVIII. Dönem TBMM'nin Analizi

29 Kasım 1987 seçimleri ile XVIII. Dönem TBMM başladı. XVIII. Dönem bir önceki dönemlerden farklı olarak MGK'nın etkisi altında değildi. Ve eski siyasetçilerden biraz daha arınmış haldeydi. Meclis açılışını yapmak için Kenan Evren gelmişti. DYP başkanı Süleyman Demirel ve bazı SHP milletvekilleri Evren'e karşı tepkili oldukları için onu dinlemek istemedi ve konuşmasını alkışlamadı. Bazı SHP milletvekillerinin aksine parti lideri Erdal İnönü Evren'i ayakta selamladı. TBMM genel kurulu yemin törenine yaşlı üye Kâmil Tuğrul Coşkunoglu başkanlık yaptı. SHP milletvekilleri Mustafa Kul ve Mustafa Sarıgül divan katipliği yaptı.⁴³

En son yapılan 1983 genel seçimlerinde meclis başkanı olarak Necmettin Karaduman getirilmişti. 1987 yılına kadar da meclis başkanlığı görevini yerine getirdi. 1987 seçimleri ile Yıldırım Akbulut ismi söylenmeye başlandı. Ancak eski meclis başkanı Necmettin Karaduman'ın isminin geçmemesi Cumhurbaşkanı Kenan Evren'de dahil olmak üzere şaşkınlığa sebep oldu. Mehmet Keçeciler' in Özal'ın fikrini etkilediği ve ANAP grubunun Necmettin Karaduman'ı tekrar meclis başkanı olarak görmek istemediği de bilinmektedir.⁴⁴ Bu sebeplerden kaynaklı olarak tek aday olan Yıldırım Akbulut için oylama yapıldı. İki turda üç yüz oyu alamadığı için üçüncü tura gidildi ve Akbulut XVIII. Dönem TBMM'nin meclis başkanı seçildi.⁴⁵

1.2.1 Milletvekillerinin İllere ve Partilere Göre Dağılımı

1987 Milletvekili genel seçimlerinden sonra mecliste en çok sandalyeyi alan ANAP oldu. ANAP'tan sonra 99 milletvekili ile SHP,59 milletvekili ile DYP mecliste yerini aldı. Milletvekillerinin partilere ve illere göre dağılımı 18. Dönem TBMM albümü analiz edilerek düzenlendi, milletvekillerinin dağılımı şöyledir:

⁴³ "Meclis Olaylarla Açıldı", *Milliyet*, 15 Aralık 1987, s.7.

⁴⁴ "Evren'de Hayrete Düştü", *Milliyet*, 25 Aralık 1987, s.6.

⁴⁵ Aşık, *a.g.e.*, s.221.

Tablo 1. 2. XVIII. Dönem Milletvekillerinin Parti ve İllere Göre Dağılımı

İLLER	PARTİLER			TOPLAM SAYI
	ANAP	SHP	DYP	
Adana	7	4	3	14
Adıyaman	4	-	-	4
Afyon	4	-	2	6
Ağrı	3	-	-	3
Amasya	2	2	-	4
Ankara	16	10	-	26
Antalya	3	1	4	8
Artvin	1	1	1	3
Aydın	6	1	-	7
Balıkesir	6	1	1	8
Bilecik	1	1	-	2
Bingöl	1	1	1	3
Bitlis	3	-	-	3
Bolu	4	-	1	5
Burdur	3	-	-	3
Bursa	7	1	3	11
Çanakkale	4	-	-	4
Çankırı	3	-	-	3
Çorum	4	2	-	6
Denizli	3	2	1	6
Diyarbakır	3	4	1	8
Edirne	2	2	-	4
Elâzığ	2	-	3	5
Erzincan	2	1	-	3

İLLER	PARTİLER			TOPLAM SAYI
	ANAP	SHP	DYP	
Erzurum	6	-	1	7
Eskişehir	3	2	-	5
Gaziantep	6	2	-	8
Giresun	3	2	-	5
Gümüşhane	3	-	-	3
Hakkâri	1	1	-	2
Hatay	3	5	1	9
Isparta	-	-	4	4
İçel	5	4	-	9
İstanbul	31	14	-	45
İzmir	8	10	1	19
Kahramanmaraş	4	1	2	7
Kars	4	2	-	6
Kastamonu	4	-	-	4
Kayseri	8	-	-	8
Kırklareli	1	2	-	3
Kırşehir	3	-	-	3
Kocaeli	2	4	1	7
Konya	12	-	2	14
Kütahya	3	-	2	5
Malatya	5	1	-	6
Manisa	4	2	3	9
Mardin	3	2	1	6
Muğla	2	2	1	5

İLLER	PARTİLER			TOPLAM SAYI
	ANAP	SHP	DYP	
Muş	4	-	-	4
Nevşehir	1	1	1	3
Niğde	3	-	2	5
Ordu	7	-	-	7
Rize	4	-	-	4
Sakarya	4	-	2	6
Samsun	4	-	5	9
Siirt	3	-	2	5
Sinop	1	1	1	3
Sivas	6	1	-	7
Şanlıurfa	7	-	-	7
Tekirdağ	2	2	-	4
Tokat	4	2	-	6
Trabzon	6	-	1	7
Tunceli	-	2	-	2
Uşak	3	-	-	3
Van	5	-	-	5
Yozgat	5	-	-	5
Zonguldak	4	-	5	9

Toplam:449

Kaynak: 18.Dönem TBMM Albümü, TBMM Personel ve Özlük İşleri Müdürlüğü, Ankara,1988.

Milletvekillerinin dağılımı incelendiğinde seçim sisteminden kaynaklı olarak ANAP avantajlı bir konumda olmuştur. Eğer baraj yüzde on yerine yüzde beş olabilseydi mecliste üç parti yerine farklı görüşlere sahip olan diğer partiler de olabilecekti. Bu da meclisi daha sesli ve demokratik kılacaktı. İllere göre partilerin dağılımına bakıldığında ANAP Isparta ve Tunceli dışında tüm şehirlerde milletvekili çıkarabilmiştir. Köy ve

kentte neredeyse eşit şekilde oyları dağıtılmıştır. SHP'ye bakıldığında 30 ilde milletvekili çıkaramamıştır. En çok milletvekilini batıda çıkaran SHP doğuda az sayıya ulaşmıştır. 59 Milletvekili çıkaran DYP incelendiğinde 29 ilde milletvekilliği kazandığı görülmektedir. Ankara İstanbul gibi büyük şehirlerde milletvekilliği kazanamamakla birlikte Karadeniz'deki oran daha fazladır.

1.2.2 Milletvekillerinin Meslek Durumlarının Analizi

XVIII. Dönem Milletvekillerinin meslek durumları incelendiğinde farklı meslek grupları olduğu görülmektedir. 31 farklı meslek grubuna sahip milletvekillerinin olduğu mecliste en fazla 94 mühendis, 83 avukat ve 68 kamu yöneticisi milletvekili bulunmaktadır. Bu meslek grupları dışında bankacı, gazeteci, eczacı, çiftçi, hariciyeci, inşaat müteahhidi, kamu görevlisi, mali müşavir, mimar, öğretim üyesi, öğretmen, sendikacı, yazar milletvekili de bulunmaktadır. Asker milletvekili sayısı 7 olmakla birlikte bu dönemde asker kökenli milletvekili sayısının oldukça düştüğü görülmektedir. 22 çiftçi mesleğine sahip milletvekilinin yer alması da toplumun her kesiminden insana hitap ettiğini ve temsil edildiklerini göstermektedir. Yine bazı milletvekilleri birden fazla mesleğe sahiptir.⁴⁶

1.2.3 Milletvekillerinin Eğitim Durumlarının Analizi

XVIII. Dönem meclisteki milletvekillerinin eğitim durumları incelendiğinde diğer dönemdekilere oranla yüksek öğrenimde artış yaşanmıştır. Sadece 16 ilkokul mezunu milletvekili bulunmaktadır. Milletvekillerinin içerisinde akademik kariyere sahip vekillerde bulunmaktadır. 11 profesör,8 doçent ve 7 doktora mezunu olmakla birlikte 29 yüksek lisans mezunu milletvekili vardır. Milletvekillerinin eğitim durumu ayrıntılı bir şekilde şöyledir:

⁴⁶ 18.Dönem TBMM Albümü, TBMM Personel ve Özlük İşleri Müdürlüğü, Ankara,1988, s.19.

Tablo 1.3. XVIII. Dönem Milletvekillerinin Öğrenim Durumları

Milletvekillerinin Öğrenim Durumu	Sayı
Yüksek Okul	383
Lise	30
Ortaokul	20
İlkokul	16
TOPLAM	449

Kaynak: *18.Dönem TBMM Albümü*, TBMM Personel ve Özlük İşleri Müdürlüğü, Ankara,1988, s.16.

1.2.4 Kadın Milletvekillerinin Analizi

TBMM’de birçok dönemde kadın milletvekili sayısı erkek milletvekillerine oranla daha az olmuştur. XVII. Dönem TBMM’de 8 kadın milletvekili bulunurken XVIII. Dönemde azalma yaşanarak altıya düşmüştür. Bu da meclisin yüzde 1,33’üne denk gelmektedir. Mecliste bulunan kadın milletvekilleri şunlardır: Birgen Keleş, Işıl Saygın, İmren Aykut, Göksel Kalaycıoğlu, Leyla Yeniay Köseoğlu, Türkan Akyol.

Göksel Kalaycıoğlu ANAP Ankara milletvekili olarak seçilmiştir. Leyla Yeniay Köseoğlu ve İmren Aykut ise ANAP İstanbul milletvekili olarak meclise girdiler. Türkan Akyol ve Birgen Keleş SHP İzmir milletvekili, Işıl Saygın ise ANAP İzmir milletvekili olarak seçildi. 6 kadın milletvekili de üniversite mezunu olup iyi eğitim almışlardır. DYP’den kadın milletvekili mecliste bulunmamaktadır.⁴⁷

Kadın milletvekillerinin meclisteki çalışmaları incelendiğinde Göksel Kalaycıoğlu kadın milletvekili sayısının az olduğunu bunun için çalışmalar yapılması gerektiğini ifade eden konuşmalar yapmıştır. Bunun dışında dış politikada da etkin olduğu bilinmektedir. Kıbrıs meselesi ve Avrupa Topluluğuna katılma konusunda konuşmaları oldu. İmren Aykut 2. Özal hükümetinin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olduğu için genelde işsizlik sorunu ve kadınların istihdamına yönelik çalışmalar yaptı. Leyla Yeniay

⁴⁷ *18.Dönem TBMM Albümü*, TBMM Personel ve Özlük İşleri Müdürlüğü, Ankara,1988.

Köseoğlu ANAP'ın etkili isimlerinden biriydi ve genelde dış ilişkiler üzerine çalışmaları mevcuttur. Türkan Akyol Tıp Fakültesi mezunudur. Bu sebeple kendisi sağlık kurumlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Birgen Keleş Plan ve Bütçe Komisyonunda çalışmalar yapmakla birlikte sıklıkla kadın haklarından bahsetmiştir. Işıl Saygın ise Ulaştırma ve Turizm Komisyonunda bulunmuştur. Bunun dışında kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sıkıntılar ve işsizlik problemlerinden bahsetmiştir.⁴⁸

1.2.5 TBMM'de Görev Alan Meclis Başkanları ve Komisyonlar

XVIII. Dönem TBMM'de görev süresinde iki meclis başkanı görev almıştır. Yıldırım Akbulut 1987-1989 aralığında 2,3,4. Yasama yılında meclis başkanlığı yapmıştır. İsmet Kaya Erdem ise 1989-1991 yılları arasında 4,5 ve 6. Yasama yılında görev aldı. Yıldırım Akbulut'un meclis başkanı seçileceği zamana kadar farklı isimler konuşulmaya başlandı. Bunlardan biri de Mehmet Yazar idi. 1983'ten 1987 ye kadar meclis başkanı görevini yapan Necmettin Karaduman konuşulan isimler arasında olmamıştır.

Özal'ın oluşturduğu 46. Hükümetle birlikte meclis başkanı seçimi gündeme geldi. Sadece tek aday vardı, o isim de Yıldırım Akbulut ⁴⁹ idi. Yıldırım Akbulut Erzincan Milletvekili olmakla birlikte eski İçişleri Bakanıydı. Yapılan seçimde 227 oy Yıldırım Akbulut'a verildi. İkinci tura gidildi. İkinci turda da 285 oy aldı. En son yapılan seçimde 281 oy ile Akbulut meclis başkanı seçildi.⁵⁰ 1989 Cumhurbaşkanı seçiminden sonra Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Yıldırım Akbulut yeni Başbakan olarak görevine başlayacaktı. Yıldırım Akbulut Başbakan seçildikten sonra yeni meclis başkanı seçilene kadar yerine Halim Aras görev aldı.

47.Hükümet Yıldırım Akbulut tarafından kurulduktan sonra meclis başkanlığına gelecek isim tartışılmaya başlandı. İki isim aday oldu: Metin Emiroğlu ve Kaya Erdem. Kaya Erdem Hazine Genel Müdürlüğü Yardımcılığıyla göreve başlamıştır. 1966- 1973

⁴⁸ Cemile Şahin, *Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s.232-242.

⁴⁹ Yıldırım Akbulut: Hukuk Fakültesi mezunudur. İlerleyen süreçte Adalet Partisi il yönetiminde görev almış olup, belediye meclis üyeliği yapmıştır. 1983 tarihinde Anavatan Partisi Erzincan İl Teşkilatını kurdu. 26 Ekim 1984 yılında İçişleri Bakanlığı'nda görev aldı. 29 Kasım 1987 seçimleriyle yeni dönemin meclis başkanı seçildi. 1989 yılında Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Yıldırım Akbulut Başbakan oldu. Ayrıntı için bkz: Avni Özgürel, *90. Yılda Meclis Başkanları*, Bilge Yapım, Ankara 2010, s.174-176.

⁵⁰ Aşık, *a.g.e.*, s.221.

sürecinde Maliye ve Ekonomi Baş Müsteşarlığı hizmetinde bulundu. 12 Eylül Darbesi'nin ardından Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir. 1983 Seçimlerinden sonra Başbakan Yardımcılığına getirildi.⁵¹ Kasım 1989 da yapılan seçimlerle birlikte Metin Emiroğlu'yla oylandı. İsmet Kaya Erdem 270 oy ile çoğunluğu sağlayarak meclis başkanı seçildi. Alınan oylar değerlendirildiğinde Kaya Erdem'in muhalefet kanattan da destek gördüğü anlaşılmaktadır.⁵²

XVIII. Dönemde oluşturulan komisyonlar incelendiğinde her bakanlığın kendine ait özel komisyonlar oluşturduğu görülmektedir. Komisyon detayları aşağıdaki tabloda verilmiştir:⁵³

Anayasa Komisyonu	Kâmil T. Coşkunoglu	Ankara Milletvekili
Adalet Komisyonu	Alpaslan Pehlivanlı	Ankara Milletvekili
Milli Savunma Komisyonu	Recep Orhan Ergun	Kayseri Milletvekili
İçişleri Komisyonu	Galip Demirel	Malatya Milletvekili
Dışişleri Komisyonu	M. Vehbi Dinçerler	Hatay Milletvekili
Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu	Avni Akyol	İstanbul Milletvekili
Sanayi, Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar Komisyonu	Fahir Sabuniş	Bursa Milletvekili
Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	Işıl Saygın	İzmir Milletvekili
Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu	Ahmet Altıntaş	Muğla Milletvekili
Sağlık ve Sosyal Yardım, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Komisyonu	Mustafa Balcılar	Eskişehir Milletvekili

⁵¹ Özgürel, *a.g.e.*, s.186-187.

⁵² Aşık, *a.g.e.*, s.306.

⁵³ 18. Dönem TBMM Albümü, TBMM Personel ve Özlük İşleri Müdürlüğü, Ankara,1988, s.14.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hesaplarını İnceleme Komisyonu	Hilmi Biçer	Sinop Milletvekili
Plan ve Bütçe Komisyonu	Kemal Akkaya	Samsun Milletvekili
Dilekçe Komisyonu	Behiç Sadi Abbasoğlu	İstanbul Milletvekili
Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu	Lutfullah Kayalar	Yozgat Milletvekili

1.3 XVIII. Dönem TBMM Hükümetleri ve Programları

1987 Milletvekili Genel Seçiminden sonra XVIII. Dönem başladı. ANAP'ın başarısıyla sonuçlanan seçimden sonra hükümeti kurma görevi Turgut Özal'a verildi. Özal Cumhurbaşkanı Kenan Evren'den aldığı yetki ile ikinci kez hükümeti kurdu. Hükümetin programı meclise sunuldu. 290 olumlu oy,153 olumsuz oy alındıktan sonra meclisten geçti.⁵⁴ 1989 Cumhurbaşkanı seçimine kadar da Özal Başbakanlığını sürdürdü. Kenan Evren'in görev süresi dolduğu için yeni bir Cumhurbaşkanı seçimine gidildi. Turgut Özal ve Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş aday oldu.

263 oyla Özal yeni Cumhurbaşkanı seçildi. Özal Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Başbakanlık görevine geçici bir süreliğine Ali Bozer vekalet etti.⁵⁵

Özal Başbakan seçimi için 18 ismi belirledi. Bu kişiler arasında Mesut Yılmaz, Mehmet Keçeciler gibi önemli isimlerde vardı. O sırada Yıldırım Akbulut meclis başkanı idi. Ve konuşulan isimler arasında kendisine yer verilmemişti. Beklenen, bu isimler arasında anlaşmaya varılıp yeni Başbakanın belirlenmesi idi. Ancak beklenen gerçekleşmedi ve Cumhurbaşkanı Özal kendi çizgisinde ilerleyen ve daha önce ismi anılmayan Yıldırım Akbulut'u Başbakan olarak açıkladı. Yıldırım Akbulut'un Başbakan olarak seçilmesi bazı DYP ve SHP'liler tarafından hoş karşılanmadı. Güven oylaması

⁵⁴ Akşin vd., *a.g.e.*, s.78.

⁵⁵ *T.C Resmî Gazete*, 1 Kasım 1989, Sayı 20329, s.1-3.

gerçekleştğinde DYP'den seçilen 59 milletvekili katılmadı. SHP kanadından 95 red geldi. 278 oy ile hükümet kurma görevini Yıldırım Akbulut üstlendi.⁵⁶

1989-1991 yılları arasında Yıldırım Akbulut Başbakanlık görevini devam ettirdi. ANAP kongresinde başkan seçilen Mesut Yılmaz'ın ardından Yıldırım Akbulut Başbakanlık görevinden istifa etti. Cumhurbaşkanı Özal istifayı onayladıktan sonra Mesut Yılmaz'ı 48. Hükümeti kurması için görevlendirdi. Mesut Yılmaz tarafından oluşturulan hükümette eski bakanlara da yer verildi. Güven oylamasında 265 kabul 153 red aldı.⁵⁷ Kurulan bu hükümet 6 ay kadar kaldı. Mesut Yılmaz yaşamı boyunca 3 hükümet kurma görevini üstlendi. En kısa süreliyelerinden biri de Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemindeki 48. Hükümettir.

1.3.1 İkinci Özal Hükümeti ve Programı

1987 Genel Seçimlerinden sonra hükümet kurma görevi Başbakan Özal tarafından üstlenildi. Bu hükümet Turgut Özal tarafından oluşturulan ikinci hükümetti. İkinci Özal Hükümeti bakanlar listesi şu isimlerden oluşmaktadır:⁵⁸

Tablo 1.4. Özal Hükümeti Bakanlar Listesi

BAKANLIK GÖREVİ	AD-SOYAD	SEÇİM BÖLGESİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
Başbakan	Turgut ÖZAL	İstanbul	21.12.1987	09.11.1989
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	İsmet Kaya Erdem	İzmir	21.12.1987	05.01.1989
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Ali Hüsrev Bozer	İçel	30.03.1989	09.11.1989

⁵⁶ Erşan Ataş, *Yıldırım Akbulut Hükümeti (1989-1991)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019, s.10-12.

⁵⁷ Kübra Şimşek, *Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı Dönemi (1991-1999)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2018, s.5-12.

⁵⁸ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeler*, Cilt 7, 1979-1989, TBMM Yayınları, Ankara 2013, s.6104-6105.

Devlet Bakanı	Kazım Oksay	Bolu	21.12.1987	30.03.1989
	Güneş Taner	İstanbul	30.03.1989	09.11.1989
	Abdullah Tenekeci	Konya	21.12.1987	30.03.1989
	Işın Çelebi	İzmir	30.03.1989	09.11.1989
	Veysel Atasoy	Zonguldak	21.12.1987	26.06.1988
	Kamran İnan	Bitlis	26.06.1988	09.11.1989
	Ali Hüsrev Bozer	İçel	21.12.1987	30.03.1989
	Yusuf Bozkurt	Malatya	21.12.1987	30.03.1989
	İsmet Özarslan	Amasya	30.03.1989	09.11.1989
	Adnan Kahveci	İstanbul	21.12.1987	30.03.1989
	Saffet Sert	Konya	30.03.1989	09.11.1989
	Mehmet Yazar	Kayseri	21.12.1987	09.11.1989
	Cemil Çiçek	Yozgat	21.12.1987	09.11.1989
	Nihat Kitapçı	Erzurum	21.12.1987	06.07.1988
Recep Konukman	İstanbul	30.03.1989	09.11.1989	
İlhan Aşkın	Bursa	30.03.1989	09.11.1989	
Adalet Bakanı	Mahmut Sungurlu	Gümüşhane	21.12.1987	26.06.1988
	Mehmet Topaç	Uşak	26.06.1988	30.03.1989
	Mehmet Sungurlu	Gümüşhane	30.03.1989	09.11.1989
Milli Savunma Bakanı	Mehmet Vuralhan	Ankara	21.12.1987	30.03.1989
	İsmail Safa Giray	İstanbul	30.03.1989	09.11.1989
İçişleri Bakanı	Mustafa Kalemlı	Kütahya	21.12.1987	30.03.1989
	Abdülkadir Aksu		30.03.1989	09.11.1989
Dışişleri Bakanı	Ahmet Mesut Yılmaz	Rize	21.12.1987	30.03.1989
Maliye, Gümrük B.	Ahmet Alptemoçin	Bursa	21.12.1987	30.03.1989
	Ekrem Pakdemirli		30.03.1989	09.11.1989
Milli Eğitim ve Gençlik Bakanı	Hasan Celal Güzel	Gaziantep	21.12.1987	02.03.1989
Milli Eğitim Bakanı	Hasan Celal Güzel	Gaziantep	02.03.1989	30.03.1989
	Avni Akyol	İstanbul	30.03.1989	09.11.1989
Bayındır, İskân Bakanı	İsmail Safa Giray	İstanbul	21.12.1987	30.03.1989
	Cengiz Altınkaya	Aydın	30.03.1989	09.11.1989
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Bülent Akarcalı	İstanbul	21.12.1987	27.06.1988
	Nihat Kitapçı	Erzurum	06.07.1988	02.03.1989
Sağlık Bakanı	Nihat Kitapçı	Erzurum	02.03.1989	30.03.1989
	Halil Şıvgın	Ankara	30.03.1989	09.11.1989
Ulaştırma Bakanı	Ekrem Pakdemirli	Manisa	21.12.1987	30.03.1989
	Cengiz Tuncer	Antalya	30.03.1989	09.11.1989
Tarım Orman Köyüşleri Bakanı	Hüsnü Doğan	İzmir	21.12.1987	30.03.1989
	Lütfullah Kayalar	Yozgat	30.03.1989	09.11.1989
Çalışma, Sosyal Güvenlik B.	İmren Aykut	İstanbul	21.12.1987	09.11.1989

Sanayi ve Ticaret Bakanı	Şükrü Yürür	Ordu	21.12.1987	09.11.1989
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Fahrettin Kurt	Trabzon	21.12.1987	17.03.1989
Kültür Turizm Bakanı	Mustafa Tinaz Titiz	Zonguldak	21.12.1987	17.03.1989
Turizm Bakanı	Mustafa Tinaz Titiz İlhan Aküzüm	Zonguldak Kars	17.03.1989 30.03.1989	30.03.1989 09.11.1989
Kültür Bakanı	Namık K.Zeybek	İstanbul	30.03.1989	09.11.1989

Kaynak: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeler*, Cilt 7, 1979-1989, TBMM Yayınları, Ankara 2013, s.6104-6105

Turgut Özal'ın oluşturduğu ikinci hükümeti birinci hükümet ile kıyasladığımızda aynı isimlerin görevlerine devam ettiği görülmektedir. Bunun dışında XVII. Dönemde görev almayıp XVIII. Dönemde bakanlık görevini yerine getiren isimler de mevcuttur.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 46. Hükümetini kurma görevi Özal'a verildikten sonra Başbakan 25 Aralık 1987'de TBMM'de hükümet programını okudu. Önce dört yıllık Başbakanlık dönemi başarılarından bahsetti. Daha sonra 29 Kasım 1987 milletvekili seçimlerinde ANAP'ın ülke genelinde halk tarafından benimsendiğini anlattı. Seçim sistemi eleştirildiği için en başta seçim sistemine de değinildi. Seçim sisteminin tüm partiler için adaletli olduğundan bahsettikten sonra yeni kurulacak hükümetin önceliğinin güvenlik, sosyal ve iktisadi gelişmeler olacağını belirtti.⁵⁹

46. Hükümetin yapacağı çalışmaları anlatan hükümet programının başlıkları aşağıda verilmiştir:⁶⁰

Başbakan dört yıllık görevinde yaptığı ekonomik, siyasi, sosyal projeleri belirtti. Vergi sisteminin modernleştirilmesi, sermaye piyasasının kurulması, faiz serbestliği gibi. Yine köprü, konut, savunma sanayisine yapılan yatırımların önemini ifade etti. Yeni hükümet döneminde de bu projelerin devamlılığının esas alınacağı belirtildi.

⁵⁹ T.C Resmî Gazete, 31 Aralık 1987, Sayı 19681, s.3-6.

⁶⁰ T.C Resmî Gazete, 31 Aralık 1987, Sayı 19681, s.5-29.

Ekonomik şartların iyileştirilmesi ve hızlandırılması, gelir adaletsizliğinin giderilmesi, refah düzeyinin artırılması gibi hususların yeni kurulan hükümetin ekonomik politikasının temelini oluşturacağı ifade edildi. Bundan dolayı serbest piyasa ekonomisi tercih edildi. İlerleyen dönemde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesinin hızlanacağı, yabancı sermaye girişiminin artırılması için çalışmaların yapılacağı belirtildi. İşçi, memur, esnaf, emekli gibi orta gelir grubunun şartlarının iyileştirilmesinin sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması, vergi sayısının azaltılması ve ödemenin daha kolay yapılması için ülke genelinde otomasyonun yaygınlaştırılması yeni hükümetin politikaları arasındadır.

Yeni hükümet haberleşme ve ulaşım hizmetlerinin gelişmesine önem vermiştir. Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) bitirmek öncelikli hedef olarak belirtilmiştir. Akdeniz başta olmak üzere yeni limanların yapılması turizm ve ticarete katkı sağlayacağı için yeni programda destek verileceği ifade edilmiştir. Sadece limanlarla kalmayıp var olan havalimanlarının geliştirilmesi ve yenilerinin yapılması da hükümetin programı dahilindedir.

Özal oluşturduğu yeni hükümetinin programını açıklarken tarım ve ormanlar konusuna da yer verdi. Tarım Reformu Kanunu ile üretimde gelişmeler yaşandığını anlattı. Yeni dönemde tarım ürünleri ihracatının artması için gerekli tedbirlerin alınması, gübre ve sulama konusunda çiftçiye destek olunacağını açıkladı. Ormanlar konusunda da özel ormanların kurulmasının desteklenmesi, ağaçlandırmanın artırılması gibi çalışmalar hedeflendi.

1984-87 yılları arasında sanayinin hızla geliştiğini söyleyen Başbakan Turgut Özal yeni dönem de de sanayi yatırımlarının devam edeceğini belirtmiş olup enerji sorunu ve alt yapı çalışmalarının da programları dahilinde olduğunu açıklamıştır. Madencilikte sanayideki önemini belirten Başbakan yerli yabancı yatırımcılarında dahil olacağı projelerin hedeflendiğini ifade etmiştir.

Türkiye coğrafi konumu sebebiyle turizm açısından önemli bir ülkedir. Bu sebeple hükümet programında turizme yer verilmiştir. Ülkeye getiri sağlayacak turistlerin gelmesini sağlamak, çalışacak kişilere eğitim verilmesi, turizm kanununun da güncelleme yapılması hükümetin amaçlarındandır.

Oluşturulan hükümet programında sosyal güvenlik ile ilgili çalışmalarda mevcuttu. Esnaf, emekli, işçi, sanatkâr gibi grupların haklarının korunması, eğitim sağlık gibi konularda eşitliğin sağlanması yeni hükümetin hedeflerindendi.

Yeni hükümetin önemseydiği konuların başında eğitim gelmekteydi. Başta milli bir eğitim hedeflendi. Ülkenin kalkınmasının sağlanması için uygulamalı eğitime ağırlık verilmesi amaçlandı. Modern eğitimin gerçekleşmesi için bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması ve kitapların çağa uygun şekilde hazırlanması da hedefler arasındaydı. Eğitimin tamamlayıcısı olarak kültürel faaliyetlerde önemlidir. Bu sebeple hükümet programında sanatın ve sanatçıların korunması, müzik, edebiyat gibi alanların geliştirilmesi yer almaktadır.

Yeni hükümetin sağlıkla ilgili kararlarına bakıldığında sağlık hizmetlerinde aksama yaşanmaması için kurum sayısını arttırmayı planlamaktaydı. Hastanelerin ve doktorların artması ile vatandaşların daha hızlı ve kaliteli bir hizmet görmesi hedeflenmekteydi.

Başbakan Turgut Özal güvenlik konusunda da milletvekillerine konuşma yapmıştır. Yeni hükümet anarşi ve terör olaylarını en aza indirmek için hem vatandaşın hem de devletin birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması öncelikliydi. Bu sebeple burada eğitime önem verilmesi, milli bilincin öğretilmesi savunuldu.

Son olarak dış politikaya değinen Başbakan hem ekonomik hem de savunma açısından Türkiye'nin batı ile barışçıl bir politika sürdürdüğünü belirtti. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kurulan ilişki ve Ortadoğu'daki rolüne değindikten sonra istikrarlı ve barışçıl dış politikanın yeni dönemde devam edeceğini ifade etmiştir.

1.3.2. Yıldırım Akbulut Hükümeti ve Programı

1989 Cumhurbaşkanı seçimiyle birlikte Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçilmiş olup Başbakanlık görevi için Yıldırım Akbulut'u seçmiştir. Yıldırım Akbulut oluşturduğu 47. Hükümette şu isimlere yer vermiştir.⁶¹

⁶¹ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 8, 1989-1995, TBMM Yayınları, Ankara 2013, s.6292-6293.

Tablo 1.5. Yıldırım Akbulut Hükümeti Bakanlar Listesi

BAKANLIK GÖREVİ	AD-SOYAD	SEÇİM BÖLGESİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
Başbakan	Yıldırım Akbulut	Erzincan	09.11.1989	23.06.1991
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Ali Hüsrev Bozer	İçel	09.11.1989	21.02.1990
Devlet Bakanı	Kamran İnan	Bitlis	09.11.1989	23.06.1991
	Güneş Taner	İstanbul	09.11.1989	23.06.1991
	Cemil Çiçek	Yozgat	09.11.1989	23.06.1991
	Işın Çelebi	İzmir	09.11.1989	23.06.1991
	Mehmet Yazar	Kayseri	09.11.1989	01.03.1991
	Mehmet Keçeciler	Konya	09.11.1989	23.06.1991
	Mustafa Rüştü Taşar	Ankara	09.11.1989	23.06.1991
	Kemal Akkaya	Samsun	09.11.1989	23.06.1991
	Hüsamettin Özüç	Bursa	09.11.1989	23.06.1991
	İbrahim Özdemir	İstanbul	09.11.1989	23.06.1991
	İsmet Özarslan	Amasya	09.11.1989	23.06.1991
	Recep Konukman	İstanbul	09.11.1989	23.06.1991
Adalet Bakanı	Mahmut Sungurlu	Gümüşhane	09.11.1989	23.06.1991
Milli Savunma Bakanı	İsmail Safa Giray	İstanbul	09.11.1989	19.10.1990
	Hüsnü Doğan	İzmir	28.10.1990	22.02.1991
	Mehmet Yazar	Kayseri	01.03.1991	23.06.1991
İçişleri Bakanı	Abdülkadir Aksu	Diyarbakır	09.11.1989	23.06.1991
Dışişleri Bakanı	Mesut Yılmaz	Rize	21.12.1987	21.02.1990
	Ali Hüsrev Bozer	İçel	21.02.1990	12.10.1990
	Ahmet Alptemoçin	Bursa	13.10.1990	23.06.1991
Maliye, Gümrük Bakanı	Ekrem Pakdemirli	Manisa	09.11.1989	29.03.1990
	Adnan Kahveci	İstanbul	20.03.1990	23.06.1991
Milli E. Bakanı	Avni Akyol	İstanbul	09.11.1989	23.06.1991
Bayındır İskân Bakanı	Cengiz Altınkaya	Aydın	09.11.1989	23.06.1991
Sağlık Bakanı	Halil Şıvgın	Ankara	09.11.1989	23.06.1991
Ulaştırma Bakanı	Cengiz Tuncer	Antalya	09.11.1989	23.06.1991
Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanı	Lutfullah Kayalar	Yozgat	09.11.1989	23.06.1991

Çalışma, Sosyal Güvenlik B.	İmren Aykut	İstanbul	09.11.1989	23.06.1991
Sanayi, Ticaret Bakanı	Şükrü Yürür	Ordu	09.11.1989	23.06.1991
Enerji, Tabii Kaynaklar Bakanı	Fahrettin Kurt Togay Gemalmaz	Trabzon Erzurum	21.12.1987 30.04.1991	30.04.1991 23.06.1991
Turizm Bakanı	İlhan Aküzüm	Kars	09.11.1989	23.06.1991
Kültür Bakanı	Namık K. Zeybek	İstanbul	09.11.1989	23.06.1991

Kaynak: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 8, 1989-1995, TBMM Yayınları, Ankara 2013, s.6292-6293

Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından hükümet kurma görevi Yıldırım Akbulut'a verildikten sonra 10 Kasım 1989 da hükümet programı Başbakan tarafından mecliste okundu. Yıldırım Akbulut'un kendi dönemindeki muhalif partilerden aldığı eleştiri Özal ile aynı çizgide olmasıydı. Bu durum meclise de yansdı ve hükümet programının okunduğu esnada tartışmalar yaşandı.

Bazı milletvekilleri meclisi terk ettikten sonra Başbakan programı okumaya devam etti. Hükümetin uygulayacağı politikayı anlatan program başlıkları şunlardır;

Başbakan Akbulut ANAP hükümetlerinin politikasının aynı çizgide sürdürüldüğünü ifade ettikten sonra 47. Hükümetinde önceki hükümeti destekleyici olduğunu açıkladı. İlk olarak ekonomik politikadan bahsetmiştir. Önceki hükümette olduğu gibi bölgeler arasındaki ekonomik farkı en alt düzeye indirmek hedeflenmiştir. Serbest Pazar ekonomi sisteminin önemini vurgulamıştır. Üretimde hızlı bir ilerleme kaydedildiğini söyledikten sonra iklim koşulları sebebiyle yeni dönemde tarımda diğer yıllara nazaran bir düşüş gerçekleşebileceğini açıklamıştır. Bundan dolayı çiftçinin üretimde sıkıntı yaşamaması için kredi desteklerinin yeni dönemde de devam edeceğini söylemiştir. Kredi kaynağı olarak Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatiflerinden bahsetmiştir.

Dış ticaretin geliştirilmesi için turizm ve taşımacılık alanlarında belirli adımların atılacağını söyledikten sonra turizm sektörünün ülkenin kalkınması için önemli bir ekonomik faaliyet olduğunu açıklamıştır. Bu sebeple turizmi geliştirmek için sektörde

görev alacak eğitimli kişilerin yetiştirilmesi, alt yapı çalışmalarının yapılması ve turistin dikkatini çekebilecek politikalar hedeflenmiştir. Başbakan yeni hükümetin enflasyonu önlemek için tedbirler alacağını ifade ettikten sonra halkın refahını sağlamak için fiyatların belli düzeyde tutulmasını hedeflediklerini belirtmiştir. Hükümet politikalarından birinin de sanayileşme olduğunu ifade ettikten sonra Avrupa ülkelerinde olduğu gibi gelişmiş bir sanayi için dış piyasada rekabet edecek ürünlerin üretilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sosyal bir devlet olduğu için halkın refahı, güvenliğinin sağlanması öncelikli hedefti. Sosyal gruplar arasında farklılık gözetilmeksizin adaletli bir politika uygulanacağı söylenmiştir. Çalışanlar ve işverenler arasında iş birliğinin sağlanması, haklarının gözetilmesi de politikaları arasındaydı. Kadınların toplum hayatındaki yerine değinen Başbakan kadınların istihdamı için de yapılan hizmetlerin devamlılığının sağlanacağını ifade etmiştir.

Yıldırım Akbulut bir ülkenin kalkınması için eğitim politikasının da önemli olduğunu belirtti. Sosyal ayırım yapılmaksızın eğitimde fırsat eşitliğinin gerekliliğine değindi. Ana dilin düzgün yazılması ve konuşulması, teknolojinin eğitimde kullanılması, her bir bireyin en az bir dil öğrenmesi gerektiği gibi hususlara da değinildi. Eğitimin temel taşlarından biri olan öğretmenlerin de mesleki alanda gelişimlerinin sağlanması, ders materyallerinin güncel uygun bir şekilde hazırlanması da hedefleri arasındaydı.

Eğitim politikası hakkında konuştuğundan sonra Türkiye'nin kültür ve sağlık politikalarını açıkladı. Milli kültür esas alınarak çağdaşlaşma hedeflendi. Türk kültür ve medeniyetinin Avrupa Topluluğuna tanıtılması, tarihi eserlerin korunması, Türk film sektörünün geliştirilmesi kültür politikaları arasındaydı. Bunun haricinde tiyatro, müzik, resim gibi alanlarda ilerleme hedeflenmiştir. Başbakan sağlık politikasından bahsederken Sağlık Hizmetleri Kanunu kapsamında politikalarını yürüteceğini belirtti. Hastane, klinik sayısının artırılması, halkın sağlık imkanlarından yararlanmasının sağlanması, sağlık sigortasının yapılması gibi hedefler hükümetin politikaları arasındaydı.

Başbakan yeni dönemde hükümetin nasıl bir dış politika izleyeceğini de açıklamıştır. Öncelikle barışın korunması ve ülke menfaatlerinin gözetilmesi amaçlandı. Hükümetin NATO içinde kilit rol üstlenmeye devam edeceğini ifade ettikten sonra Avrupa Topluluğu'na girmek için yeni dönemde de adımların atılacağını ifade etmiştir. Başbakan Amerika ile olan ilişkilerde iki ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket

edileceğini belirtti. Ortadoğu’da Türkiye’nin uygulayacağı politikadan bahseden Yıldırım Akbulut yine barışçıl ve çözüm içinde politika izleneceğini açıkladı. Sovyetler Birliği ile özellikle ekonomik ilişkilerin belirli düzeyde yapılmaya devam edilmesi gerektiğini anlattı. Son olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin uyguladığı yapıcı politikanın hükümet tarafından desteklendiğini ifade ettikten sonra konuşmasını sonlandırmıştır.⁶²

1.3.3 Mesut Yılmaz Hükümeti ve Programı

1989-1991 yılları arasında başbakanlık görevini üstlenen Yıldırım Akbulut’tan sonra, ANAP kongresinde genel başkan seçilen Mesut Yılmaz 48. Hükümeti kurmakla görevlendirildi. Mesut Yılmaz Anavatan Partisi’nin kurucularındandır. 6 Kasım 1983 milletvekili seçimleriyle Rize Milletvekili seçilmiştir. Birinci Turgut Özal hükümetinde Kültür ve Turizm Bakanı oldu. Yıldırım Akbulut’un Başbakanlığı döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yapmıştı. 23 Haziran 1991’de Yılmaz hükümeti kurmakla görevlendirildi.⁶³ Mesut Yılmaz’ın kurduğu ilk hükümet Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kısa süreli hükümetlerinden biri olmuştur.

Mesut Yılmaz oluşturduğu 48. Hükümette şu isimlere yer vermiştir:⁶⁴

Tablo 1.6. Mesut Yılmaz Hükümeti Bakanlar Listesi

BAKANLIK GÖREVİ	AD-SOYAD	SEÇİM BÖLGESİ	BAŞLAMA TARİHİ	BİTİŞ TARİHİ
Başbakan	Mesut Yılmaz	Rize	23.06.1991	20.11.1991
Başbakan Yardımcısı	Ekrem Pakdemirli	Manisa	23.06.1991	20.11.1991
Çalışma, Güvenlik Bakanı	Metin Emiroğlu	Malatya	23.06.1991	20.11.1991
Tarım, Orman Bakanı	İlker Tuncay	Çankırı	23.06.1991	09.08.1991
Orman Bakanı	Mustafa Kalemli	Kütahya	23.08.1991	20.11.1991

⁶² T.B.M.M Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 33. Cilt, 3. Yasama Yılı,30. Birleşim,10 Kasım 1989, s.339-365.

⁶³ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt IX, TBMM Basımevi, Ankara 2014, s.4.

⁶⁴ Türker Sanal, Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti, Sim Matbaacılık, Ankara 1995, s.217-218.

Devlet Bakanı	Birsel Sönmez	Niğde	23.06.1991	20.11.1991
	Ali Talip Özdemir	Konya	23.06.1991	22.08.1991
	Mehmet Çevik	Ankara	23.06.1991	20.11.1991
	Ersin Koçak	Adana	23.06.1991	20.11.1991
	Cengiz Tuncer	Antalya	23.06.1991	20.11.1991
	İlhan Aküzüm	Kars	23.06.1991	20.11.1991
	Eyüp C. Gülpınar	Şanlıurfa	23.06.1991	20.11.1991
	Ahmet A. Albayrak	Adana	25.08.1991	20.11.1991
	Fahrettin Kurt	Trabzon	23.06.1991	20.11.1991
	Mustafa Rüştü Taşar	Ankara	23.06.1991	20.11.1991
	İmren Aykut	İstanbul	23.06.1991	20.11.1991
	Vehbi Dinçerler	Hatay	23.06.1991	20.11.1991
	Kamran İnan	Bitlis	23.06.1991	20.11.1991
	Sabahattin Aras	Erzurum	23.06.1991	20.11.1991
Adalet Bakanı	Şakir Şeker Suat Bilge	Sivas TBMM'de yok.	23.06.1991 29.08.1991	29.08.1991 20.11.1991
Milli Savunma Bakanı	Hüseyin Doğu	Ankara	23.06.1991	20.11.1991
Çevre Bakanı	Ali Talip Özdemir	Konya	22.08.1991	20.11.1991
Sağlık Bakanı	Yaşar Eryılmaz	Ağrı	23.06.1991	20.11.1991
Turizm Bakanı	Bülent Akarcalı	İstanbul	23.06.1991	20.11.1991
İçişleri Bakanı	Mustafa Kalemli	Kütahya	23.06.1991	26.08.1991
Dışişleri Bakanı	İsmail Sefa Giray	İstanbul	23.06.1991	20.11.1991
Kültür Bakanı	Gökhan Maraş	Kırşehir	23.06.1991	20.11.1991
Maliye ve Gümrük Bakanı	Adnan Kahveci	İstanbul	23.06.1991	20.11.1991
Milli Eğitim Bakanı	Avni Akyol	İstanbul	23.06.1991	20.11.1991
Bayındırlık İskân Bakanı	Hüsamettin Özüç	Bursa	23.06.1991	20.11.1991
Enerji, Tabii Kaynaklar Bakanı	Muzaffer Arıcı	Denizli	23.06.1991	20.11.1991
Ulaştırma Bakanı	İbrahim Özdemir Sabahattin Yalınpala	İstanbul TBMM'de yok.	23.06.1991 23.06.1991	20.11.1991 20.11.1991
Sanayi, Ticaret Bakanı	Rüştü K. Yücelen	İçel	23.06.1991	20.11.1991

Kaynak: Türker Sanal, *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, Sim Matbaacılık, Ankara 1995, s.217.

48. Hükümeti kurmakla görevlendirilen Mesut Yılmaz 30 Haziran 1991’de hükümet programını TBMM’de okudu. Yeni hükümet programı ANAP’ın önceki hükümet programlarıyla paralellik taşımakla birlikte değişen ekonomik ve siyasi sonuçlar neticesinde farklı politikalara da yer verilmiştir. 48. Hükümetin uygulayacağı politikalar aşağıda verilmiştir;

Başbakan ilk olarak ekonomik politikalardan bahsetmiştir. Yeni ekonomik politikada belirleyici unsur toplumun refahının sağlanması ve değişen dünya şartlarına uygun olmasıydı. Önceki dönemde olduğu gibi serbest piyasa ekonomisinin devam edeceği belirtilmiştir. Ekonomik istikrarın sağlanması hedeflenmiş olup, sanayi kuruluşu olmayan şehirlerin kalkınması için gerekli yatırımların yapılacağını söylemiştir. Böylece ülkenin her yerinde kalkınmanın sağlanması amaçlandı. Başbakan 1983’ten önce ekonomide dış ülkelerle yeteri kadar ilişki kurulmadığını, ANAP’ın iktidara gelmesiyle birlikte dış politikada ticari ilişkilerin arttığını ifade etmiştir. Yeni hükümet de aynı şekilde komşu ülkeler başta olmak üzere ihracat ve ithalatın geliştirilmesini hedeflemiştir. Vergi sisteminin modernleştirilmesi, faiz serbestliğine izin verilmesinin ekonomi politikasının devamlılığını sağlayan unsurlar olduğunu ifade etmiştir.

Kişi başına düşen milli gelirin arttığını ifade eden Başbakan ilerleyen süreçte büyüme hızının artacağını söyledikten sonra tarım ve turizm politikasına değinmiştir. Türkiye coğrafi şartlar bakımından zengin bir ülke olduğundan dolayı tarım ve turizm kollarında iyi gelir elde edileceği öngörülmüştür. Üretimin artması için sulama imkanlarının artırılması ve GAP’ın tamamlanması yeni hükümetin tarım politikalarından olmuştur. Kaliteli tohum üretiminin sağlanması için gerekli teknolojinin çiftçiye temin edilmesi de yeni hükümetin politikaları arasında olmuştur. Yeni teknolojinin çevreye zarar vermemesi için arıtma sistemleri gibi projeler uygulanması hedefler arasındadır. Turizm açısından bakıldığında Körfez Savaşı’ndan dolayı turizm gelirlerinde belirli oranda azalma olacağı hükümet tarafından ifade edilmiştir. Kültürel mirasın korunması içinde belirli projelerin faaliyete geçirilmesi hedeflenmiştir. Ülkemizin zenginliklerini Avrupa ve Uzakdoğu’ya göstermek için belirli tanıtımların yapılması yeni hükümetin turizm politikalarından olmuştur.

Dış politikaya değinen Başbakan hükümetin önceliğinin milli çıkarlar olduğunu ifade etti. Türkiye’nin konumu dolayısıyla Avrupa, Balkan coğrafyası ve Ortadoğu’ da aktif rol üstlendiğini söyledikten sonra dış politikada bu etkin siyasetin sürdürüleceğini belirtmiştir. Batı devletleriyle olan ilişkilerde NATO ve Avrupa Topluluğu konusuna

değinen Başbakan Avrupa Topluluğu'na dahil olma girişimlerinin sürdürüldüğünü yapılması gereken adımların karşılıklı atılması gerektiğini vurguladı. Tarihi süreçte ittifak kurduğumuz devletlerden biri olan Almanya'nın birleşmesiyle birlikte hem ekonomik hem de siyasi açıdan ilişkilerin geliştirilmesi de hükümetin planlarından biri olduğunu açıkladı.

Başbakan Mesut Yılmaz Türkiye'nin gerçekleşen Körfez Krizi'nde Birleşmiş Milletlerin (BM) kararlarına uygun hareket edilmesi gerektiğini belirtti. Ortadoğu'da barışın kalıcılığının sağlanması için Filistin topraklarının geri verilmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca planlanan bazı projelerle Ortadoğu ülkeleri arasında iş birliğinin sağlanması yeni hükümetin hedefleri arasındaydı. Ortadoğu politikasından sonra Sovyetler Birliği ile ilişkilere değinen Yılmaz gelecek dönemde ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurguladı. Yunanistan ile kurulacak ilişkilerde iki ülkenin de sınır ihlali yapmadan ülke menfaatlerine uygun davranması gerektiği belirtildi. Kuzey Kıbrıs Türk halkının adalarda haklarının korunması, BM'nin eşit şartlar altında iki tarafa davranması için yapacağı adımların izlenmesi de hükümetin politikalarından biri olmuştu.

Eğitim ve sağlık politikası hakkında bilgi veren Başbakan eğitim politikasının öncelikli politikalardan biri olduğunu belirtmiştir. Eğitimin milli kimlik ve milli kültür üzerindeki etkisini açıkladıktan sonra yapılacak projeler için önemli bütçenin Milli Eğitime ayrılacağını mecliste vekillere duyurmuştur. Eğitimin önemli ayaklarından birini oluşturan öğretmenlerin haklarının iyileştirilmesi yeni hükümetin politikalarındandır. Yapılan projelerin devamlılığının sağlanması önemliydi. Eğitim gören öğrenci sayısının artırılması, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere gerekli desteğin sağlanması hedeflerden biriydi. Üniversiteye giden öğrencilerin barınma, sağlık ve sosyal sorunlarının çözülmesi, eğitim kalitesinin artırılması yeni hükümetin politikalarını oluşturmuştur.

Yeni hükümetin sağlık politikasını açıklayan Başbakan ülke genelinde sağlık hizmetlerinin hızlı ve kaliteli olacak şekilde yaygınlaştırılmasını sağlayacaklarını belirtmiş olup, bu hizmetlerden her vatandaşın eşit şekilde yararlanacağını ifade etmiştir.⁶⁵

⁶⁵ T.B.M.M Tutanak Dergisi, 18. Dönem, Cilt 61,4. Yasama Yılı, 129. Birleşim, 30 Haziran 1991, s.565-585.

Mesut Yılmaz'ın kurduğu 48. Hükümetin kısa süreli olmasının sebeplerine bakıldığında 1992' de yapılması gereken genel seçimin 1991 yılında yapılması öncelikli olarak söylenebilir. Erken seçim kararı Başbakan Mesut Yılmaz tarafından ve DYP gibi muhalif partiler tarafından destekleniyordu. Ancak yapılan seçim sonucunda DYP birinci parti olurken ANAP ikinci sıraya geriledi. ANAP'ın başarısızlığı Başbakan tarafından öngörülemeyen bir başarısızlıktı. DYP'nin seçim başarısından sonra Başbakan istifasını vermiştir.



İKİNCİ BÖLÜM

XVIII. DÖNEM TBMM İÇ POLİTİKA GELİŞMELERİ

2.1 1988 ANAP Kongresi ve Özal'a Suikast Girişimi

Genel seçimin ardından iktidarını devam ettiren ANAP, ikinci kongresini yapmak üzere hazırlıklara başladı. Genel Başkan Turgut Özal kongre tarihinin Nisan ayında olacağını ifade etmiştir. Ancak TBMM’de öncelik bütçe görüşmeleri olacağından dolayı kongre tarihi 18-19 Haziran 1988 tarihine alındı.⁶⁶ Her ne kadar ANAP kendi içinde karışıklık olmadığını belirtsede farklı fikirdeki gruplar muhalife karşı olmak amacıyla bir araya gelmişti. SHP başkanı Erdal İnönü ANAP’ın kendi içinde bölünmeler yaşayacağını ifade ederek bu durumu desteklemiştir. Bununla birlikte bölünmelerden kaynaklı olarak ANAP’ın iktidarda kalamayacağını açıklamıştır. “İktidara hazır tek parti SHP’dir.” diyerek olabilecek erken seçimde kendilerinin büyük ihtimalle iktidar olacaklarını ifade etmiştir.⁶⁷

ANAP İkinci Olağan Kongresine 1200 üye katılması planlanmıştı. Basına yansıyan bilgilerde Özal’ın ekibine yeni isimler katacağı özellikle başkanlık divan üyelerinde değişimler olacağı belirtilmekteydi.⁶⁸ Başbakan Özal’ın Nur Batur ile kongre öncesi yaptığı söyleşide bazı hususlar dikkat çekmektedir. Özal parti içinde yaşanan karışıklıkların o partinin sonunu getirebileceğini ifade ederken DP ve AP’ni örnek vererek tarihten ders alınması gerektiğini belirtmiştir. Genel başkan olarak kongrede kendi listesinin etkili olacağını da ifade etmiştir. Diğer kongrelerden farklı olarak bu kongre de gösterilen listede kimlerin asil kimlerin yedek olacağını kongre üyelerinin belirleyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte muhafazakâr ve liberaller arasındaki mücadelenin kongreye yansması da kaçınılmaz olacaktı. Son olarak Başbakan kongreden sonra TBMM’de bakanlarda değişimler olabileceğini belirtmiştir.⁶⁹

Genel başkan yardımcısı Mehmet Keçeciler’ de kongre tarihinden önce verdiği röportajda Özal’ı destekleyen açıklamalar yapmıştır. Kongre sonucunda ANAP’ın ayrılmayacağını tam tersi güçlenerek birlik olacağını ifade etmiştir. Başbakan Özal’ın listesinin esas alınacağını da söylemiştir.⁷⁰

⁶⁶ Aşık, *a.g.e.*, s.222.

⁶⁷ “ANAP Bölünecek”, *Milliyet*, 3 Haziran 1988, s.8.

⁶⁸ “ANAP’ta Kongre Heyecanı”, *Milliyet*, 6 Haziran 1988, s.9.

⁶⁹ “ANAP’ta Kaynama Olmamalı” *Milliyet*, 7 Haziran 1988, s.9.

⁷⁰ “Keçeciler’den Kongre Garantisi”, *Milliyet*, 8 Haziran 1988, s.8.

Kongre Atatürk Spor Salonu'nda gerçekleşti. Genel başkan Özal konuşmasını yapmak için kürsüye çıktıktan bir süre sonra Kartal Demirağ tarafından silahlı saldırıya uğradı.⁷¹ Kurşun parmağına denk geldi. Kongrede önlemlere rağmen böyle bir olayın meydana gelmesi hem basın tarafında hem de diğer katılımcılar tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. O dönem Ankara Emniyet Müdürü olan Mehmet Ağar suikast gününü anlatırken öncesinde önemli ölçüde tedbirlerin alındığını söylemiştir. Ancak kongreye katılan Avrupalı siyasetçilerin gözünde kötü görünmemek için Özal'a yakın duracak polisleri geri çekmek durumunda kaldığını da ifade etmiştir. Mustafa Taşar ise kongreden önce üyeler de dahil olmak üzere silah bulundurulmayacağını ve sıkı tedbirlerin alındığını söylemiştir. Ancak kritik bir anda birçok kişinin içeri alınmasıyla Kartal Demirağ'ında öyle içeri girebileceğini belirtmiştir.⁷² Kartal Demirağ'ın yakalanmasından sonra kongre devam etmiştir.

Kongre sonucunda Özal tekrar genel başkan seçilmiştir. Merkez Karar Yönetim Kuruluna (MKYK) seçilmesi beklenen Güneş Taner gibi isimlerin listeye girmemesi kongrenin beklenmeyen sonuçlarından biri oldu. Bunun dışında kongrede vurgulanan durumlardan biri de yaklaşan yerel seçimlere iyi hazırlanılması gerektiğiydi.⁷³ Kongrede divan üyelerinin değişiminden sonra Özal mecliste bakanlarda kısmi değişikliğe gitti. Adalet Bakanı Oltan Sungurlu yerine Mehmet Topaç, Devlet Bakanı Veysel Atasoy yerine Kamran İnan getirildi. Sadece iki bakan değişikliğinin olması beklenmiyordu.⁷⁴ Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Amerika ziyaretinden döndükten sonra gerçek değişimin yapılacağı tahmin edilmekteydi. Bunun dışında Özal'a yakın olan Mehmet Keçeciler' in beklentisi olan bakan yardımcılığına gelmemesi de ikili arasında kopuşların yaşandığı izlenimini vermekteydi.

2.2. Erken Yerel Seçim Planları

1987' de yapılan genel seçimden sonra yeni bir yerel seçim gündeme gelmiştir. Normal şartlarda Mart 1989' da yılında yerel seçim yapılmalıydı. Ancak ANAP iktidarı belirli şartlardan kaynaklı olarak aldıkları karar neticesinde seçimin Ekim 1988 yılında

⁷¹ Kartal Demirağ o dönemde cezaevinden kaçan bir suçlu idi. Arkadaşını yaralama suçundan dolayı cezaevine girdikten sonra kaçmıştır. Bkz., "Başbakan'a Suikast Girişimi", *Milliyet*, 19 Haziran 1988, s.13.

⁷² Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, *The Özal Bir Davanın Öyküsü*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2016, s.373-375.

⁷³ Aşık, *a.g.e.*, s.231-232.

⁷⁴ Kamran İnan, *Siyaset Yılları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s.55.

yapılmasını istiyordu. ANAP'ın erken seçim istemesinde en önemli etken ekonomi idi. Sürekli basına yansıyan enflasyon ve zam haberleri halk gözünde ANAP'ı ve dolayısıyla Özal'ın imajını kötü etkilemiştir. Özal zam yapılmasının nedenlerini anlatırken geçen iki yılda yapılması gereken zamların yapılmayışına bağlamaktadır. Bununla birlikte muhalefetin seçim erteleme isteğinin ekonomiye yük olduğunu ifade etmiştir. Ekonomik istikrarın sağlanması için siyasi istikrarın gerekliliğini vurgulamıştır. İktidarın erken yerel seçim düşüncesi başta SHP lideri İnönü olmak üzere muhalif kanattan eleştiri almıştır. İnönü, Turgut Özal'ın "Anayasayı bir defa ihlal edeceğiz" sözlerine karşılık bu durumun SHP kanadından asla kabul görmeyeceğini belirtmiştir. Yine Başbakanın zamlar için kullandığı gerekçelerin mantık çerçevesine uymadığını ülkeyi geliştirmek adı altında yapılan zamların halka daha çok yük olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

Yerel seçimin erken yapılması için TBMM kurulunda görüşmeler yapılmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Oltan Sungurlu yasa değişikimi kabul edilse bile yargı yollarının SHP ve DYP için açık olduğunu ifade etmiştir. TBMM Genel Kurul toplantısı sonucunda yerel seçimin Ekim 1988' de yapılması kararı kabul edilmiştir.⁷⁶ Bu karar SHP liderliğinde Anayasa Mahkemesine (AYM) taşındı. SHP itirazları AYM tarafından haklı bulunarak kabul edildi. AYM'nin bu kararı almasındaki gerekçeye bakıldığında en son yapılan seçimlerin 24 Mart 1984 de yapılmasıydı. Normal şartlarda seçimler beş yılda bir yapıldığından dolayı buna göre seçim tarihi 25 Mart 1989 olmalıydı.⁷⁷ AYM verdiği kararlar siyasi partilerin çıkarlarının hukukun üstünlüğü ilkesini aşamayacağını göstermekteydi.

AYM kararı çıkmış olmasına rağmen Başbakan Özal erken seçimin olmasında ısrarcıydı. DYP başkanı Süleyman Demirel'in Özal'ın erken seçim kararını destekleyen konuşmaları ANAP içerisinde bazı kişiler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bunlardan biri Mehmet Keçeciler'di. Keçeciler'e göre Demirel'in destekleyici konuşması Özal'ın siyasi itibar kaybetmesi için yapıyordu. Yerel seçimler için herhangi bir referandumun yapılması Keçeciler'e göre mantıklı değildi. Tüm uyarılara rağmen Başbakan referandum fikrinde kararlıydı.⁷⁸

⁷⁵ "Zamdan Başka Yol Yok", "Akıllarını Kaybettiler", *Cumhuriyet*, 30 Mart 1988, s.7.

⁷⁶ "Ekim'de Seçim Yasalaştı", *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1988, s.7.

⁷⁷ "Yerel Seçim Bilmecesi", *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1988, s.10. İlgili belge için **bkz: Ek 2.**

⁷⁸ Aşık, *a.g.e.*, s.236.

TBMM tatilde olmasına rağmen yerel seçim tarihi için tekrar toplandı. DYP bu oylamaya katılmadı. Erken yerel seçime itiraz edip bu kararı AYM'ye taşıyan SHP red oyunu verdi. 284 ANAP oyuyla kabul edildi. Ancak yeterli oranda oy çıkmadığı için referandum durumu ortaya çıktı.⁷⁹ Başta desteğini açıklayan DYP eğer TBMM Genel Kurul görüşmesindeki oylamaya katılsaydı durum Başbakanın istediği şekilde olabilirdi. Ortaya çıkan referandumun ayrıntıları incelendiğinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasından sonra 25 Eylül 1988' de yapılmış olacaktı. İki renk temsili olarak kullanılacak, beyaz renk evet oyunu, kahverengi ise hayır oyunu temsil etmiş olacaktı. Eğer referandum sonuçlarında erken yerel seçim kararı çıkarsa DSP ve RP'ne hazine yardımı yapılacaktı.⁸⁰

Başbakan Özal referandum hazırlıklarına başlanmasını istedikten sonra kendi parti içerisinde de şaşkınlığa sebep olan bir açıklama yapmıştır:

“Özal'ın gitmesi önemli değildir, önemli olan Türkiye'mizde 1980 öncesi zihniyeti geri mi gelecektir? İstikrarsızlık ve çok başlı koalisyonlar yeniden mi başlayacaktır? Uzun zamandır düşünüyorum. Vardığım kararı şimdi sizlere açıklıyorum. Bu referandumdan çıkacak sonuca göre başbakanlıktan ve politikadan ayrılacağım. Bu konudaki önemli açıklamalarımızı siz vatandaşlarıma yapmayı tarihi bir görev telakki ediyorum.”⁸¹

Bu sözler Başbakanın politikayı bırakacak derecede referanduma ne kadar önem verdiğini göstermekteydi. Referandum günü yaklaştığında bir önceki seçimler kadar heyecanlı olunmadığı görülmekteydi. Belki üst üste seçim yapılması halkı yıpratmıştı, ya da halkın cevabının tahmin edilişi seçimi heyecansız bir hale sokmaktaydı. 25 Eylül 1988 günü referandum gerçekleşti. Referandum sonuçları açıklandı. İlk kez yüzde 65'lik bir oranla hayır oyu çıktı. Sadece halkın yüzde 35'i evet demişti. Özal'ın referandumdan önce eğer hayır oyu fazla çıkarsa siyasetten çekileceğini söyleyen açıklama yapması aslında halkın Özal'ı bu yönde oyladığını da göstermekteydi.⁸²

Referandum sonuçlarına göre seçim Mart 1989'da yapılacaktı. Referandumda istediği sonucu alamayan Başbakan referandum öncesi söylediği gibi görevinden ayrılmamıştır.

⁷⁹ Akşin vd., *a.g.e.*, s.80.

⁸⁰ “Evet: Beyaz, Hayır: Kahverengi”, *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1988, s.13.

⁸¹ “Ve Özal Rest Çekti”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1988, s.1.

⁸² *Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum Türkiye-ABD-Avrupa Uygulama Örnekleri*, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.135.

2.3. 26 Mart 1989 Yerel Seçimi

Referandumun ardından yerel seçim hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır. Bu seçimin atmosferi diğerlerinden farklıdır. Toplumsal sorunlar üst düzeydedir. Özellikle işçi sorunları hem devlet kurumlarında hem de özel kurumlarda artmaktaydı. İşçiler seçim sürecinde greve başlayarak tepkilerini göstermiştir. Her ne kadar hükümet seçim öncesi grev eylemlerini engellemeye çalıştıysa da işçiler resmi grev şeklinde olmasa da tepkilerini göstermeye devam etmiştir.⁸³ Bunun dışında ekonomik sıkıntılarda halkı zorlamaktaydı. Enflasyon karşısında halkın alım gücü azalmış mevcut yönetime eleştiriler hızla artmıştır.

ANAP yerel seçimler için göstereceği adayları seçmek amacıyla toplantı düzenlemiş toplantı sırasında adaylar belirlenmişti. Birkaç şehir dışında (Manisa, Isparta, Çanakkale, Gümüşhane) aynı kişilerin aday gösterilmesi bazı milletvekillerinin tepki göstermesine yol açmıştır. Halkın bariz bir şekilde tepkili olduğu insanlar yerine farklı kişilerin aday olması gerektiğini düşünen vekiller mevcuttu. Başbakan Ankara İstanbul gibi büyükşehirlerin alınmasının çok önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Ancak Ankara belediye başkanlığı için seçimlerde aday gösterilen Mehmet Altınsoy'un doğru aday olmadığı söylenmekteydi. Bunu söyleyenlerin başında Turgut Özal'a yakınlığıyla bilinen Barlas Doğu gelmekteydi.⁸⁴ ANAP'ın büyük şehirlerdeki adayları şu isimlerdi: Adana Belediye Başkan adayı Aytaç Durak, Ankara adayı Mehmet Altınsoy, İstanbul adayı Bedrettin Dalan, İzmir adayı Burhan Özfatura olmuştur.

ANAP kendi içinde aday sorununu halletmeye çalışırken rakip partiler için bu durum avantaja dönüşmekteydi. Reklamlarını yaparken özellikle ekonomiden ANAP' a yüklenmişlerdir. Seçimin en büyük rakiplerinden biri olan SHP başkanı İnönü "Özal yine enflasyonun nedeninin hızlı kalkınma olduğunu söylüyor. Hayır bu yalandır. Kalkınmanın enflasyonla herhangi bir bağlantısı yoktur."⁸⁵ diyerek bu durumun ekonominin gerilemesine neden olan ANAP'ın bir bahanesi olduğunu söylemiş ve halkın artık bu gerekçelere inanmadığını belirtmiştir.

Reklam ve mitinglerin ardından seçim günü olan 26 Mart 1989'a ulaşıldı. Bu seçimlere 7 parti katılmıştır: ANAP, SHP, DYP, DSP, IDP, MÇP, RP. Seçim sonuçları

⁸³ Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s.215.

⁸⁴ Mehmet Akyol, *Beni Çok Ararsınız*, Zirve Ofset Baskıcılık, Ankara 1999, s.88,89.

⁸⁵ İnönü'den 3 Suçlama", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1989, s.1.

açıklandığında ANAP için hüsran olmuştur. Büyük şehirleri kaybetmiş en büyük muhalif parti olan SHP İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirleri kazanmıştır.⁸⁶

Oyların dağılım oranları tabloda verilmiştir:

Tablo 2.1. 1989 Yerel Seçimleri Oy Oranları

PARTİLER	Alınan Geçerli Oy	Oy Oranı Yüzdesi %	Kazanılan Üye Sayısı
ANAP	4.828.871	21.803	617
DSP	1.998.897	9.025	79
DYP	5.565.657	25.130	863
IDP	208.775	0.943	2
MÇP	916.438	4.138	34
RP	2.170.365	19.799	155
SHP	6.354.888	28.693	877
BAĞIMSIZLAR	103.860	0.469	10
Toplam	22.147.749	100	2637

Kaynak: *Cumhuriyet*, “ANAP 21.80 oldu”, 29 Mayıs 1989, s.15.

Tablo da görüldüğü üzere SHP yerel seçimlerde en yüksek oy oranına sahip parti olmuştur. İkinci parti olarak DYP gelmektedir. ANAP ise diğer seçimlerle kıyaslandığında büyük bir başarısızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Büyük şehirleri SHP almış olup Bitlis, Hakkâri, Kayseri, Malatya gibi şehirleri ANAP kazanabilmiştir.⁸⁷ Başbakan Özal yerel seçim başarısızlığından sonra başarısızlığın sebeplerinin araştırılmasını istemiştir. Araştırma sonuçlarında şu hususlar dikkat çekmektedir; Bu seferki seçimde halk ile hükümet arasında mesafelerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte seçim reklamlarında kullanılan mesajların halkta olumsuz etki yarattığı ifade edilmiştir. Ama en önemli sebep olarak halkın alım gücünün düşmesinin gösterilmesi seçimlerdeki yenilginin asıl sebebini göstermekteydi.⁸⁸

26 Mart 1989 Yerel Seçiminin sonuçları TBMM’de bakanlar arasında değişikliğe sebep olmuştur. Bakanların değişmesindeki sebebi başbakan şöyle açıklamaktadır:

⁸⁶ Aşık, *a.g.e.*, s.252-253.

⁸⁷ Aşık, *a.g.e.*, s.254.

⁸⁸ Işın Çelebi, *Türkiye’nin Dönüşüm Yılları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.170.

“Temel mesele Şu. Bizi içimizdeki çekiŐmeler yıktı. Baştan bu konuda nlem almadık. Açıkçası bu çekiŐmeler sonucu bu noktaya geldik. Bunları nleme konusunda duygusal davrandım. Hepsi sevdiğim insanlardı. KonuŐurlar, ekiŐirler ama çalıŐırlar diyordum. Belki de siyaset kurallarını boş verdim bu yzden. Sonuçta hata ettiğimi anladım. Bu yzden kurduğum hükümette bir kesimi dıŐladım. Bir yola ıkmıŐsak sağlam unsurlarla yzryeeğiz. Disipline gelen bizimle olur aksi halde eker gider.”⁸⁹

3 bakan arasında yer değişikliği yapıldı. 12 bakan görevinden alınmış olup 7 bakan görevinde kalmıştır. Kaya Erdem Başbakan Yardımcılığından istifa ettikten sonra yerine Ali Bozer getirilmiştir. XVIII. Dönem TBMM bakan değişikliği Şu Şekilde olmuştur.⁹⁰

“-Güneş Taner, Devlet Bakanı

-IŞın Çelebi, Devlet Bakanı

-İsmet zarslan, Devlet Bakanı

-Saffet Sert, Devlet Bakanı

-Ercüment Konukman, Devlet Bakanı

-İlhan AŞkın, Devlet Bakanı

-Oltan Sungurlu, Adalet Bakanı

-Abdülkadir Aksu, İçişleri Bakanı

-Avni Akyol, Millî EĞitim Bakanı

-Cengiz Altınkaya, Bayındırlık Bakanı

-Halil Şıvgın, Sağlık Bakanı

-Cengiz Tuncer, Ulaştırma Bakanı

-Ltfullah Kayalar, Tarım Bakanı

-Kemal Zeybek, Kültür Bakanı -İlhan Akzm, Turizm Bakanlığı’na” getirildi.

XVIII. Dönem TBMM’yi aynı yıl bekleyen başka bir seçim Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolmasının ardından gündeme gelen seçimle birlikte zal’ın aday olup olmayacağı merak konusu oldu.

⁸⁹ Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, V Yayınları, Ankara 1992, s.154.

⁹⁰ “Özal Makyaj Tazeledi”, *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1989, s.1.

Bununla birlikte yerel seçim yenilgisinden sonra Başbakanın Cumhurbaşkanlığı için hazır olup olmadığı da gündem konusuydu.

2.4.XVIII.Dönem Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Yerel seçimde ANAP'ın yenilgisinden sonra hem parti içinde hem de halkta olumsuz bir Özal imajı mevcuttu. 26 Mart 1989' da gerçekleşen seçimde parti üçüncü sırada yer almıştır. Bekledikleri gibi sonuç alamayan ANAP'lılar Başbakanın seçim öncesinde söylediği gibi istifa etmesini beklemiştir. Ancak bu durum gerçekleşmemiştir. Yerel seçim yenilgisi aslında 1991 yılında olması gereken genel seçimlerde ANAP'ın ülke yönetimini SHP ya da DYP gibi muhalif partilere bırakabilme endişesini yaratmıştır.

Başbakan Özal'ın Cumhurbaşkanı adayı olup olmayacağı belli değildi. Ancak basına yansıyan adaylık haberleri mevcuttu. Özal ile yapılan görüşmelerde Cumhurbaşkanlığı adaylığı konusunda net cevap vermediği belirtilmektedir. Özal diğer seçimlerde olduğu gibi Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Hatta Kenan Evren'le yaptığı görüşmelerde Cumhurbaşkanı adayı olarak Evren'i tekrar Cumhurbaşkanı adayı göstermek istediği aktarılmaktadır.⁹¹ Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilebilmesi için anayasa değişikliği gerekiyordu. Eğer anayasa değişikliği gerçekleşirse milletvekili seçimleriyle birlikte Cumhurbaşkanı seçilecekti. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı yedi yıl görev almayacak olup dört yılda bir değişecekti. Özal'ın istediği bu değişikliğin sağlanması için 300 oy gerekiyordu. Ancak ANAP bu çoğunluğu sağlamıyordu.⁹²

ANAP'ın adayları konuştuğu sırada SHP ve DYP genel başkanlarının Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili tepkileri çok netti. İki parti başkanı da 1989 yerel seçiminde birinci ve ikinci parti olmanın verdiği güvenle Turgut Özal'ın halk nezdinde değerinin eskisi kadar olmadığını düşünmüşlerdi. Artık ANAP'ın birleştiren ve kucaklayan bir parti olmadığı, bunun yansımasının da kaybedilen büyük şehirlerde görülebileceğini ifade etmişlerdir. Yapılacak olan yeni bir genel seçimde mevcut olan hükümetin değişeceğinden eminlerdi. Hatta bu durumun Başbakan Özal tarafından düşünüldüğünü bu sebeple Özal'ın Cumhurbaşkanı adayı olma ihtimaline

⁹¹ Hikmet Özdemir, *Turgut Özal*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2014, s.272.

⁹² Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Döneminde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.422.

şaşırmadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü genel seçimde ANAP iktidarı düşse bile cumhurbaşkanı seçildiğinde ülkenin yönetiminde söz sahibi olacaktır.⁹³

Turgut Özal'ın aday olup olmama tartışmaları 17 Ekim 1989 tarihinde sonlandı. Başbakan ANAP üyeleri ve Merkez Karar Yönetim Kurulu (MKYK) ile yaptığı toplantı da kendisinin Cumhurbaşkanı aday olması durumunda desteklenip desteklenmediğini ölçmek istemiş ve fikirleri almıştır. Dokuz kişi dışında Özal'ın adaylığı desteklenmiştir.⁹⁴

Cumhurbaşkanı adaylığını açıklayan Özal şu açıklamaları yapmıştır:

“Ben ANAP'ın başında başka parti liderleri gibi kazık kakacak değilim. Emr-i Vaki olacak gene ayrılacağız. Herhalde aday gösterilip yukarı seçilirsem bu değişiklik daha kolay olacak. Neticede cumhurbaşkanlığı için adaylığımı koymaya karar verdim. Beni en çok düşündüren konulardan birisi seçilirsem sizlerle burada bir araya geleme olayıdır. Beni en çok düşündüren konulardan biri o olmuştur. O beni bir nevi arkadaşlarımdan ayrılıyor gibi bir ruh haletine sokmuştur. Aslında ayrılmıyorum. Fikirleri beraber olanların aslında ayrılması mümkün değildir.

Aramızdaki şu veya bu, hiç kimseye kızgınlığım, küskünlüğüm yoktur. Herkes düşüncesini hür olarak ifade etmiştir. İş bu noktaya gelmiştir. Bundan sonra grubuma, size emanetim. Siz vazifenizi yapınız.”⁹⁵

Özal dışında Fethi Çelikbaş⁹⁶ da adaylığını açıklamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminden üç gün önce adaylar açıklanmış olup 20 Ekim 1989 tarihinde seçim yapılmıştır. Bu seçim üç tur şeklinde gerçekleşmiştir. 1982 Anayasasına göre cumhurbaşkanı seçilmek için şu şartlar gerekmektedir:

“Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür. Bir kimse, İki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır. Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının

⁹³ Gökmen, *a.g.e.*, s.162,163

⁹⁴ “ANAP'tan Özal'a Onay”, *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1989, s.17.

⁹⁵ “Özal Adayı: Adayım”, *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1989, s.10. İlgili belge için **bkz: Ek:3**.

⁹⁶ Fethi Çelikbaş: 28 Mart 1912'de Burdur'da doğdu. Ankara Hukuk Fakültesi mezunu olup 1940 da Siyasal Bilgiler Fakültesinde asistanlığa başlamıştır. 1950 Seçimlerinde Demokrat Parti Burdur Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Bir süre sonra Demokrat Parti'den istifa etmiştir. 1961 Seçimlerinde CHP'den Burdur milletvekili seçilmiştir. Naim Talu Hükümetinde bakanlık yapmıştır. 1983 yılından itibaren de ANAP'ta Burdur milletvekilliği yapmıştır. 1989 Cumhurbaşkanı Seçiminde Turgut Özal'ın rakibi olmuştur. Selma Göktürk Çetinkaya “Fethi Çelikbaş (1912-2009)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s.1-6. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/fethi-celikbas-1912-2009/?pdf=6137> [Erişim Tarihi: 10.04.2022]

boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir. En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte İki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir. Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.”⁹⁷

Cumhurbaşkanı seçimi mecliste gerçekleştiğinde toplantı yeter sayısı tartışmalara sebep olmuştur. SHP İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi Güneş itiraz eden kişiydi. Hasan Fehmi Güneş Meclis Başkanı Akbulut’a muhalif partilerden milletvekillerinin seçime katılmadığını sadece ANAP’lı vekillerin olduğunu ve bu durumun doğruluğunun ispatı için yoklama yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu istek meclis başkanı tarafından reddedilmiş olup sayının yeterli olduğu belirtilmiştir. Tartışma Hasan Fehmi Güneş’in meclisi terk etmesi ile sonlanmıştır. Milletvekillerinin gizli oylarıyla seçim yapılmış olup Turgut Özal 247 oy, Fethi Çelikbaş ise 18 oy almıştır. 17 oy boş 3 oy geçersiz sayılmıştır. Anayasa da geçerli olan üçte ikilik çoğunluk sağlanamadığından seçim ikinci tura kalmıştır. 24 Ekim 1989 günü ikinci tur için toplanılmaya karar verilmiştir.⁹⁸

İlk tur seçimine SHP ve DYP milletvekillerinin katılmayışı Özal’ın adaylığını kabul etmemelerinden kaynaklı idi. Seçimin ardından Özal kendisinin adaylığını istemeyen kişiler ve basın yayın organları için “şer güçler” kavramını kullanmış ve iki adayın olduğu Cumhurbaşkanı seçimlerine oy vermek için gelinmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁹

24 Ekim 1989 günü Cumhurbaşkanlığı için ikinci tur oylama gerçekleşti. Ancak bu turda da istenilen üçte ikilik oran yani 300 ay alınamamıştır. 2. Tur oylama sonuçları şu şekildedir: Turgut Özal birinci tura göre 9 oy fazla alarak 256, Fethi Çelikbaş ise bir oy eksik alarak 17 oy almıştır. 9 oy boş iki oy ise geçersizdir.¹⁰⁰ Yeterli sayıya ulaşılmadığından üçüncü tur gerçekleşecekti. Anayasaya göre üçüncü turda 226 oy alması

⁹⁷ *T.C Resmî Gazete*, 9 Kasım 1982, Sayı 17863, s.26-27.

⁹⁸ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 33,3. Yasama Yılı, 20. Birleşim, 20 Ekim 1989, s.52-61.

⁹⁹ “Şer Güçler Atatürk’e de Karşıydı.”, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1989, s.10.

¹⁰⁰ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 33, 3. Yasama Yılı, Birleşim 21, 24 Ekim 1989, s.70.

cumhurbaşkanı seçilmesi için yeterli idi. Alınan oy oranlarına bakıldığında üçüncü turda galip gelecek kişinin Turgut Özal olacağını gösteriyordu.

İkinci tur Cumhurbaşkanı seçimin ardından açıklamalar yapan Özal Süleyman Demirel’i eleştirmiş ve SHP’nin Demirel’den etkilendiğini vurgulayarak meclise, üçüncü tura gelmeleri gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır: “Demokrasinin sağlam bir şekilde yerleşmesi isteniyorsa, gelsin, bana oy versinler istemiyorum, ama SHP üçüncü oylamaya şu meclise gelsin, oyunu versin, bu şekilde çıkmaz sokaktan çıksın.”¹⁰¹

Erdal İnönü Özal’ın SHP hakkındaki açıklamalarından sonra Cumhurbaşkanı seçiminin en baştan itibaren anayasaya aykırı olduğunu belirtmiştir. Çünkü mecliste üçte ikilik çoğunluk sağlanmadan oylama yapılmaktaydı. Böyle bir aykırı durumda SHP’ li milletvekillerinin katılmayacağını ifade etmiştir.¹⁰² 31 Ekim 1989 günü üçüncü tura SHP ve DYP katılım göstermemiştir. Üçüncü tur seçim sonuçlarına göre Turgut Özal 263, Fethi Çelikbaş 14 oy almış olup 8 boş oy kullanılmıştır.¹⁰³ 226 oyu alanın Cumhurbaşkanı olacağı seçimde, yeterli oyu geçen Turgut Özal Türkiye Cumhuriyeti’nin sekizinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından konuşma yapan Özal şunları söylemiştir:

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri, TBMM’nin beni sekizinci cumhurbaşkanı seçerek gösterdiği büyük teveccühe şükran borçluyum. Hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Aziz Atatürk ile başlayan bu yüce makama layık olabilmek için her türlü gayreti göstereceğimden emin olabilirsiniz. Milletimizi, birlik ve beraberlik içinde tutmak için memleketimizi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak, devletimizi yüceltmek için bütün gücümle çalışacağım. TBMM kendi üyeleri arasından birisini cumhurbaşkanı seçme bilinç ve iradesini göstererek millettten aldığı yetki ve gücün tam hakkını vermiştir. Bu seçim aslında demokrasinin zaferidir. Bu noktada sizlere 6 yıl üyesi olmak şerefini taşıdığım TBMM’ye veda ediyorum. Bu mukaddes çatı altında geçirdiğim yılları, sizlerle tanışmış olmayı, sizlerle birlikte çalışmayı Tanrı’nın bana verdiği armağanlar olarak kabul ediyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bütün üyelerine “Allah’a ismarladık” diyor, en içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum.”¹⁰⁴

Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Başbakanlık mevkii boşalacağı için yerine vekaleten Ali Bozer getirilmiştir.

¹⁰¹ “Özal: SHP’liler Meclise Gelsin”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1989, s.14.

¹⁰² İnönü: Özal Haddini Bilsin”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1989, s.15.

¹⁰³ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 33,3. Yasama Yılı, Birleşim 24, 31 Ekim 1989, s.128. İlgili belge için bkz: Ek.4.

¹⁰⁴ “Özal 8. Cumhurbaşkanı”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1989, s.16.

2. 5. 20 Ekim 1991 Genel Seçimi

23 Haziran 1991'den itibaren XVIII. Dönem TBMM Başbakanı olarak Mesut Yılmaz¹⁰⁵ görev almıştır. Mesut Yılmaz, Yıldırım Akbulut gibi Cumhurbaşkanı ile ılımlı ilişkiler kuran bir Başbakan değildi. Bu sebepten dolayı Mesut Yılmaz Hükümetinin Yıldırım Akbulut Hükümeti gibi uzun olacağı düşünülüyordu. Mesut Yılmaz Hükümeti başlamadan önce tartışılması yaşanan konu seçim zamanı idi. Normal şartlarda 1992'de yapılması gereken seçimlerin daha erken tarihe alınması konuşuluyordu.

Genel seçim tartışmalarının nedenlerini incelediğimizde farklı görüşler vardır. Öncelikle Körfez Savaşı'nın gerçekleşmesi dengeleri değiştirmiştir. Özal'ın bu savaştaki duruşunun halk nezdinde ANAP'a itibar kazandırdığı düşünülmektedir. Bu yüzden Özal'ın erken seçimi desteklediği düşünülmektedir. Bunun dışında ANAP milletvekillerinin yarısından çoğu seçimin zamanında yapılması gerektiğine inanmaktaydı. Yine Mesut Yılmaz'ın ANAP'a daha fazla oy getireceği konuşulanlardan biriydi.¹⁰⁶

Turgut Özal'ın erken seçim istemesinde Mesut Yılmaz'ın payı büyük olmuştur. Hızla yükselen enflasyon ekonomik sıkıntılara sebep olmaya başlamıştı. Başbakan Yılmaz'ın bu sıkıntılarla nasıl mücadele edeceği Cumhurbaşkanı için hep bir soru işareti olmuştur. Alınacak ekonomik tedbirlerin halkta ANAP'a karşı olumsuz bir tepki oluşturacağını farkında olan Özal daha bu tedbirler alınmadan seçime gidilmesinin mantıklı olacağını düşünmüştür. Bu durumu Mesut Yılmaz ile konuştuktan sonra seçim tarihinin 1991 Ekimde yapılması gerektiği kararına varmışlardır.¹⁰⁷

Alınan erken genel seçim kararının ardından yasalaşması için TBMM toplanmıştır. Mecliste alınan kararlar seçim tarihinin 20 Ekim 1991 olmasına karar verilmiştir. Normalde beş yılda bir olması gereken seçimler son üç seçimde 4 yılda bir yapılmıştır.¹⁰⁸ 1991 genel seçimi için seçim kanununda değişiklik oldu. "İki üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde baraj düşürülmüş olup, seçim çevresi barajı

¹⁰⁵ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunudur. Almanya Köln Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmıştır. ANAP'ın kurucu üyelerindendir. ANAP Rize Milletvekiliği yapmıştır. Enformasyondan Sorumlu Devlet Bakanı, hükümet sözcülüğü, Kültür ve Turizm Bakanı, Dış İşleri Bakanlığı yapmıştır. 18. Dönem TBMM'de başbakanlık görevinde bulunan Yılmaz 1991'de ANAP genel başkanı seçilmiştir. Üç kez hükümet kurmakla görevlendirilmiş olup en kısa süren Özal dönemindeki başbakanlığıdır. Türker Sanal, *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, s.51-52.

¹⁰⁶ Aşık, *a.g.e.*, s.331-332.

¹⁰⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s.449.

¹⁰⁸ Akşin, vd., *a.g.e.*, s.88.

yüzde 25 olarak uygulanmıştır.”¹⁰⁹ Bunun haricinde üç bakanlıkta değişim yaşanmıştır. Ulaştırma Bakanı olarak Sabahattin Yalınpala, Adalet Bakanı olarak Suat Bilge, İçişleri Bakanı olarak da Sabahattin Çakmakoglu getirildi.¹¹⁰

Değişen seçim barajıyla birlikte bazı partiler kendilerini mecliste etkili kılmak adına farklı ittifaklar kurmuştur. Örneğin “Demokratik Merkez Partisi” DYP’ye katıldı. IDP ve MÇP, RP ile birleşti.¹¹¹ Partilerin ittifakı dışında 1991 seçimleri gerçekleşmeden önce önemli bir konu gündeme gelmiştir. Tarihe “sahte mektup meselesi” olarak geçen olayın mimarı gazeteci Muammer Yaşar Bostancı’dır. Bu mektubun detaylarını incelediğimizde Turgut Özal’ın seçimlerde ANAP için Amerika’dan destek istediği ve seçimlerde galip geldikten sonra mektup yazarak ona teşekkür etmesidir. Amerika Elçisine yazıldığı iddia edilen mektup Özal tarafından yalanlanmış ve bu mektubu yayınlayan Sabah Gazetesi’ne dava açılmıştır. İncelemeler sonucunda bu mektubun ve imzanın sahte olduğu ispatlanmıştır.¹¹²

20 Ekim 1991 Genel Seçimlerine ANAP, DSP, DYP, RP, SHP, SP ve bağımsızlar katıldı. Seçim sonuçları şöyledir:

Tablo 2.2. 1991 Genel Seçimleri Oy Oranları

PARTİLER	OY ORANI %	MİLLETVEKİLİ	OY SAYISI
DYP	27.3	178	6.596.466
ANAP	24.01	115	5.849.575
SHP	20.75	84	5.060.779
RP	16.88	62	4.103.824
DSP	10.75	7	2.619.877
SP	0.44	-	108.092
BAĞIMSIZLAR	0.14	-	32.721
TOPLAM	100	446	24.416.526

Kaynak: T.C Resmî Gazete, 1 Kasım 1991, Sayı 21038, s.1-2. İlgili belge için **bkz: Ek:5.**

¹⁰⁹Barış Doster, *1980 Sonrası Girilen Genel Seçimlerde Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin Aldıkları Oy Oranlarının Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi, İstanbul 1997, s.73-74.

¹¹⁰ T.C Resmî Gazete, 30 Ağustos 1991, Sayı 20976, s.1.

¹¹¹ Akşin, vd., *a.g.e.*, s.90.

¹¹² Aşık, *a.g.e.*, s.347-348.

Seçim sonuçlarını incelediğimizde 1983'ten bu yana iktidarda olan ANAP'ın yenildiği görülmektedir. DYP birinci parti olarak yerini aldı. Ancak tek başına iktidar olmak için yeterli değildi. Bu sebeple koalisyon yapılması gerekiyordu. Seçim sonuçlarında ANAP ikinci parti idi. Bakıldığında koalisyon için akla gelen ilk parti ANAP'tı. ANAP içerisinde koalisyona katılıp katılmamak konusunda elbette ayrılıklar yaşanıyordu. Ama büyük çoğunluk Süleyman Demirel'e muhalif parti olma düşüncesindeydi. ANAP ekonomik sıkıntılardan kaynaklı halkta oluşan olumsuz imajına karşılık yine de yüzde 24'ük bir oranı alabilmişti ve ikinci parti idi. Yeni bir seçimde tekrardan iktidarı alabilme umudunu yaşamış olabilirdi. İki partinin birleşip yöneteceği koalisyon ülkeyi erken bir seçime de götürebilirdi. ANAP'a göre onlar için en mantıklı olan muhalif bir parti olarak bekleyip görmektir.¹¹³

ANAP'ın birçok olumsuzluğa rağmen ikinci parti olmasında Mesut Yılmaz'ın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Seçim sonuçlarının ardından düşüncelerini dile getiren Yılmaz aslında bunu bir yenilgi olarak görmemekteydi. Artık ANAP'ın değişmesi gerektiğine inanıyordu. “Özal yükünden kurtulduk” demesi bu düşüncesini destekliyordu.¹¹⁴ Mesut Yılmaz'da ittifak kurulmamasından yanaydı. DYP ise ANAP ile ittifak kurma konusunda keskin çizgilere sahip değildi. İhtimaller dahilinde ANAP'la da koalisyon kurabilirdi. Ancak DYP grubundaki bazı isimler RP ile koalisyon kurulmasından yana değillerdi. Koalisyon kurulurken hedeflerden birinin de Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yönetimden geri çekilmesini sağlamaktı. Cumhurbaşkanı aday olarak Süleyman Demirel ve Erdal İnönü'nün isimleri anılmaktaydı.¹¹⁵

14 Kasım 1991'de yapılan görüşmeler sonucunda DYP-SHP ittifakı kurulmuştur. Bakanlıklardan 12 tanesi SHP, 20 tanesi ise DYP'ye verilmiştir. Demirel Başbakan olmuş olup, Erdal İnönü ise başkan yardımcılığına getirildi. 280 oy ile Demirel'in hükümeti onaylandı.¹¹⁶ Sekiz yıllık ANAP hükümeti son bulmuş olup XIX. Dönem TBMM koalisyon hükümeti ile başlangıç yapmıştır.

¹¹³ Aşık, *a.g.e.*, s.354.

¹¹⁴ Faruk Bildirici, *Hanedanın Son Prensi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2003, s.230.

¹¹⁵ Aykut Çelik, Barış Metin, “Türkiye Cumhuriyeti'nde 1991 Genel Seçimleri ve Erdal İnönü'nün Başbakan Yardımcılığı Görevi Sırasındaki Siyasi Faaliyetleri” *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, I. Cilt, 2021, s.88-89.

¹¹⁶ Akşin, vd., *a.g.e.*, s.93.

2.6. XVIII. Dönem Siyasi Partileri

XVIII. Dönem de (1987-1991) farklı siyasi partiler kurulmuştu. Özellikle sol görüşlü partiler daha çok ön plana çıkmaktaydı. İlk kurulan partilerden biri 1 Şubat 1988’de kurulan Sosyalist Parti’dir. Ferit İlsever, Doğu Perinçek, İlhan Kırıt gibi isimler genel başkanlığını yapmıştır. 1991 genel seçimlerine katılmış olup herhangi bir milletvekili çıkaramamışlardır. Çok uzun süreli bir parti olmamakla birlikte anayasa mahkemesinin kararı ile 1992’de kapatılmıştır Kurulan partilerden bir diğeri de Yeşiller Partisidir. Haziran 1988’de kurulan Yeşiller Partisi 1994 tarihinde kapatılmıştır. Hiçbir genel seçime katılmamıştır.¹¹⁷

XVIII. Dönem de kurulan diğer partilere baktığımızda “Medeniyet ve Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi(6 Ekim 1988-17 Eylül 1990), Cumhuriyetçi Demokrat Gençlik Partisi(9 Haziran 1988-15 Ocak 1994),Yeni Doğu Partisi(9 Ağustos 1989-15 Mart 1990), Cumhuriyet Halk Partisi(20 Aralık 1989-24 Eylül 1991), Diriliş Partisi(26 Mart 1990-18 Şubat 1997), Demokrat Merkez Partisi(17 Mayıs 1990-14 Eylül 1991), Türkiye Birleşik Komünist Partisi(4 Haziran 1990-16 Temmuz 1991), Halkın Emek Partisi(7 Haziran 1990-14 Temmuz 1993), Demokratik Mücadele Partisi(14 Kasım 1990-7 Aralık 1990), Sosyalist Birlik Partisi(15 Ocak 1991-7 Haziran 1994), Büyük Anadolu Partisi(25 Ocak 1991-25 Nisan 1994)” kurulmuştur.¹¹⁸

“Medeniyet ve Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi” Ekim 1988’de Cevat Bitirgen Ürgüplü tarafından kurulmuştur. Çevreci bir parti olup, doğanın ve hayvanların korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmayı hedeflemişlerdir. Parti milletvekili seçimlerine katılmamıştır. Bundan dolayı TBMM’de temsil hakkı elde edememiştir. Parti Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından tüzel kişilik kazanmak adına gerekli şartları sağlayamadığı gerekçesiyle feshedilmiştir. Genel Başkan Cevat Bitirgen Ürgüplü Mayıs 1990 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na itirazda bulunmuş ancak bu durum partinin feshi kararını iptal etmemiştir.¹¹⁹

Haziran 1988 tarihinde kurulan Cumhuriyetçi Demokrat Gençlik Partisi’nin Genel Başkanlığı’nı Gökhan Evliyaoğlu yapmıştır. Parti programında kurulma amacı şöyle açıklanmaktadır: Partinin amacı Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet ve inkılapları

¹¹⁷ Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s.224-226.

¹¹⁸ Kaynar, *a.g.e.*, s.218-243.

¹¹⁹ Kaynar, *a.g.e.*, s.228-229.

korumak, demokrasiyi geliştirmek, diğer devletlerin refah seviyesine yükseltmek, Türk gençlerine ve Türk kadınlarına demokraside yer vermektir.¹²⁰

Bu dönemde kurulan partilerden biri olan Yeni Doğuş Partisi'nin Genel Başkanı Hamit Faruk Vidinligil'dir. Ağustos 1989'da kurulan parti kuruluş amacını şöyle açıklamaktadır: “Bütün partileri ve tüm kesimleri sağcısıyla solcusuyla, tüm fikir ve düşünceleriyle birleştirerek el birliğiyle üst düzeyde her sorunu halledilmiş, ekonomik mucizesini gerçekleştirmiş, dünya da kimseye ödün vermeyen örnek gösterilen Türkiye'yi yaratmaya davet etme” amacındadır.

Yeni Doğuş Partisi gerçekleştirdiği büyük kongresinde Mart 1990 yılında oy çokluğuyla partinin kapatılmasına karar verdi.¹²¹

Genel Başkanlığını Selahattin Bingöl'ün yaptığı Halk Partisi Aralık 1989'da kuruldu. Bu parti sol partilerden biridir. Kendilerini CHP'nin devamı olarak gördüklerinden dolayı parti sembollerini “6 ok” olarak seçmişlerdir. Parti yaptığı kongre de parti isminin başına Cumhuriyet ibaresini getirerek Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. (13 Temmuz 1990) Ancak parti isminden kaynaklı Anayasa Mahkemesi'nin açtığı davada partinin isminden Cumhuriyet ibaresi kaldırılmıştır. Parti Eylül 1991'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır.¹²²

Kurulan partilerden biri şair Sezai Karakoç'un Genel Başkanlığını yaptığı Diriliş Partisi'dir. Parti Mart 1990 tarihinde kurulmuş olup hiçbir milletvekili seçimlerine katılmamıştır. Parti programının 5. Maddesinde “Partinin amacı hakikat, adalet, fazilettir” diye açıklanmaktadır.¹²³ Diriliş Partisi üst üste katılmadığı milletvekili seçimlerinden dolayı Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmak üzere dava açılmıştır. Şubat 1997 tarihinde Diriliş Partisi kapatılmış olup partinin bütün mallarının hazineye aktarılmasına karar verilmiştir.¹²⁴

Büyük Anadolu Partisi XVIII. Dönem Siirt Milletvekili Zeki Çeliker'in Başkanlığında faaliyetlerini sürdürmüştür. Ocak 1991'de kurulan Büyük Anadolu Partisi daha önce bu isimle kurulan başka bir parti olduğundan dolayı ismini Anadolu Partisi olarak değiştirmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nun 6. Fırkasında yer alan “Büyük Kongre

¹²⁰ *Cumhuriyetçi Demokrat Gençlik Partisi Program ve Tüzük*, 9 Haziran 1989, s.1-3.

¹²¹ Kaynar, *a.g.e.*, s.230-231.

¹²² Kaynar, *a.g.e.*, s.231-232.

Partiye dair ayrıntı için bkz: “Siyasette 15. Parti”, *Milliyet*, 21 Aralık 1989, s.10.

¹²³ Kaynar, *a.g.e.*, s.233.

¹²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu:030.18.01.02, Yer No:880.977.8

yapma” durumuna uymadığı için ilk uyarısını almıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına Genel Başkan’ın verdiği dilekçeye göre partinin gelir elde edememesi, kurucularının partiyi terk etmesinden kaynaklı olarak feshedilmesini istediği belirtilmektedir. Bunun sonucunda Anadolu Partisi Nisan 1994’te feshedilmiştir.¹²⁵

Kurulan partilerin ideolojileri incelendiğinde çoğunlukla sağ eğilimlidir. Bazı partiler ise sosyalisttir. Kurulan partilerin çoğu kısa ömürlü olmuştur. Bazı partiler anayasa mahkemesi kararı ile kapatılmış olup, bazıları ise başka bir parti ile birleşme kararı almıştır. Bunlardan biri Türkiye Birleşik Komünist Partisidir. Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye İşçi Partisi birleşerek kurmuştur. Yine Demokratik Merkez Partisi ANAP’tan ayrılan kişilerin öncülüğünde kurulmuş bir partiydi.¹²⁶

2.7. XVIII. Dönem TBMM Gelişmeleri

2.7.1. Ekonomik Gelişmeler

Türkiye ekonomisi farklı dönemlerde inişli çıkışlı süreçler yaşamıştır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren dış ilişkilerin büyük oranda etkili olduğu faktörlerden dolayı büyük ölçülü krizler yaşanmıştır. Bunlardan biri Haşhaş Ekimi Krizi’dir. Dönemin Amerika Başkanı Nixon Başbakan Süleyman Demirel’den haşhaşın yasaklanmasını istemiştir. Ancak ekonomiye katkı sağladığı için Demirel bunu reddetmiştir. Demirel’in istifasından sonra kurulan Nihat Erim Hükümeti Amerika’nın isteğini kabul etmiş ve haşhaş ekimi yasaklanmıştır. Hem tarımdan kazanan çiftçi hem de Türkiye ekonomisi zarar etmiştir.¹²⁷

Haşhaş Krizi dışında Türk Dış Politikasının en önemli gelişmelerinden biri olan Kıbrıs Barış Harekâtı sonucu Amerika tarafından uygulanan ambargo ekonominin olumsuz seyir almasına sebep olmuştur. Ambargo sürecinde gerçekleşen İran Irak savaşları neticesinde petrol krizi yaşanmış, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de etkilenmiştir. Ekonomik krizin artık halk üzerinde baskın şekilde oluşu yeni ekonomik kararların alınmasını gerektirdi. Turgut Özal tarafından oluşturulan kararlar bir dönem ekonomiye yön vermiştir. “24 Ocak” adı ile alınan kararlarda uygulanan politikanın ilk

¹²⁵ Kaynar, *a.g.e.*, s.242.

¹²⁶ Akşin, *vd.*, *a.g.e.*, s.89.

¹²⁷ Macide Başlamışlı, “Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası’na Giden Yolda Haşhaş Krizi” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt V, Sayı 14, s.351-352.

aşaması ihracatın arttırılması üzerineydi. Bunun dışında iç piyasada alınan tedbirlerde mevcuttu. “24 Ocak Kararları” hakkında değerlendirme de bulunan Şevket Pamuk eserinde şu ifadelere yer vermiştir:

“1981 yılının mayıs ayından itibaren de döviz kurları günlük olarak belirlenmeye başlandı. Bunun yanı sıra ihracatı teşvik amacıyla çeşitli kur, vergi ve diğer destekler sağlanıyor, ticaret ve ödemeler rejimlerinde ise önemli serbestleşmeler devreye giriyordu. İç piyasalarda ise fiyat kontrolleri kaldırılıyor, kamu finansmanında iyileşme sağlamak amacıyla kamu iktisadi kuruluşlarının ürünlerine yüksek oranlarda zam yapılıyor, ekonominin çeşitli alanlarındaki kamu sübvansiyonları ya da destekleri kaldırılıyordu. Faizlerde daha serbest bir rejime geçiliyor, yabancı sermaye girişini özendirmek amacıyla ek önlemler alınıyordu.”¹²⁸

24 Ocak Kararları belli bir süre ekonomiye olumlu yönde ivme kazandırmış olsa bile 12 Eylül’de gerçekleşen darbe tekrar dengelerin bozulmasına neden olmuştur. ANAP iktidarı yönetime gelene kadar da negatif yönde bir seyir almıştır.

Turgut Özal dönemindeki ekonomik gelişmeleri değerlendirdiğimizde 1987’ye kadar “24 Ocak” kararlarının etkisiyle ekonomide düzelmeler yaşanmıştır. Turizm sektöründe yurt dışından gelen turistlerin etkisiyle ilerlemeler olmuş olup ülkeye döviz girişinde artış gerçekleşmiştir. İthalat ve ihracat uygulamalarında da bu dönemde değişimler oldu. İthalatta liberalleşme gerçekleşirken, ihracatta gümrük indirimi gibi teşvikler yapılmıştır. Döviz serbestliğinin tanınması bu yılların ekonomik politikalarından biri olmuştur. Kişilerin ülke içinde döviz tutması, şirketlerin ise yurt dışında döviz tutması serbest bırakılmıştır.¹²⁹

“Katma Değer Vergi Uygulaması”¹³⁰ (KDV) ve faiz oranlarının arttırılması bu dönemde yaşanmıştır. Belli bir süre sonra gelir gider dengesizliği gerçekleştiğinden 1988 yılına gelindiğinde gerileme sürecine girilmiştir.¹³¹ 1989 yılında Türk parası konvertibilite hale gelmiş olup yani diğer para birimlerine dönüşümü sağlanabilmiştir.¹³²

XVIII. Dönemin ikinci Başbakanı olan Yıldırım Akbulut döneminin en önemli gelişmelerinden belki de ilki “Zonguldak İşçileri Grevidir”. 1980’li yılların başından beri olan işçi grevleri, 1989 yerel seçimiyle başlayan Zonguldak işçilerinin greviyle

¹²⁸ Şevket Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s.265-266.

¹²⁹ Akşin, vd., *a.g.e.*, s.195.

¹³⁰ Katma Değer Vergisi için ayrıntı bkz: *T.C Resmî Gazete*, 2 Kasım 1984, Sayı 18563.

¹³¹ Nurdan Mazlum, “1980-2018 Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaretinin Gelişim Seyri” *Gümrük Ticaret Dergisi*, Cilt VII, Sayı 22, Aralık 2020, s.56.

¹³² Ataş, *a.g.t.*, s.114.

şiddetlenmiştir. Bu grevin temel sebebi işçi sözleşmesinin bir türlü işçiler lehinde onaylanmamasıydı. Bunun üzerine “Zonguldak’ta Türkiye Taşkömürü ve Maden Tetkik Arama İşyerleri toplam 48 bin işçisi 30 Kasım 1990’da greve gitme kararı almıştır.”¹³³

Grev başladığı andan itibaren sanatçılar, siyasi parti liderleri de işçilere destek vermiş, Cumhurbaşkanı ise eleştirmişlerdir. En büyük eylemleri 4 Ocak 1991’de gerçekleşmiştir. Maden İş Sendikası Başkanı Şemsi Denizer’in liderliğindeki işçiler aileleriyle birlikte Ankara’ya gitmek üzere harekete geçmiştir. Ancak bu yapılan yürüyüş kanuna aykırı olduğu gerekçe gösterilerek engellenmiştir. Şemsi Denizer yaptığı açıklamada Başbakan Akbulut’un söylediği rakamları gerçekten verdiği takdirde anlayacaklarını ifade etmiştir.¹³⁴

Körfez Savaşı’nın patlak vermesi üzerine Zonguldak işçileri greve ara vermek durumunda kalmıştır. Bir ay kadar ara verildikten sonra grevin 69. gününde toplu iş sözleşmesi imzalanarak son bulmuştur.¹³⁵ Sonuç itibariyle Zonguldak işçilerinin eylemi Yıldırım Akbulut’un Başbakanlık döneminde en çok gündemi meşgul eden konulardan biri olmuştur. İşçilerin istediklerinin tam manasıyla verilmemesi hem işçilerin hem ailelerin uzun süre grev yapması ANAP iktidarına zarar vermiştir.

Yıldırım Akbulut dönemindeki ekonomik gelişmelerden biri de ekonomik kanunlardan biri olan “Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun” dur. Bu kanunun ortaya çıkmasındaki amaç küçük sanayi işletmelerinin diğer işletmelerle birlikte rekabet edecek düzeye getirmek ve onların etkinliğini arttırarak ekonominin hareketlenmesini, gelişmesini sağlamaktır. Özellikle küçük ve orta işletmeleri alt yapısının desteklenmesinin sağlanması, güncel teknolojiye uygun planlaması da kanun kapsamı içindeydi.¹³⁶

Kanun tasarısının görüşüldüğü gün mecliste Şemsi Denizer kanun hakkında eleştiriler yapmıştır. Bu kanunun küçük ve orta işletmeler için ismi dışında içerik bakımından yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Özellikle ANAP hükümetlerinde küçük işletmelerin yetersiz kredi sebebiyle tutunamadıklarını belirtmiştir. SHP İzmir Milletvekili Neccar Türkcan ise küçük ve orta ölçekli işletmelerin Türkiye ekonomisi için

¹³³ Ataş, *a.g.t.*, s.115.

¹³⁴ “Madenci Ankara Yolunda”, *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1991, s.3.

¹³⁵ Mehmet Attila Güler, “Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri ve 1990-1991 Büyük Madenci Grevi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 1,2019, s.521.

¹³⁶ *T.C Resmî Gazete*, 20 Nisan 1990, Sayı 20498, s.1-2.

vazgeçilmez bir unsur olduğunu söylemiştir. “Halk Bankasının geliştirilerek”, para desteğinin artırılmasının gerekliliğinden bahsetmiştir.¹³⁷ Bütün görüşler sonucunda kanun meclisten geçerek yürürlüğe girmiştir.

Yine bu dönemin ekonomik gelişmelerinden biri “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planıdır.” Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı en son 1985-1989 yılları arasında yapılmıştı. Bu yapılacak yeni plan 1990-1994 yıllarına yönelikti. “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 30.10.1984 tarihli 2067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 22.6.1989 tarihli 107.birleşiminde onaylanmıştır.”¹³⁸

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planının amaçları incelendiğinde büyüme hızının yüzde yedi oranında artırılması hedeflenmektedir. Enerji sektöründe kalkınmanın gerçekleşmesi için enerji kaynaklarının yeterli oranda kullanılması ve gerekli yatırımlarla desteklenmesi planlanmaktaydı. Bu plan dahilinde ulaşım ve taşımacılık sektöründe demiryolu ulaşımı başta olmak üzere alt yapı sisteminin geliştirilmesi, ticarete ulaşımdan yararlanabilmek adına modern taşımacılık tekniklerinin kullanılması amaçlanmaktadır.¹³⁹

Tarımla ilgili plan incelendiğinde çiftçileri rahatlatacak desteklerin devlet eliyle yapılması öncelikti. Üretimde kaliteli ve hızlı bir süreç yaşanması için tarımda kullanılacak aletlerin modernleştirilmesi esas alınmıştı. Hem ülke içinde ihtiyacın karşılanması hem de ihracat yapacak kadar üretimin yapılması planlanmıştır. Sağlık, eğitim ve eğitim sektöründe yapılan planlar incelendiğinde; insanların sağlık sektöründe yeterli düzeyde yararlanabilmesi adına hastane ve sağlık personeli sayısının artırılması hedeflendi. Eğitim alanında her çocuğun eşit eğitim görmesinin sağlanması öncelikti. Okullaşma oranının artması, özellikle okul öncesi ve yükseköğretimde eğitim gören bireylerin sayılarının yükselmesi kalkınma planında yer alan amaçlardandı.¹⁴⁰

XVIII. Dönemin son Başbakanı Mesut Yılmaz dönemindeki ekonomik gelişmeleri incelediğimizde Körfez Krizi’nden kaynaklı olarak enflasyon oranı yükselmiş, Türk parası değer kaybetmiştir. Mesut Yılmaz döneminde gerçekleşen önemli ekonomik gelişmeler şunlardır:

¹³⁷ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 43,3.Yasama Yılı, Birleşim 102, 12 Nisan 1990, s.381-383.

¹³⁸T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994”, https://onikinciplan.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf [Erişim Tarihi:12.11.2023]

¹³⁹ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 30, 2. Yasama Yılı, Birleşim 107, 22 Haziran 1989, s.235-237.

¹⁴⁰ Ataş, *a.g.t.*, s.125-126.

“Vergi Usul Kanunu’nda değişiklik yapılarak 300.000 lira olan fatura kullanma mecburiyeti ile ilgili had 500.000 liraya, amortismanına tabii iktisadi kıymetlerdeki doğrudan doğruya gider yazabilmeye ilişkin had de 100.000 liradan 200.000 liraya yükseltildi. İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği’nde değişiklik yapıldı. Kurumlar Vergisi’nden muaf olan kurumlardan yapılan mal ve hizmet alımları vergi iadesi kapsamında çıkarıldı. Türkiye ve Belçika arasında çifte vergilendirmeyi önlemek üzere imzalanan anlaşma onaylandı. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Pakistan’dan ithal edilen bu nevi mal üzerinden yüzde yirmi nispetinde telafi vergi alınması kararlaştırdı. Türkiye İMF kotasını 212,9 milyon özel çekme hakkı arttırarak 642 milyon özel çekme hakkına çıkarmaya karar verdi. Özel sektöre 8 ilde elektrik enerjisi üretme ve dağıtma izni verildi. Karar Muğla, Aydın, Denizli, Isparta, Eskişehir, Bilecik, Balıkesir ve İzmir’de geçerli olacak. Verilen izinlerin geçerlilik süresi ise 30 yıl olarak kararlaştırıldı.”¹⁴¹

XVIII. Dönem TBMM de alınan kararlar, çıkarılan kanunlar başbakanlar özelinde değerlendirildi. Turgut Özal’ın aldığı 24 Ocak kararlarından itibaren ekonomi belli ölçüde ilerleme gösterse de ANAP hükümetinin son yıllarında dış politikada yaşanan gelişmelerin etkisiyle Türk parası değer kaybetmiş, gelir gider dengesizliği yaşanmıştır. Dış borçlarında artmasıyla hükümet zorluk yaşamıştır. Bunun sonucunu da 1991 Genel seçimiyle iktidarını kaybederek ödemiştir.

2.7.2. Sosyal Gelişmeler

XVIII. Dönem TBMM’de sosyal konulu kanunlardan ilki “İşkencenin ve Gayriinsani ya da küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” dur. Kanun mecliste tartışıldığında bir maddesi SHP İstanbul Milletvekili İsmail Cem tarafından tartışmaya açılmıştır. Avrupalı devletlerin oluşturduğu 21 komisyon üyesinin, bu antlaşmayı onaylayan devletlerin kurumlarını denetleme hakkının bulunmasının komisyon tarafından suistimal edilebileceğini düşünmekteydi. Bunun haricinde Türkiye’nin insan hak ve özgürlüklerine değer verdiğiine değinen milletvekilleri kanun tasarısına olumlu bakmış olup, kullanılan 299 oyun 297 si onay verdiği için kanun meclisten geçmiştir.¹⁴²

Kanunlardan biri de “Dört İl Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun” dur. Bu kanun da il olacak ilçeler şunlardır: Karaman, Bayburt, Aksaray, Yeşilkırkkale. DYP Niğde Milletvekili Mahmut Öztürk ilçelerin il olmasını doğru bulduklarını parti adına belirttikten sonra sadece bu dört ille sınırlı kalmamasını ve özellikle ANAP hükümetinin

¹⁴¹ Şimşek, *a.g.t.*, s.27-29.

¹⁴² *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 3,1. Yasama Yılı, Birleşim 27, 25 Şubat 1988, s.143-144,162.

ilçeleri il yapma durumu seçim kampanyasına dönüştürmemelerine dair bir eleştiri de bulunmuştur.¹⁴³ Merkez İdari Teşkilatının ve düzeninin sağlanması adına ilçelerin il yapılma uygulamasının devamlılığı mecliste talep edilmiştir. İlçelerin illere dönüşmesiyle birlikte var olan kurumların büyümesi sağlanmaktadır. Bununla birlikte o ile yatırım yapılmaktadır. İlin, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

XVIII. Dönem TBMM’de çıkarılan kanunlardan biri de “Adli Sicil Kanunu”dur. 22 Kasım 1990 yılında görüşülen kanun tasarısında söz alan SHP Tunceli Milletvekili Kamer Genç, 12 Eylül’den sonra adalet sisteminde bazı yanlış uygulamaların olduğunu söylemiştir. Bu durumu örneklendirirken bir kişinin suçlu olduğuna dair kesinleşmiş bir mahkeme kararı verilmediyse, o kişinin suçlu olarak görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu gibi durumların kişi haklarını zedelediğini ifade eden Genç oluşturulacak kanunda bu durumun dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kanunla, suç kanıtlanıp cezası mahkeme tarafından kesinleşen bireylerin kayıtları derli toplu olacak olup kurumlara aktarılması kolaylaşmış olacaktır. Kanun mecliste oylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁴

Bu dönemde çıkarılan kanunlardan biri de sosyal hayatta kadınların yerini vurgulayan kanunlardan biri olan “Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı’nın Kurulması” hakkında kanundur. Kanunun yapılma amacı kadının çalışma hayatında farklı sektörlerde istihdam edilmesini sağlamak, çalıştığı kurumlarda haklarını korumaktır. Oluşturulacak kurum Çalışma Bakanlığı ile iş birliği içinde olacaktır.¹⁴⁵

XVIII. dönemin önemli gelişmelerinden birisi de “İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu’dur.” Kanun 5 Aralık 1990 tarihinde mecliste görüşülüp onaylanmıştır. Bu kanunun yapılma amacı değerlendirildiğinde Türkiye’de yaşamakta olan vatandaşların insan haklarına uygun bir şekilde yaşayıp yaşamadığını belirlemek, bu haklardan yararlanmasını sağlamaktır. Dünyada insan haklarıyla ilgili güncel gelişmelerin takibi de komisyonun görevlerindedir.¹⁴⁶

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de “Kürtçenin Serbestliği” olmuştur. 12 Eylül’den sonra ülkede askeri yönetimin otoritesi artmış, belirli yasaklar getirilmiştir. Dönemin ilgili kanunlarından biri de 1983 yılında gerçekleşen Türkçeden Başka Dillerle

¹⁴³ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 29, 2. Yasama Yılı, Birleşim 102,15 Haziran 1989, s.221.

¹⁴⁴ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 51,4. Yasama Yılı, Birleşim 37, 22 Kasım 1990, s.263-266.

¹⁴⁵ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 49,4. Yasama Yılı, Birleşim 18, 10 Ekim 1990, s.261.

¹⁴⁶ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 51,4. Yasama Yılı, Birleşim 42,5 Aralık 1990, s.504,513.

Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun'du. (2932 Sayılı Kanun)¹⁴⁷ Kanun 8 maddeden oluşmaktadır. Kanun tasarısı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, dönemin Başbakanı Bülent Ulusu'dur. Kanun bir bütün itibarıyla incelendiğinde “anadilin Türkçe olduğu, başka dillerde yayın yapılmaması ve yayılmaması gerektiğini” belirtmekteydi. Bu durum yayınlarda Kürtçenin kullanılmaması da demektir.¹⁴⁸

Yasağın gerçekleşmesi toplumun belli kesiminin tepkisine yol açmıştı. 1983'ten 1991 yılına kadar kanun yürürlükte kalmış olup, 1991 yılına gelindiğinde Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde kanun kaldırılmıştır. “Kürtçenin Serbestliğinde” Körfez Savaşı'nın etkisi de vardı. DYP genel başkan yardımcısı Hüsamettin Cindoruk'a göre “bu yasağın çok önceden kaldırılması gerekiyordu”, Halkların Emek Partisi (HEP) başkanı Fehmi Işıklar' da “Kararın alınması ya insani olarak yapıldı ya da tamamen halkı yanına çekmek adına, stratejik yapılmıştı.”¹⁴⁹ diyerek görüşlerini bildirmişlerdir.

2.7.3 Eğitim Alanındaki Gelişmeler

XVIII. Dönemde gerçekleşen eğitim faaliyetleri incelendiğinde ilk önce “Milli Eğitim Şuralarında” alınan kararlar değerlendirilmelidir. Milli Eğitim Şuraları eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olmakla birlikte kökleri Millî Mücadele dönemine kadar uzamaktadır. Milli Eğitim Şuralarının görevi eğitimdeki eksik yönleri belirlemek, farklı görüşleri alarak en doğru eğitim modelini belirleyip onu geliştirmektir. Eğitim şuralarında yalnızca eğitim alanında kişiler bulunmamakla birlikte “kamu kurum temsilcileri, yerel yönetim temsilcileri, sivil toplum örgütleri, sendikalar ve yabancı uzmanlar” da yer almaktadır.¹⁵⁰ Geçmiş dönemden günümüze yirmi Millî Eğitim Şûrası olmuştur. XVIII. Dönemi ilgilendiren şuralar XII ve XIII. Milli Eğitim Şuralarıdır.

¹⁴⁷ 2932 Sayılı Kanun: Kanun 8 maddeden oluşmaktadır. İlk maddesinde kanunun amacı belirlenmiştir: “Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından Türk dilinden başka dil kullanılmak suretiyle yazılı ve basılı kâğıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları, pankart ve benzeri diğer anlatım araç ve gereçleriyle yapılacak yayınlara ilişkin esasları düzenlemektir.” Yasanın 2. Maddesinde anadilin Türkçe olduğu ve başka dillerin anadil olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunmasının yasak olduğu belirtilmiştir. 3 ve 4. madde ise oluşturulacak komisyona dairdir. Kanun hakkında ayrıntı için bkz: *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, Cilt 21, Birleşim 154, 31 Ağustos 1983, s.67-76.

¹⁴⁸Fuat Uçar, Osman Akandere, “Turgut Özal'ın Kürt Sorununa Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 61,2017, s.369.

¹⁴⁹“Hükümetin Kararı Şirin Görünmek”, *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1991, s.4.

¹⁵⁰Alpaslan Durmuş, “Milli Eğitim Şuraları ve Öğretim Programlarında Özel Yetenekli Çocukların Eğitimi”, *Milli Eğitim Dergisi*, Özel Sayı, 2018, s.445.

XII. Millî Eğitim Şûrası 18-22 Haziran 1988 tarihinde yapılmıştır. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Celal Güzel'dir. Şuranın gündeminde şu konular yer almaktaydı: Yükseköğretim, öğretmen yetiştirme, eğitimde yeni teknolojiler, Türkçe ve yabancı dil eğitimi, eğitim finansmanı.¹⁵¹ Şuranın açılış konuşması dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından yapılmıştır. Başbakan hükümet programı oluşturulurken birinci önceliği eğitime verdiklerini hatırlattıktan sonra diğer hükümetlerden farklı olarak eğitime büyük oranda bütçe verildiğini açıklamıştır. Mesleki eğitim ve çıraklığa değinen Özal hedefledikleri öğrenci sayısına erişildiğini söylemiştir. Japonya ve Almanya gibi ülkeleri örnek vererek Türkiye kadar zengin kaynaklara sahip olmadıkları halde verimli bilgili insan yetiştirmeleriyle teknoloji çağını yakalayan ve devamlı ilerleyen bir konumda olduklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı iyi bir eğitim sistemi ve politika ile iyi bir nesil yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵²

Şurada alınan önemli kararlara bakıldığında; okul çevre ilişkilerinin artırılmasının sağlanması, seçmeli derslerin okul düzeylerine göre oluşturulması, öğrencilerin sınıf dışında gezilerle aktif olmaları gerektiği, bunun içinde planların yapılması kararlaştırılmıştır. Özel çocukların eğitimlerine de yer verilen şurada ilçelerde pansiyonların kurulması kararı alındı. Hükümet mesleki eğitime önem veriyordu. Bu şura da meslek liselerinden mezun olan öğrencilerin mezun oldukları bölümle alakalı üniversite okumasının sağlanması, eğer üniversiteye gidemiyorsa da iş imkanının öğrenciye verilmesi alınan kararlar arasındaydı.¹⁵³

XIII. Millî Eğitim Şûrası 15-19 Ocak 1990 tarihinde yapılmıştır. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Avni Akyol'dur. Şuranın gündeminde yaygın eğitim yer almaktaydı. XIII. Millî Eğitim Şurasının açılış konuşmasını yapan Avni Akyol yaygın eğitimlerin öneminden bahsettikten sonra örgün eğitim alamayan bireylerin yaygın eğitim yoluyla kendilerini yetiştireceklerini söylemiştir. Şurada alınan kararlara bakıldığında kurs programlarında bilgilendirici dersler dışında sanat eğitimlerine yer verilmesi, vatandaşların yaygın eğitim konusunda bilinçlendirilmesi, katılımlarının sağlanması

¹⁵¹T.C Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, "XII. Millî Eğitim Şûrası", https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165252_12_sura.pdf [Erişim Tarihi:18.11.2023]

¹⁵² T.C Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, "XII. Millî Eğitim Şûrası 18-22 Temmuz 1988", https://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/surular/dokumanlar/12_sura.pdf [Erişim Tarihi:18.11.2023]

¹⁵³ Tuba Çelebi, *Anavatan Partisi Dönemi Eğitim Politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2019, s.57,58.

hedeflenmiştir. “Millî Eğitim Terimler Sözlüğü” de hazırlanarak bu sözlükte yaygın eğitim kavramına yer verilmesi de bu şura da alınan kararlardan biriydi.¹⁵⁴

Dönemin eğitim alanındaki gelişmelerinden biri de “Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarında Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun” dur. Bu kanunun amacı öğretmenlik mesleğini okuyan öğrencilere yardım ederek, öğretmenlik fakültelerinin tercih edilmesini sağlamaktı.¹⁵⁵

Eğitim alanındaki gelişmelerden biri de “Üniversitelerde Türban Yasağının” kaldırılmasıdır. Türban yasağının tarihine bakıldığında, önce kamu kurumlarında çalışanlar için kıyafetle ilgili yönetmelik yayımlanmıştır. “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Dair Yönetmelik” dir. Bu yönetmelikte geçen “baş daima açık, saçlar düzgün taranmış veya toplanmış” ibaresi kamu da türban takılmaması gerektiğini gösteriyordu.¹⁵⁶

Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı döneminde başörtü konusu belli aralıklarla gündeme gelmiş ancak TBMM’de bu yasağın ortadan kaldırılmasına dair kararlar alınmış olsa da anayasa mahkemesinin reddi ile karşılaşmıştır. Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı dönemine kadar halk tarafından belli protestolar gerçekleşmiştir.¹⁵⁷ 10 Ekim 1990 yılında çıkarılan “Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığının Kurulması Hakkında Kanun” ile kadın hakları güvence altına alınmıştı. 25 Ekim 1990 tarihinde toplanan meclis aynı kanunu görüşmüştür. Kanunun görüşüldüğü oturumlarda zaman zaman milletvekilleri arasında tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle SHP’li milletvekilleri başörtü yasağının geçmemesi taraftarıydı. SHP Tunceli Milletvekili Kamer Genç sunduğu önergeler sebebiyle yasağın geçmesini engellemeye çalışmış olup, tavırlarından kaynaklı olarak üç birleşime katılmama cezası verilmiştir. Sonuç itibarıyla ANAP ve DYP milletvekillerinin verdiği oylar sonucunda başörtü yasağı üniversitelerde kaldırılmıştır. SHP genel başkanı Erdal İnönü alınan karardan dolayı Anayasa Mahkemesi’ne gideceklerini bildirmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁴T.C Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı,” XIII. Millî Eğitim Şûrası”, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165326_13_sura.pdf [Erişim Tarihi:18.11.2023]

¹⁵⁵ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 29, 2. Yasama Yılı, Birleşim 102, 15 Haziran 1989, s. 275.

¹⁵⁶ *T.C Resmî Gazete*, 25 Ekim 1982, Sayı 17849, s.2.

¹⁵⁷ *Ataş, a.g.t.*, s.167.

¹⁵⁸” Meclis’ten Türban İzni”, *Cumhuriyet* ,26 Ekim 1990, s.1.

DYP lideri Süleyman Demirel, kendisini ANAP'a yakınlaşmak adına olumlu oy vermekle suçlayan İnönü için şu ifadeleri kullandı;

“Biz isteyen taksin istemeyen takmasın diyoruz. Serbestiyet istiyoruz. Biz yasaklara karşıyız. Genel ahlak ve güvenliği koruyan yasaklar hariç diğer yasaklara karşıyız. Biz liberaliz diyoruz. Liberal ekonomiyi savunanlar liberal demokrasiyi de savunurlar. Avrupa'da böyle bir kanun yok. Orada isteyen takıyor, istemeyen takmıyor, takan takmayana, takmayan da takana karışmasın diyoruz. ANAP'ın oyundan bize ne? Bizim oyumuz düşüncemiz istikametinde. Bu istikamette oy verince niye ANAP'ın dümen suyuna giryormuşuz? Biz düşüncemiz istikametinde oy kullandık.”¹⁵⁹

Dönemin eğitimle ilgili gelişmelerinden biri de “renkli önlüğe geçiş”tir. 1924 tarihinde ilan edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”¹⁶⁰ ile eğitim öğretimde birlik sağlanmıştı. Bu kanunda vurgulanan terimlerden biri de kıyafet eşitliği, birliğinin sağlanmasıdır. Kıyafette birlik istenmesinde öğrenciler arasında ayrımcılığın olmaması, kendilerini diğer öğrencilerden farklı hissetmemesi gibi unsurlar etkili olmuştur. Kıyafet olarak siyah önlük beyaz yakalılık tercih edilmiş, uzun bir süre öğrenciler giymiştir.1988 yılının sonlarına doğru mavi önlük beyaz yaka sistemine geçildi.¹⁶¹

XVIII. Dönemin eğitimle ilgili diğer gelişmeleri incelendiğinde bunlardan biri de kişisel eğitimde önemli olan, bireylerin sosyalleşmesini sağlayan yabancı dil eğitiminin zorunlu hale getirilmesidir. Bunun haricinde okutulan ders kitaplarının çocukların düzeyine göre indirgenmesi, detaylardan kaçınarak daha çok verim almasının sağlanması da dönemin gelişmelerindendir.¹⁶² Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı döneminde 8 yıllık zorunlu eğitim gündeme gelmiştir. Ancak 8 yıllık eğitimin yasalaşması bu dönemde gerçekleşmemiş olup 1997 tarihinde zorunlu eğitime geçilmiştir.¹⁶³

2.7.4 Kültür ve Turizm Alanındaki Gelişmeler

Türkiye birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı birçok kültürle etkileşime girmiş olup kültür yönünden zengin bir coğrafyadır. Turizm açısından da yer

¹⁵⁹ “Türbanda Politik Kavga”, *Milliyet*, 27 Ekim 1990, s.15.

¹⁶⁰ Tevhid-i Tedrisat Kanunu için ayrıntı bkz: İzzet Öztoprak, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s.1-3. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tevhid-i-tedrisat-kanunu/?pdf=3327> [Erişim Tarihi:06.05.2023]

¹⁶¹ Lale Solak, “Türkiye’de Okul Kıyafetleri ve Sosyo-Politik Değişimin Etkisi”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 3, Ağustos 2014, s.423-425.

¹⁶² Çelebi, *a.g.t.*, s.70-71.

¹⁶³ 8 yıllık zorunlu eğitime geçiş süreci Milli Eğitim Şuralarında tartışılan konular arasındaydı. Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı döneminde bu konu yeniden gündeme gelmiş olup yasa tasarısı TBMM'ye verildi. 18 Ağustos 1997'de İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 8 yıllık zorunlu eğitime geçildi. Şimsek, *a.g.t.*, s.116.

şekilleri ve farklı doğal güzellikleriyle dünyada tercih edilen, görülmek istenen ülkelerden biri olmuştur. 1987-1991 yılları arasında ANAP'ın kültür ve turizm politikaları doğrultusunda gelişmeler yaşanmıştır.

XVIII. Dönemde gerçekleşen kültür alanındaki gelişmeler incelendiğinde ilk olarak Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dahilinde oluşturulan ve Özal'ın Başbakanlık dönemine denk gelen "Milli Kültür Alt Komisyonlarının" kurulmasıdır. Bu komisyonlar şu alt dallara ayrılmıştır: "Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu, Türk Musikisi Komisyonu, Türk Mimarisi ve Mekân Tanzimi Komisyonu, Türk Temaşa Sanatları Komisyonu, Türk Güzel Sanatları Komisyonu, Türk Halk Bilgisi Komisyonu, Türk Halk Tababeti ve Tıbbi Folklor Komisyonu, Kitle Haberleşme Vasıtaları Komisyonu, Kültürü Koruma ve Yayma Kurumları Komisyonu, Türkiye'nin Dış Kültür Münasebetleri Komisyonu, Türk Tarih Komisyonu, Sosyal Yapı Araştırmaları ve Kültür Değişimleri Komisyonu, Din ve Ahlak Komisyonu"¹⁶⁴ olmak üzere 13 komisyon oluşturulmuştur.

Kültür alanındaki gelişmelerden biri de "Milli Gurur Madalyası Hakkında Kanun"dur. Bu kanunun temel amacı kültür, edebiyat, spor, bilim gibi alanlarda uluslararası başarı gösteren kişilere madalya verilmesidir. Kanun tasarısının görüşüldüğü sırada söz alan DYP Afyon Milletvekili Baki Durmaz bu kanunu desteklediklerini ancak alt yapı yetersizliğinin olduğunu daha küçük yaşlardan itibaren özellikle sporcular için yeterli desteğin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. SHP Nevşehir Milletvekili Cemal Seymen'de söz alarak bu tarz gelişmelerin yaşanması için ülke içinde hür düşüncelerin kısıtlanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kanun tartışmaları bittikten sonra oy çokluğu ile yasalaşmıştır.¹⁶⁵

İkinci Milli Kültür Şurası bu dönemde yapılmış olup, dönemin önemli gelişmelerindedir. Milli Kültür Şuraları Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde gerçekleşmekteydi. Milli Kültür Şuralarının düzenlenme amacı devletin uygulayacağı kültür politikalarını belirlemek, Türk kültürünün gelişmesini sağlamak, Türk kültürünü dünyaya tanıtarak yayılmasını sağlamaktı.

İlk kültür şurası Ekim 1982'de düzenlenmiştir. Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu'dur. Birinci Kültür Şurasının amacı Türk Kültürü'nün detaylı

¹⁶⁴ Güneş Yıldız Eldemir, *Turgut Özal Dönemi Kültür ve Turizm Politikaları (1983-1993)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2021, s.91.

¹⁶⁵ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 25,2. Yasama Yılı, Birleşim 77,13 Nisan 1989, s.138-143.

bir şekilde araştırılması, kültürümüzün dünyaya tanıtılması için neler yapılabileceğidir.¹⁶⁶ İkinci Milli Kültür Şurası Aralık 1989’da toplanmıştır. O dönemin Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek’tir. İkinci Milli Kültür Şurasının toplanma amacı milli kültürün korunması, özümsemesidir. Güncel teknolojiye uygun olarak milli kültürün geliştirilmesine dair politikaların üretilmesiydi.¹⁶⁷

XVIII. Dönem TBMM’nin kültür alanındaki gelişmelerinden biri de Türkiye’nin ilk özel televizyon kanalı olan “Star 1’in” kurulmasıdır. Televizyon ve radyo özellikle siyasi propagandaların yapıldığı kitle iletişim araçlarındandır. Özellikle seçim zamanlarında partilerin seçim vaatleri halka bu araçlar aracılığıyla iletilmiştir. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) uzun süre tek kanal olarak kalmış olup, Star 1’in kurulmasıyla kanal sayısı artmıştır.

Star 1 Federal Almanya aracılığıyla Türkiye’ye ulaşmıştır. Star 1’in kurulmasında Türkiye’nin önde gelen ailelerinden biri olan Uzan ailesi etkili olmuştur.¹⁶⁸ Televizyon kanalının kurulması bazı tartışmalara sebep olmuştur. “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu”nun İkinci bölüm, dördüncü maddesinde televizyon kanallarının devlet tarafından kurulacağı ve TRT’nin iznine bağlı bir şekilde gerçekleşeceği yazıyordu.¹⁶⁹ Kanun maddesi dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’a sorulduğunda Avrupa ülkelerinden Türkçe yapılan yayınların bir sorun olmadığını belirterek Star 1 kanalının yayınına izin verdiğini açıklamıştır.¹⁷⁰ Star 1 ülkede kısa sürede tanınmıştır. Futbol kulüpleri bu kanalda maç yayınlamıştır. Yine 1991 genel seçimlerinde birçok parti seçim propagandalarını halka bu kanal aracılığıyla anlatmıştır.¹⁷¹ Sonuç itibariyle Star 1 ilk özel kanal olmuş olup ilerleyen zamanlarda Türkiye’de farklı özel kanallar kurulmuştur.

Türkiye coğrafi konumu, tarihi ile her daim görülmek istenen ülkelere biri olmuştur. Turizm sektörü ekonomiye önemli ölçüde katkı sağlamıştır. ANAP hükümet politikalarında ülkeye getiri sağlayacak turistlerin gelmesinin sağlanması öncelikli hedefti. Turizm politikalarının uygulanması içinde eğitimli kişilerin yetiştirilmesi

¹⁶⁶ Sinem Sünter Sayın, *Milli Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şuralarının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul 2019, s.23.

¹⁶⁷ Sayın, *a.g.t.*, s.24-25.

¹⁶⁸ Bülent Çaplı, Can Dündar, “80’den 2000’lere Televizyon”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* Cilt XV, İstanbul 1996, s.1376.

¹⁶⁹ *T.C Resmî Gazete*, 14 Kasım 1983, Sayı 18221, s.2.

¹⁷⁰ Bülent Çaplı, Can Dündar, *a.g.e.*, s.1377.

¹⁷¹ Şükrü Sim, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Özel Televizyon Yayıncılığı ve Rük Algısı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s.96.

hükümetin önceliğiydi. Doğal güzellikler ve tarihi yerleri duyurmak, göstermek amacıyla da çeşitli afişler reklamlar yapılmıştır.

Turizmle ilgili dönemin önemli kanunlardan biri 2634 Sayılı “Turizm Teşvik Kanunu” dur. 27 Ekim 1988 tarihinde mecliste görüşülmüştür. Kanuna yapılan ek madde asıl gündemi oluşturmaktaydı. SHP Ankara Milletvekili Tevfik Koçak bir eleştiri ile başlamıştır. Tarihi ve doğal güzellikleri ile Türkiye daha iyi bir coğrafyaya sahip olduğu halde, geride olan ülkelerin turizmden daha fazla kazandığını belirterek hükümetin turizm politikalarında eksiklikler olduğunu ifade etmiştir. DYP Kahramanmaraş Milletvekili Ahmet Uncu ise sıcak su kaynaklarının kullanımı ile ilgili önerilerde bulunmuş, buradaki işletmelerin Turizm Bakanlığı’na bağlı olması gerektiğini söylemiştir.¹⁷² Gündem maddeleri görüşüldükten sonra kanun meclisten geçmiştir.

Turgut Özal döneminden itibaren ANAP hükümeti Turizm sektöründe yatırımı önemsemiştir. Avrupalı işletmecilerin dikkatini ülke içine çekecek hamlelerde bulunulmuş, yabancı yatırımcı sayısı bu dönemde artmıştır. Körfez Krizi’nin başladığı tarih olan 1990 yılına kadar yaz ve kış tatilleri için oluşturulan işletmeler sadece yabancı turist merkezli olmamış, yerel halkında kullanılması sağlanmıştır. Körfez Krizi ile turist sayısında azalma yaşanmış, fiyat indirimleri yapılarak turistlerin gelmeleri sağlanmıştır.¹⁷³

¹⁷² T.B.M.M Tutanak Dergisi,18. Dönem, Cilt 16,2. Yasama Yılı, Birleşim 18,27 Ekim 1988, s.102,109.

¹⁷³ Bahattin Yücel,”1980 Sonrası Turizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt XV, İstanbul 1996, s.1416-1417.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. DÖNEM TBMM DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ

3.1 Amerika ve Türkiye İlişkileri

XVIII. Dönemde dış ilişkilerde aktif rol oynayan ülkelerden biri Amerika olmuştur. Kıbrıs ve Ege Adaları zaman zaman Amerika ile çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak aynı askeri ittifak olan NATO'da yer alınması devlet ilişkilerinde daha düzeyli bir politika izlenmesine sebebiyet vermiştir. 1987 süreciyle başlayan XVIII. Dönemde başbakan Özal hükümet programını okurken Atatürk'ün sağladığı barışçıl dış politikayı devam ettireceklerini belirtmişti. Amerika ile olan ilişkilerini de ülkelerin karşılıklı menfaatleri doğrultusunda geliştirmeye kararlı olduklarını ifade etmişti.¹⁷⁴

Turgut Özal hükümetin başına geçtiği andan itibaren yaptığı ekonomik politikalarıyla gündeme gelmişti. Ekonomi de serbestliği savunan Özal, dış politikada da ekonomi temelli adımlar atmıştır. Ekonominin ülkeler arası ilişkilerde en önemli etmen olduğunu söyleyerek, ekonominin siyasi ilişkileri şekillendirdiğini belirtmiştir.¹⁷⁵ Bu sebeple Amerika'nın ekonomik bakımdan en güçlü devletlerden biri olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin kredi ihtiyacını karşılayacak bir devlet konumundaydı. Türkiye-Amerika ilişkileri değerlendirildiğinde bu süreçteki bazı gelişmeler iki ülke arasındaki vaziyeti etkilemiştir.

3.1.1 Ege ve Kıbrıs Adası Sorunlarında Amerika'nın Tutumu

Ege ve Kıbrıs Adalarındaki sorun Yunanistan ile yaşanan, dış politikayı meşgul eden gelişmelerden biriydi. Yaşanan gelişmelerde Amerika'nın tutumu zaman zaman Türkiye ile Amerika'nın gerilmesine neden olmuştur. İlk olarak Yunanistan NATO'yu öne sürerek Limni Adası'nı silahlandırma talebinde bulunmuştur. Limni Adasının silahlanması bir nevi Yunanistan adına tatbikat görevini üstlenmekteydi. Ancak Yunanistan'ın bu çağrısı Özal Hükümeti tarafından reddedilmişti. Yunanistan bu hedefini gerçekleştirmek adına Amerika ile iş birliği içine girmiş ancak Amerika ile Yunanistan arasında yapılacak hiçbir antlaşmanın Türk Savunma Bakanlığı tarafından kabul

¹⁷⁴ *T.C Resmî Gazete*, 31 Aralık 1987, Sayı 19681, s.27.

¹⁷⁵ Sibel Kavuncu, *Turgut Özal'ın Başbakanlığı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s.96.

görmeyeceği bildirilmiştir. Aynı adım 1988 yılında atılmış olup son olarak Amerika'nın herhangi bir tarafta olmadığını belirtip bu durumu Türk ve Yunan Hükümetlerinin anlaşmasına bıraktığını söylemesiyle sonlanmıştır.¹⁷⁶

Amerika'nın "iki hükümete bıraktık" söyleminin ardından Turgut Özal ile Yunan Başbakanı Andrea Papandreu İsviçre Davos'ta yapılan ekonomi sempozyumunun ardından görüştü. Görüşme birçok yabancı televizyon ve ajans temsilcileri tarafından izlendi. Daha çok ekonomi üzerine görüşmeler, Ege Kıta Sahanelığı, Hava Sahası sorunları görüşüldü.¹⁷⁷ Bu görüşme haricinde 22 Haziran 1988'de Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı ile toplantı yapmak üzere Kıbrıs'a gitti. Bu toplantıda Kıbrıs sorununa ilişkin konular, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar'ın çabaları, Türkiye- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilişkileri görüşüldü.¹⁷⁸

Kıbrıs Sorunu Amerika ile ilişkilerin olumsuz seyir almasına sebep olan durumlardan biridir. Kıbrıs Adasının statüsü Amerika çıkarları için önemli idi. Ada da bir Yunan hükümetini yönetmek Türk hükümetini yönetmekten daha kolaydı. Bu sebeple Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinde Amerika'nın tavrı sert olacaktı. Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargo uzun süre etkisini göstermiştir. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin ada sorununa dahil olma adımları da Amerika'yı tedirgin etmişti. Çünkü Amerika Kıbrıs'ta kendisi kadar güçlü olabilecek bir devleti istemiyordu. Sovyetlerin Kıbrıs'ta olması demek Akdeniz'de söz sahibi olma ihtimali demektir.¹⁷⁹

1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türk hükümeti Kıbrıs'ta söz sahibi olmuştu. Bu devletin kurulmasından Amerika rahatsız olmuştur. Ancak müdahalesini fiili olarak gerçekleştirilmemiştir. Diğer ülkelerin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımasını önlemeye çalıştı. Bunun haricinde Rum kesimine dış yardımlarını arttırdı.¹⁸⁰ Yunanistan Cumhurbaşkanı değişiminin gerçekleşmesiyle ilişkiler farklı bir boyuta gelmiştir. Yunanistan Cumhurbaşkanı olan George Vassilou Rauf Denktaş'ın Cumhurbaşkanı olduğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımak

¹⁷⁶ Kavuncu, *a.g.t.*, s.117-119.

¹⁷⁷ "Dostluk Yolunda Sıcak Tokalaşma", *Sabah*, 31 Ocak 1988, s.1.

¹⁷⁸ "Mesut Yılmaz Kıbrıs'a Gitti", *Sabah*, 23 Haziran 1988, s.7.

¹⁷⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 2 1980-2001), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.60-61.

¹⁸⁰ Oran, *a.g.e.*, s.61.

istememiştir. 1990 tarihinden itibaren iki Cumhurbaşkanı görüşmeye başlamıştır. İki liderin görüşleri birbirinden farklıdır. Rauf Denktaş kurulan Türk devletinin tanınmasını istemektedir. Ayrıca adada sadece Rum halkının olmadığını, Rumlar kadar Türklerinde söz sahibi olduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹

Bu görüşmenin ardından Başbakan Yıldırım Akbulut Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başbakanı Derviş Eroğlu'nun daveti üzerine Kıbrıs'a gitti. Akbulut Türk halkının verdiği mücadeleyi takdir ettiğini ifade ettikten sonra "Müzakereleri ancak eşit siyasi haklara sahip iki toplum yapabilir. Kalıcı çözümü ancak kendileri bulabilir. Kıbrıs Türk'ü, kendi geleceğini tayin etme yetkisine haiz olmalıdır." diyerek Türk milletinin Kıbrıs topraklarındaki hakkını savundu. İki ülkenin heyetleri arasında yapılan resmi görüşmeler neticesinde "ortak deklarasyon" yayımlandı. Bu deklarasyona göre Kıbrıs Türk halkı Türkiye'nin garantisinden yararlanmaya devam edecekti. Bu ziyaretin ardından Kıbrıs Rum yönetiminin Başkanı Yorgo Vasillu yapılan ziyaretin Rum kesimini tahrik ettiğini ve Ankara'nın dünya kamuoyuna saygı duymadığını öne sürdü.¹⁸²

Kıbrıs Rum yönetimi lideri Vasillu Türkiye'ye gözdağı vermek amacıyla "Artık Türkiye'nin güney kıyılarını yüzlerce füzeyle vurabilecek güçteyiz" dedi.¹⁸³ Birleşmiş Milletlerin tekrar aracı olmasıyla New York Görüşmeleri başlamıştır. Bu görüşmelerden de istenilen sonuç elde edilememiştir.¹⁸⁴ Netice itibarıyla Kıbrıs Meselesinde Amerika kendi çıkarları doğrultusunda ılımlı politika izlemek durumunda kalmıştır. Aracı devlet konumunda olmuştur.

3.1.2 Körfez Krizi'nde Amerika ve Türkiye

XVIII. Dönemde meydana gelen, Türk Dış Politikasını meşgul eden önemli olaylardan biri Körfez Savaşı'dır. Körfez Savaşı'nın nedenlerini anlamak için öncesinde gerçekleşen ve bu savaşı fitilleyen gelişmelere bakmak gerekmektedir. Ortadoğu coğrafyası coğrafi konumu, stratejik zenginliği ile büyük güçlerin her zaman dikkatini çekmiştir. Yapılan antlaşmalarla bu bölge paylaşılmıştır.1970'li yılların sonuna geldiğinde İran ve Irak arasında savaş meydana gelmesinde Ortadoğu liderliği mücadelesi etkili olmuştur.¹⁸⁵

¹⁸¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s.268.

¹⁸² "Akbulut KKTC'de", *Milliyet*, 2 Ekim 1990, s.8.

¹⁸³ "Vasillu: Türkiye'yi Füzelele Vurabiliriz" *Hürriyet*, 7 Ağustos 1990, s.23.

¹⁸⁴ Kavuncu, *a.g.t.*, s.145.

¹⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s.179.

1979 yılında İran tarihini etkileyen önemli bir olay gerçekleşmiş olup, Rıza Pehlevi yerine Ayetullah Humeyni liderliği eline almış, İran İslam Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Lider değişikliğinin yaşanması en başta Arap ülkeleri için olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır. Çünkü Rıza Pehlevi Ortadoğu'da İran'ı lider yapmak istemiştir. Basra Körfezi'nin önemi düşünüldüğünde Şah'ın körfezde etkili olmak adına silahlandırmaya geçmesi kaçınılmazdı. Bölgenin silahlandırılması diğer ülkeleri tedirgin etmişti. Humeyni'nin gelmesiyle bu durum Arap ülkelerinin beklediği gibi olumlu yansımamış, Humeyni'de Körfez 'de etkili olmaya çalışmıştır.¹⁸⁶ Ortadoğu'ya hâkim olma süreci İran-İrak Savaşı'na sebep olacaktı.

22 Eylül 1980'de başlayıp 1988'de biten ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı, Irak'ın İran'a saldırısı ile başladı. Bu savaşın nedenleri incelendiğinde Saddam Hüseyin ve Humeyni'nin liderlik mücadelesi, İran'ın Irak bölgesindeki Kürtlere verdiği destek, İran'daki Şii hareketi ve elbette Ortadoğu'yu önemli kılan petrol hakimiyeti etkili olmuştur.¹⁸⁷ İran- Irak Savaşı başladığında Türk basınında "Irak İran'a Savaş Açtı" başlığıyla yer verilmiştir.¹⁸⁸ İran Irak arasında süren bu sekiz yıllık savaşta herhangi bir devletin üstünlüğünden bahsedilemez. İran Amerika desteğiyle sağladığı teçhizat yardımı ile bir süre savaşta faydalanmıştır. Ancak belli bir süre sonra İran- Amerika ilişkileri iyi gitmediğinden silah teminatında sıkıntı yaşamıştır. Irak ise istediği hedefe ulaşamamıştır. Irak'ın hedefi büyük oranda toprak alabilmektir. Güvenlik Konseyi'nin müdahalesiyle İran- Irak Savaşı sona ermiştir. Bu savaş insan kayıpları dışında, ekonominin olumsuz bir yönde seyir almasına sebep olmuştur.¹⁸⁹

Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürdüğü bu savaş bitmesine rağmen iki yıl sonra Yıldırım Akbulut'un Başbakanlığı döneminde "Körfez Savaşı" adıyla tekrar başlamıştır. İran Irak Savaşı'nın verdiği ekonomik sıkıntılar Irak kuvvetlerinin Kuveyt'i işgaliyle sonuçlanmıştır. Devletlerin Irak' a verdiği tepkilere bakıldığında Güvenlik Konseyi en kısa süre de Irak Kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesini bildirmiştir. Amerika başta olmak üzere İngiltere, Avustralya, Federal Almanya'da bu saldırıdan dolayı Saddam Hüseyin ve yönetimini kınamıştır. Arap ülkelerinden biri olan Suriye ise acilen bir Arap Ülkeleri Zirvesi'nin toplanmasını talep etti. Batı askeri gücü olan NATO ise şunları söylemiştir:

¹⁸⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.179.

¹⁸⁷ Ceren Yücealtay, "İran-İrak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri", *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV, Sayı 1, 2022, s.23.

¹⁸⁸ Ayrıntı için bkz: "Irak İran'a Savaş Açtı", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1980, s.5.

¹⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1999, s.436.

“NATO, Irak’ın Kuveyt’e karşı giriştiği askeri saldırıyı sert biçimde kınar ve Kuveyt topraklarında bulunan Irak birliklerinin derhal ve kayıtsız şartsız geri çekilmesi çağrısında bulunur. Irak’ın giriştiği işgal eylemi BM sözleşmesinin açık biçimde ihlali anlamına gelmektedir. İttifak olarak Irak’ı sorunlarını barışçı yollardan çözmeye davet ediyoruz.”¹⁹⁰

Körfez Savaşı’nın yaşandığı tarihte TBMM tatilde idi. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye’nin sınırında gerçekleşen ve Türkiye’nin dış politikasında temkinli adımlar atılmasını gerektiren bir olayda MGK’yı toplantıya çağırmıştır. Yaşanılan savaştan dolayı üzüntüsünü dile getiren Özal Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlara uyulacağını belirtmiştir. Ancak Türkiye’nin tedirgin olduğu belirli durumlar vardı. Bunlardan ilki ekonomik krizdir. Enflasyonla mücadele edildiği düşünüldüğünde bu savaşın neticesinde petrol krizinin yaşanması aşıkardı. İkinci olarak da Amerika’nın bu savaşta sergileyeceği duruştu. Son olarak da sınırında gerçekleşen bu savaşta Türkiye’ye Güvenlik Konseyi tarafından yüklenecek misyondu. Türkiye’nin tarafsız kalmak istediği bu olayda, komşuları arasında bir arabulucu olma gibi bir durumu da olabilirdi.¹⁹¹ Cumhurbaşkanı Özal, Saddam Hüseyin’in bölgeden çekileceğini umduğunu söyledikten sonra gerekirse istikrarın sağlanması adına Körfez’de savaş olabileceğini ifade etmekten kaçınmadı.

Yapılan uyarılara rağmen Irak Kuveyt’ten çekilmeyince önce ekonomik ambargo uygulanmıştır. Türkiye’de bu ekonomik ambargoya katılmıştır.¹⁹² Türkiye’nin Körfez Savaşı’nda attığı adımları incelediğimizde yiyecek ve tıbbi malzeme dışında diğer ürünlerin ticaretini durdurdu. Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı kapatıldı. Körfez Krizi’nin ortaya çıkardığı ekonomik krizler hakkında konuşan Başbakan Yıldırım şunları söyledi;

“Türk ekonomisi bugün petrol şoklarına karşı daha hazırlıklıdır. Örneğin elektrik enerjisi üretiminde 1978 yılında petrol ürünlerinin payı yüzde 30’larda iken, 1989 yılında bu pay yüzde 8.8’ e gerilemiştir. Irak ve Kuveyt ile olan ticari ilişkilerin durması, bu ülkelere yönelik ticaretimizde önemli yer tutan yaş sebze ve meyve, gıda sanayi, demir-çelik ve ulaştırma sektörlerinin önümüzdeki kısa dönemde olumsuz yönde etkilenmelerine yol açabilecektir.” dedi.¹⁹³

Irak’a yapılan ambargonun ardından konuşan Süleyman Demirel Kore Savaşı’nın ardından yapılan en önemli hamlelerden biri olduğunu ifade etti. Dünya barışının

¹⁹⁰ “Dünya Irak Saldırısını Kınıyor”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1990, s.14.

¹⁹¹ Ankara İşgalden Endişeli”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1990, s.14. İlgili belge için **bkz: Ek 6.**

¹⁹² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, s.442.

¹⁹³ “Savaş Gerekiyorsa Olur”, *Milliyet*, 28 Ekim 1990, s.10.

sağlanması adına Kuveyt'in işgalden kurtarılması gerektiğini vurguladıktan sonra Türkiye'nin olması gereken politikasına dair şöyle bir yorum yaptı: "Türkiye bir kurtarıcı, bir kahraman rolüne soyunursa sonunda mahcup oluruz. Bunlar devletlerarası işlerdir. Kendi itibarımızı, gücümüzü aşan işlere herhalde girişmenin anlamı olmaz. Telefon diplomasisi ve siyasi trafik gayet tabii ki her zaman olur, ama içeriği, söylediğim sınırları aşmamalıdır."¹⁹⁴ Demirel, Özal'ın politikasında aracı olabileceğini ancak Irak'a savaş açacak düzeyde ileri gitmemesi gerektiğini belirtmekteydi.

9 Ağustos 1990 tarihinde Amerika Dışişleri Bakanı James Baker Türkiye'yi ziyaret etti.¹⁹⁵ James Baker'in ziyaretinin sebebi Amerika'nın Irak'a karşı bir askeri müdahalesi olduğunda Türkiye'deki üsleri kullanabilmek adına izin istemesindendi. Batılı kaynaklar Irak'ın Kuveyt'i işgalini Türkiye'nin çıkarlarını etkilediğini söyleyerek, Türkiye'nin üslerini Amerika'ya açma ihtimalinin olduğunu öngörmekteydiler.¹⁹⁶

Bu ziyarete yorum yapan muhalif parti liderleri düşüncelerini şöyle dile getirdi: SHP Genel Başkanı Erdal İnönü "Tek başına ortaya çıkmamız bizim Irak ile mücadeleye tutuşmamız anlamına gelir" diyerek uluslararası bir yaptırımın gerekliliğini vurguladı. DYP lideri Süleyman Demirel ise "Biz bölgenin jandarması değiliz. Kimse Türkiye'ye Körfez bekçiliği yaptırmaya kalkmasın." açıklamasında bulunarak James Baker'in gelişi üzerinden Amerika'nın Türkiye üzerinden yapmak istediği hedeflere karşılık tedbirli olunması gerektiğini savundu.¹⁹⁷

Bu ziyaret sonucunda Türkiye Amerika'ya askeri üslerini açmış, ilerleyen süreçte gerçekleşecek olan Amerika'nın Irak saldırısında bu durum Amerika'nın işini kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin destek olmasında elbette Irak'taki Kürtler, petrol sorunu, Türkiye'yi etkileyen ekonomik kriz etkili olmuştur.¹⁹⁸ Amerika'nın ziyareti dışında Körfez Krizi'nin getirmiş olduğu petrol sorunu ve ekonomik bunalımı görüşmek üzere Devlet Bakanı Güneş Taner öncülüğünde bir heyet 21-25 Ağustos 1990 tarihleri arasında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret etmiştir.¹⁹⁹ Güneş Taner'in ziyareti dışında Ekim ayı geldiğinde Cumhurbaşkanı Özal Körfez turuna çıkmıştı. Bu

¹⁹⁴ "Demirel: Türkiye Hızlı Davranmasın", *Güneş*, 8 Ağustos 1990, s.4.

¹⁹⁵ "Petrol Boru Hattı Kapatıldı", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1990, s.14. İlgili belge için **bkz: Ek 7**.

¹⁹⁶ "Baker'den Ambargo Ziyareti", *Güneş*, 7 Ağustos 1990, s.12.

¹⁹⁷ "Muhalefet: Türkiye Körfez'e Bulaşmasın", *Güneş*, 7 Ağustos 1990, s.5

¹⁹⁸ Mehmet Öztürk, "I. Körfez Savaşı'ndan (1990-91)-11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 19,2010, s.8.

¹⁹⁹ BCA, Fon Kodu:030.18.01.02, Yer No:660.94.4

ziyaretin dikkat çeken noktası Özal'ın yanına hiçbir bakanı almamasıydı. En azından Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in gitmesi beklenen bir durumdu.²⁰⁰

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dış ilişkilerde danışmadan kendi başına aldığı kararlar Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Genel Kurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifasına sebep olmuştur.²⁰¹

Yapılan uyarılara rağmen Irak Kuveyt'ten çekilmediği için Amerika Irak'a operasyon düzenlemiş ve tarihe “Çöl Fırtınası” olarak geçen bu operasyonda Irak işgali son bulmuştur. Bu operasyon sırasında Türkiye'nin İncirlik Üssü Amerika tarafından kullanılmıştır.²⁰² Türkiye yani Cumhurbaşkanı Özal'ın uyguladığı bu dış politika sonuçları bakımından eleştiri de almıştır. Dönemin Amerika Başkanı Bush Irak'ı yani Saddam Hüseyin'i bölgede etkisiz hale getirip, ilerleyen süreçte tekrar bir güç olarak ortaya çıkmasını engellemek amacıyla belirli tedbirler almıştır. Bunlardan biri Irak bölgesinin silahsızlandırılmasıdır. Amerika bu hamlesiyle Ortadoğu coğrafyasında bir bakıma lider olmuştur. Fahir Armaoğlu'na göre eğer İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki büyük güçten biri olan Sovyetler Birliği Körfez Krizi'nin olduğu yıllarda dağılma sürecinde olmasaydı daha farklı olacaktı ve Amerika bu kadar rahat bir şekilde Ortadoğu'da kontrolü sağlayamayacaktı.²⁰³

Körfez Krizi'nin sonuçlarından biri de “Çekiç Güç”, “Huzur Operasyonu” dur. Körfez Savaşı sona erdiğinde bazı Kürtler ve Şii gruplar yeni bir yenilgiden çıkan Saddam Hüseyin'e karşı ayaklandılar. Ancak istedikleri gibi bir başarı sağlayamadılar. Bu ayaklanan gruplar hem Türkiye hem de İran sınırlarına ulaştılar. Hem İran hem Türkiye açısından bu durum olumsuzdur. Birçok kişi sınırdan ülkelere girmeye çalışmıştır. Bu toplumun demografik yapısını bozma durumunu ortaya çıkarırken hem de terör örgütlerine hizmet etmek demektir.²⁰⁴ Türkiye gelen insan akını karşısında zor durumda kalmıştır. Bunun üzerine ilişkilerinin iyi olduğu Amerika'dan yardım istemiştir. Önce gelen mülteciler için güvenli bir bölge oluşturulmuştur. Çekiç Güç'le birlikte mülteci akını durdurulmaya çalışılmış, PKK terör örgütünün faaliyetleri durdurulmak istenmiştir.²⁰⁵

²⁰⁰“Özal Körfez'e Bakansız Gidiyor”, *Milliyet*, 12 Ekim 1990, s.14.

²⁰¹ Ataş, *a.g.t.*, s.68.

²⁰² Oran, *a.g.e.*, s.256.

²⁰³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, s.445.

²⁰⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2019, s.634.

²⁰⁵ Ataş, *a.g.t.*, s.78-79.

Sonuç itibariyle Körfez Savaşı uzun bir süre Türk dış politikasını meşgul etmiştir. Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Akabinde gelen mülteci sorunu da ekonomiye yük oluşturmuştur. Irak'ta Saddam yönetimine karşı gelen Kürtlerin bölgeyi boşaltması, PKK terör örgütünün Irak'ın boşalan yerlerine yerleşmesine sebep olmuştur. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattının kapanması ekonominin kötüleşmesine neden oldu.²⁰⁶

3.1.3 Ermeni Sorunu ve Amerika'nın Yaklaşımı

XVIII. Dönemde gündeme gelen Ermeni meselesi esasında 1984 yılında Ermenilerin Amerika Kongresi'nde Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu'da gerçekleşen 1915 olaylarını²⁰⁷ Ermeni soykırımını olduğu iddiasıyla kabul ettirmeye çalışmasına dayanmaktadır. Bu gelişmelere karşılık Amerika ve Türk ilişkilerine dair Washington'da toplanan konferansta Amerika Savunma Bakanı Yardımcısı Richard Perle, Türkiye Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ'a yaptığı açıklama da Türkiye ve Amerika'nın dostane ilişkilerinin her zaman devam edeceğini, Ermenilerin yaptıkları faaliyetlerin iki ülke arasındaki ilişkileri bozmayacağını bildirmiştir.²⁰⁸

4 Ağustos 1987'de Amerika Kongresi'nin etkili organlarından biri olan Temsilciler Meclisi Ermeni Tasarısını konuşmak üzere toplanmıştır. Ancak farklı bir kanun tasarısı gündeme geldiği için görüşme 5 Ağustos gününe kalmıştır. Türk Hükümeti tarafından bilinen, Amerika Dışişleri Bakanı George Shultz'ın Ermenistan aleyhinde görüşlerinin olacağıydı. Ancak bazı Temsilciler Kurulu üyeleri Ermenilerin soykırım iddiasını destekleyici görüşlerde bulunmuştur. Demokrat Parti Kaliforniya üyesi Richard Lehman Arnold Toynbee'yi kaynak göstererek Türkler tarafından Ermenilere yapılan bir soykırımın olduğunu söylemiştir. Demokrat Parti'den Esteban Torres ise sadece Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde milyonlarca Ermeni'nin katledildiğini

²⁰⁶ Ataş, *a.g.t.*, s.82.

²⁰⁷ Osmanlı Ordusu'nun Sarıkamış Harekâtında yaşadığı felaketin ardından özellikle 1915 yılından itibaren Ermeni komitelerinin isyanlarında büyük artışlar meydana geldi. Talat Bey 24 Nisan 1915'te vilayetlere gönderdiği yazıda Ermeni komitelerinin kapatılması, zararlı faaliyetlerde bulunanların tutuklanmasını istemekteydi. Özellikle Müslüman halk ile Ermeniler arasında çatışma olmaması için hassas davranılması gerektiği emri verildi. 24 Nisan tutuklamalarında çatışma ve ölüm olayı olmamış, komitelerin liderlerinin tutuklanmasıyla olabilecek olan genel isyanların önüne geçilmişti. Ayrıntı için bkz: Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s.68-71.

²⁰⁸ Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, "Amerika Türkiye ile İlişkilere Büyük Önem Veriyor", 3-4 Ekim 1984., s.19 <http://diad.mfa.gov.tr/diad/belleteni/1984-1985-sayi-10-18.pdf> [Erişim Tarihi: 16.12.2023]

belirtmiştir.²⁰⁹ Yapılan görüşmeler neticesinde 189 evet, 201 hayır oyu çıkmış olup soykırım tasarısı kabul edilmemiştir.²¹⁰

1988-1989 yılları Ermeni Soykırım yasa tasarısının tekrar gündeme geldiği yıllar olmuştur. Amerika Senato üyesi Robert Dole oluşturduğu soykırım kanunu ile iki devletin olumlu giden ilişkisinde pürüzler çıkarmıştır.²¹¹ Robert Dole'nin ortaya çıkardığı bu durum TBMM'de görüşülmüştür. Bu konu hakkında sözlerine başlayan Başbakan Yıldırım Akbulut eğer bu soykırım yasası Amerika Kongresi'nde kabul görürse ilerleyen süreçte Amerika-Türk ilişkilerinde krizlere sebep olacağını belirtmiştir. Ermenistan'ın doğudaki bazı toprakları kendisine ait olduğu düşüncesinde olduğunu söyleyen Başbakan, bundan kaynaklı da soykırım iddiasında bulduklarını ifade etmiştir.²¹² Soykırım yasası hakkında söz alan DYP lideri Süleyman Demirel, Turgut Özal'ın dış politikada Amerika ile olan ilişkilerinde hatalı bir yol izlediğini açıklayarak sözlerine başlamıştır. Amerikalıların "Türklerin Ermenileri katlettiği" düşüncesinde olduğunun yaygın bir hal aldığını belirtmiştir.²¹³

Amerika Senatosu Robert Dole tarafından sunulan soykırım tasası görüşülmüş, yapılan oylama da 49 evet, 49 hayır oyu çıkmıştır. Eşit oy çıktığından dolayı ikinci tura kalmıştır. İkinci turda 48 evet, 51 hayır oyu ile bu tasarı reddedilmiştir.²¹⁴ İkinci turun ardından görüşünü belirten Senatör Robert Dole şimdilik geri çekildiğini, üçüncü bir tur oylamaya gitmeyeceğini belirtmiştir. Türkiye hakkında görüşlerini ifade eden Dole şunları söyledi:

"Bu yaptıklarımız hiçbir şekilde Türk Hükümetini, Cumhurbaşkanı Özal'ı ve Türkiye'nin Washington Büyükelçisi veya şimdiki Türk Hükümetinin herhangi bir yetkilisini gücendirmek için değildi. Umarım anlarlar. Benim bu tasarı konusundaki tutumum değişmedi. O ülkeyi ziyaret ettim. Önemini biliyorum. Dost ve müttefik olduklarını biliyorum. Ancak bu sefer bizim doğru ve haklı olduğumuza inanıyorum ve bunu başaracağız."²¹⁵

²⁰⁹"ABD ile Kritik Günler", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1987, s.1.

²¹⁰ Kavuncu, *a.g.t.*, s.227.

²¹¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, s.489.

²¹² *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 41, 3. Yasama Yılı, 80. Birleşim, 21 Şubat 1990, s.248.

²¹³ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 41, 3. Yasama Yılı, 80. Birleşim, 21 Şubat 1990, s.272.

²¹⁴ Ataş, *a.g.t.*, s.102.

²¹⁵ "Ermeni Dostu Pes Etti", *Milliyet*, 1 Mart 1990, s.8.

Robert Dole yaptığı bu açıklamayla bir yandan Türk- Amerika ilişkilerinin olumlu yönde devam etmesini isterken bir yandan da Ermeni sorununda kendi haklılıklarından vazgeçmeyeceğini bildirmiştir.

3.2 Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

Türk-Rus ilişkileri köklü bir geçmişe sahiptir.²¹⁶ Millî Mücadele döneminde, Sovyetler Birliği ile 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması yapılmıştır. Moskova Antlaşması ile Çarlık Rusya dönemindeki emeller terk edildi. Her ne kadar Batum Gürcistan’a bırakılmış olsa da Misak-ı Milli’yi tanıyan ilk büyük devlet Sovyetler Birliği olmuştur. Kurtuluş Savaşı sürecinde maddi yardımda bulunan devletlerden biriydi. Atatürk döneminde yani 1938 yılına kadar Türk Dış Politikasında önemli bir unsur haline gelmiştir. 1936’dan sonra İngiltere ile kurulan siyasi münasebetler Sovyetler Birliği’ni rahatsız etse de iki devlet arasında denge kurulmasına özen gösterildi. İkinci Dünya Savaşı başlayınca da Sovyetler Birliği- Türkiye ilişkilerinde bozulma süreci başladı.²¹⁷

1939-1945 yılları arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı’nda Sovyetler Birliği Amerika ile iki büyük güç olarak ortaya çıktı. Sovyetler Birliği’nin toprak talepleri Türkiye’yi batı safına yöneltmiş olup, askeri ittifak olan NATO’ya 1952’de üye olmuştur. Türkiye’nin NATO üyeliği Sovyetler Birliği tarafından hoş karşılanmamıştır.

Amerika’nın “Eisenhower Doktrini” iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir soruna sebep olmuştur. Ortadoğu ülkelerini kapsayan bu öğretiyi Türkiye’de destekledi. Bu oluşturulan öğreti bir bakıma Sovyetler Birliği’nin bölgede yayılmasını engellemek içindi. Bölgede yaşanan Suriye olayları da Sovyet Rusya ile olan ilişkileri olumsuz etkilemiştir.²¹⁸ Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a müdahalesi Türk-Sovyet ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Yine Sovyetler Birliği’nin Kafkaslar’ da üs kurmaya çalışması Türk hükümetinin Sovyetler Birliği’ne olan güveninin azalmasına neden olmuştur. Eisenhower Doktrini’ ye destek veren ülkelerden biri olan Türkiye, özellikle

²¹⁶ Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü dönemde Rusya en büyük rakip devletlerden biri olmuştur. Rusya’nın hedefi boğazlar, sıcak denizlerdi. Ancak 1917’de kendi içinde yaşadığı ihtilal sonucu Çarlık Rusya yıkılmıştır. 1922 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği kuruldu.1991 yılına kadar Sovyetler Birliği varlığını sürdürdü.

²¹⁷ Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, s.60-62.

²¹⁸ Vefa Kurban, ” 1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 28, 2014, s.264.

Suriye’de silahlandırmanın gerçekleşmesi durumunu olumsuz karşılamış ve tepki göstermiştir.²¹⁹

1980’li yıllara gelindiğinde ekonomik yönden iki devlet arasında olumlu gelişmeler yaşanmıştır.18 Eylül 1984 tarihinde imzalanan “Doğal Gaz Antlaşması” buna örnek gösterilebilir. Sovyetler Birliği’nden doğalgaz alımı ve gaz boru hattının Türkiye’deki kısmının inşasında iş birliği yapmak üzere 21-24 Ağustos 1985 tarihlerinde Maliye ve Gümrük Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin Başkanlığında bir heyet Moskova’ya gönderilmiştir.²²⁰ Bu antlaşma 1987 yılına gelindiğinde tekrar yapılmıştır.²²¹

1985 yılı Sovyetler Birliği açısından değişiklik olmuştur. Yönetime Mihail Gorbaçov gelmiştir. Mihail Gorbaçov’un gelmesiyle birlikte Sovyetler Birliği- Türkiye ilişkileri düzelmeye göstermiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Karabağ Sorunu ile Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında gerilime neden olmuştur. Yıldırım Akbulut’un Başbakanlığı dönemine denk gelen bu olayda Sovyetler Birliği hükümet tarafından eleştirilmiştir.²²²

XVIII. dönemde gerçekleştirilen ve Sovyetler Birliği’ni ilgilendiren antlaşmalardan biri olan “Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması’na (AKKA) değinmek gerekmektedir. Bu antlaşma bölgede güvenliği tesis etmek adına yapılan silahsızlanmayı öngören, silah denetimini sağlayan bir antlaşmaydı. En başta on altı NATO ülkesi imzalamıştır. Altı Varşova Paktı ülkesi de bu antlaşmayı imzalayarak destek vermiştir. AKKA sınırları bakımından Atlas Okyanusu’ndan başlayıp, Hazar Denizi’ne kadar uzanıyordu.²²³

AKKA 23 madde 8 ek protokolden oluşmaktadır, 8 ek protokol isimleri şunlardır:

“-Konvansiyonel Silah ve Teçhizatın Mevcut Tipleri Protokolü: “Mevcut Tipler Protokolü” olarak anılan bu protokol, AKKA’nın sınırlamaya tabi tuttuğu silah ve teçhizatın taraf ülkelerin halen elinde bulunan tip ve modellerinin dökümünü içermektedir.

-Savaş Yetenekli Uçakların Belirli Tip ve Modellerinin Silahsız Eğitim Uçakları Olarak Yeniden Sınıflandırılmasını Düzenleyen Protokol: “Uçakların Yeniden Sınıflandırılması Protokolü” olarak anılan

²¹⁹ Hale, *a.g.e.*, s.173.

²²⁰ BCA, Fon Kodu:030.18.01.02, Yer No:537.387.8

²²¹ Oran, *a.g.e.*, s.163.

²²² Ataş, *a.g.t.*, s.94.

²²³ Murat Özgan, *Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması ve Türkiye’ye Etkileri (1990-2010)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011, s.60-64.

bu protokolde, savaş yeteneğine sahip belirli uçak tiplerinin, nasıl ve hangi işlemlerden geçirilerek eğitim uçağı olarak yeniden sınıflandırılacağı ve böylece sayısal sınırlamalar dışına alınabileceğı hususları düzenlenmiştir.

-AKKA ile Sınırlanan Konvansiyonel Silah ve Teçhizatın İndirimini Düzenleyen Usuller Protokolü: “İndirim Protokolü” olarak anılan bu protokol ile adından da anlaşılacağı üzere, AKKA’nın getirdiğı sayısal sınırların üzerinde kalan miktardaki silah ve teçhizatın indirilmesini sağlayacak yöntemler belirlenmiştir.

-Savaş Helikopterlerinin Sınıflandırılması ve Çok Maksatlı Taarruz Helikopterlerinin Yeniden Sınıflandırılması İşlemlerini Düzenleyen Protokol: “Helikopterlerin Yeniden Sınıflandırılması Protokolü” olarak isimlendirilen bu protokolde, uçaklarınkine benzer olarak, çok maksatlı taarruz helikopterlerinin hangi işlemlerden geçerek, muharebe destek helikopterleri sınıfına dönüştürülebileceğı ve böylece indirim tabi tutulmuş sayılabileceğı hususları düzenlenmiştir.

-Bildirim ve Bilgi Değışimi Protokolü: “Bilgi Değışimi Protokolü” olarak anılan bu protokolde, ayrıntılı bildirim ve bilgi değışimi rejiminin esasları belirlenmiştir. Bu protokolde ayrıca, bildirim ve bilgi değışimlerini standartlaştırmak amacıyla bildirimlerde kullanılacak örnek format ekleri mevcuttur.

-Denetim Protokolü: AKKA’nın en önemli uygulamalarından biri olan denetim rejimini ve bununla ilgili uygulama yöntemlerini düzenleyen protokoldür.

-Ortak Danışma Grubu Protokolü: AKKA’nın uygulanmasında bir istişare forumu olarak görev yapacak Ortak Danışma Gurubu’nun (ODG) çalışma usullerini, ilke ve yetkilerini hükme bağlayan protokoldür. ODG kısaca AKKA’nın yürütme organı, çözüm ve karar merci olarak tanımlanabilir.

-AKKA’nın Belirli Hükümlerinin Kalıcı Olarak Uygulanma Protokolü: Antlaşma’nın bazı hükümlerinin, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce imza tarihinde, geçici olarak uygulamaya başlamasını öngören protokoldür. Bu protokolde geçici olarak uygulanacak AKKA hükümleri, antlaşmanın uygulanmasını teminen kurulacak iletişim düzeni, antlaşmanın imzalanmasında indirim tabi olacak silah miktarları konusunda yapılacak bildirim, konvansiyonel kuvvetlerle ilgili olarak yapılacak ikinci aşama müzakerelerin (AKKA-1/A) genel çerçevesi, antlaşmanın imzalanmasında yapılacak bilgi değışimi, “Bildirim ve Bilgi Değışimi Protokolü” nün antlaşmanın imzalanmasında yapılacak bilgi değışimine ilişkin hükümleri ile “Denetim Protokolü” nün, denetim öncesi gereksinimleri, denetleyici ve uçuş ekibi üyelerinin isim listelerinin verilmesi, listelerin gözden geçirilmesi, listelere dâhil olan şahıslara vize verilmesi, denetim timlerini taşıyacak uçaklara diplomatik uçuş izin numarası verilmesi ve giriş-çıkış noktalarının belirtilmesi hükümleri ile ODG, konferanslar ve olağanüstü konferanslar, “Mevcut Tipler Protokolü” nün teknik veri ve fotoğraflarla ilgili hükümleri olarak sıralanmıştır.”²²⁴

AKKA ile Sovyetler Birliğı’nin silahlanma alanını daraltılmıştır. Yapılan sınırlama ile Sovyetler Birliğı’nin tehdit olması engellenmeye çalışılmıştır. Bu

²²⁴ Özgan, *a.g.t.*, s.62-63.

antlaşmaya Türkiye açısından bakıldığında,1490 savaş aracı,162 uçak, 40 helikopter alacaktı.²²⁵ Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal AKKA'yı yorumlarken bu antlaşmanın dünya barışına katkı sağlayıp savaşı engelleyeceğini belirtmiştir. Antlaşma maddelerinin de uygunluğunu söyleyerek görüşünü bildirmiştir.²²⁶

Bu dönemde Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında ekonomik ilişkiler artmıştır. Yapılan antlaşmalar incelendiğinde ilk olarak 1988 tarihinden itibaren Türk şirketleri Sovyetler Birliği piyasasına girmeye başladı. Bunun sonucunda bazı Türk işçileri Sovyetler Birliği'ne giderek çalışmaya başladı. Hem ekonomik hem de kültürel yönden etkileşim sağlandı. Türkiye 1991 yılına geldiğinde İhracat oranı arttı. "Sınır ve Kıyı Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla da birlikte iki ülke arasındaki ticaret oranı arttı.²²⁷

Cumhurbaşkanı Özal 11 Mart 1991'de eşi Semra Özal, Devlet Bakanı Güneş Taner, Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek, bazı bürokratlar ile altı günlük Moskova ziyaretine gitti. Gorbaçov'un davetlisi olarak giden Cumhurbaşkanı Azerbaycan, Ukrayna, Kazakistan Cumhuriyetlerine de uğradı. Bu resmi ziyaretin amacı ekonomik, ticari ve kültürel olarak geliştirmektir.²²⁸

Görüşmelerde Özal Türkiye'nin ve Sovyetler Birliği'nin hem Avrupa'da hem Ortadoğu coğrafyasında istikrarı sağlamak adına etkili olduklarını belirtti. Gorbaçov'un ekonomik politikasını takdir ettiğini açıklayan Özal şunları söyledi:

"Günümüzde tarihin akışını bir daha geri dönülmez biçimde değiştiren önemli gelişmeler vuku buluyor. Eski yapılar yıkılıyor. Yeni örgütlenmeler ve güvenlik arayışlarına gidiliyor. Bu çerçevede imzalanan Paris Antlaşması'nı, Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olarak görüyoruz. Ülkelerimiz, geleceğin Avrupası'nda önemli rol oynayacaklardır. Bizim iş birliğimizle merkezi ve Doğu Avrupa ile Balkan yarımadasında istikrar ve işbirliği çabaları muhakkak ki daha da güçlenecek, Paris Antlaşması'ndaki ideallerin gerçekleştirilmesi daha da kolaylaşacaktır."²²⁹

Bu konuşmasıyla iki devletin ilerleyen süreçte önemli diplomatik adımlar atacağını sinyallerini verdi.

²²⁵ "Orduya Modern Yüz", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1990, s.1. İlgili belge için **bkz: Ek 8**

²²⁶ "Yüzyılın Antlaşması İmzalandı", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1990, s.14. İlgili belge için **bkz: Ek 9**

²²⁷ Oran, *a.g.e.*, s.164.

²²⁸ "Özal Moskova'da", *Tercüman*, 12 Mart 1991, s.6.

²²⁹ "On Yıla Bir Asır Sığdırdık", *Tercüman*, 13 Mart 1991, s.8.

Sovyetler Birliği dağılma sürecine girdiğinde bağımsız olan devletler Türkiye tarafından tanınmaya başlanmıştır. Rusya Federasyonu ile de iyi ilişkiler sürdürülmeye çalışıldı.

3.3 Türkiye- Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan yıllardır iyi ilişkiler sürdürdüğümüz ve karşılıklı “kardeş ülke” olarak ilan ettiğimiz devletlerden biridir. Azerbaycan bağımsızlığını geç kazanmış bir ülkedir. Türk halkı 1919-1923 sürecinde İtilaf kuvvetlerine karşı mücadele verirken Azerbaycan’da Çarlık Rusya ile mücadele etmekteydi. 1917’de yaşanan Bolşevik İhtilali’nden faydalanan halklar bağımsız olmaya çalışmıştır. 1918 yılında Mehmet Emin Resulzade’nin²³⁰ önderliğinde Azerbaycan bağımsız olmuştur.²³¹

1922’de Sovyetler Birliği’nin kuruluşundan dağılma sürecine kadar Sovyetler Birliğine bağlı kalmıştır. Tez konumun sınırlarına içerisine giren konu “Karabağ Meselesidir.” 1980 yılından itibaren Ermeni cephesinde kımıldanmalar meydana geldi. Bu durumu protestolarıyla birleştiren Ermeniler Karabağ bölgesinin kendilerine ait olduğunu iddia ederek, Ermeni topraklarıyla birleştirilmesini talep ettiler. Sadece Karabağ ile sınırlı kalmayıp Nahcivan topraklarının da Ermenilere verilmesini istediler.²³²

Aralık 1989 tarihine gelindiğinde Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanacak olan savaşın ateşini fitilleyen olay Ermenistan Yüksek Sovyeti’nin Karabağ’ı Ermenistan’a vermesiyle başladı.²³³ Ermeni- Azeri halkı arasındaki ikili sıcak çatışma bu olayla başlamıştır. 2 Ocak 1990’da başlayan Azerbaycan halkının direnişii 20 Ocak’ta Sovyetler Birliği’nin Bakü topraklarına girmesiyle son bulmuştur. Sovyetler Birliği

²³⁰ Mehmet Emin Resulzade: Rusya Müslümanları arasında yaygınlaşan inkılapçı hareketlerden etkilenmiş olup 1902 yılında Rus sömürgesine karşı Müslüman Gençlik Teşkilatı’nı kurmuştur. Bakü’de yayımlanan Kaspi Gazetesi’nde gazetecilik yapmıştır. Resulzade 1914-1915 yılları arasında Ermeni baskısından kaçmaya çalışan Türklere yardım edenlerden biri olmuştur. Yazılarında bağımsızlık fikrini savunduğu için hapse atıldı ve bu hapis süreci Bolşevik İhtilali’ne kadar devam etti. 1917 Bolşevik İhtilali’nden sonra Azerbaycan Milli Şurası oluşturuldu. 1918 yılında Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etti ve ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Yavuz Akpınar,” Resulzade, Mehmet Emin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.1-3. <https://islamansiklopedisi.org.tr/resulzade-mehmed-emin> [Erişim Tarihi:16.12.2023]

²³¹Telli Korkmaz,” Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s.1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-azerbaycan-iliskileri-1919-1938/?pdf=3301>[Erişim Tarihi:17.12.2023]

²³² F. Rezzan Ünalp, “Türk Ordusunun Azerbaycan Harekâtı ve Karabağ (Birinci Dünya Savaşı’ndan Hocalı Soykırımına)”, *Orta Doğu ve Orta Asya Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt I, Sayı 1, 2021, s.13.

²³³ Ünalp, *a.g.m.*, s.13.

ordusunun o bölgeye girmesi birçok sivilin ölümüne neden olmuştur. Sovyetler Birliği 14 ölü 83 yaralı olduğunu söylemiştir. Ancak Azerbaycan ise 600 civarında ölü olduğunu belirtmiştir.²³⁴

Azerbaycan meclisi yaptığı açıklamada Sovyetler Birliği'nin yaptığı bu eylemlerin bağımsızlık anlayışına ters düştüğünü söyledikten sonra eğer durmazlarsa Azerbaycan Bağımsız Cumhuriyeti'ni kuracaklarını belirtmiştir. Ermenistan ise tüm Azerbaycan halkının Nahcivan bölgesini boşaltmalarını bildiren bir ultiatom yayınlamıştır.²³⁵

Dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ile irtibat halinde olduğunu söylemiştir. Gerçekleşen olaylardan dolayı üzüntüsünü dile getiren Yıldırım Akbulut “Milli heyecanı üst noktaya getirmeyelim, milleti dolduruşa getirmeyelim, yarın bizim aramızda sorun olur.” diyerek Türkiye'nin sıcak müdahalede bulunmayacağını belirtmiştir. O dönemde Azerbaycan'ın bağımsız olmayıp, Sovyetler Birliği'ne bağlı olduğu düşünülürken içişlerine müdahale etmek istememiştir. DSP lideri Bülent Ecevit ise Türkiye'nin bu konuda ara bulucu devlet konumunda olmasını istemiştir. Sıcak çatışmaya girmeden siyasi yollarla Azerbaycan halkına gerekli askeri, tıbbi yardımların yapılması gerektiğini söyledikten sonra Ermenistan'ın ileride Türkiye için de sorun çıkarabileceğini belirtmiştir.²³⁶

Cumhurbaşkanı Turgut Özal ise Mısır Gazetesi Al Hayat'a Azerbaycan konusunda verdiği röportajda Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin içişlerine karışmak istemediğini, Sovyetler Birliği'nin ise daha ihtiyatlı davranılması gerektiğini bildirdi;

“Biz bu işe karışmayacağız. Eğer karışırsak, bunun sonuçları bölgedeki gergin durum nedeniyle çok sakıncalı olabilir. Bizim kararımız, onların kendi içişlerini çözmeleri gerektiği yönünde. Azerbaycan'da meydana gelen olaylar, Sovyetler'in güç kullanırken, ihtiyatlı davranması kaydıyla Türkiye'de büyük sorunlar yaratmayacaktır.”²³⁷

Sovyet Haber Ajansı TASS ise “TBMM Sovyetler'in İçişlerine Karışıyor” başlığı adı altında Türkiye'yi eleştirdi. Özellikle TBMM'de yapılan tartışmaların Türk-Sovyet ilişkilerine olumsuz yansıtacağı düşünülmekteydi. Sovyet Dışişleri Bakanlığı

²³⁴ Tahir Allahverdiyev, *Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Karabağ Sorunu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010, s.72.

²³⁵ “Bakü'den Moskova'ya Ültimatı”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1990, s.15.

²³⁶ “Dolduruşa Getirmeyelim”, “Türkiye Arabulucu Olsun”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1990, s.15.

²³⁷ “Sovyetler İhtiyatlı Davranırsa Sorun Olmaz”, *Güneş*, 25 Ocak 1990, s.7.

sözcüsü Gennadi Gerasimov ise haberin aksine Türkiye'nin Azerbaycan konusunda dengeli bir tavır sergilediğini söyledi.²³⁸

Siyasilerin tepkisi haricinde Türk halkının tepkisi dikkat çekmektedir. Ankara, İstanbul, Bursa, Kayseri'de Azerbaycan'da meydana gelen olaylar protesto edildi. Ankara'da dört bin kişilik grup Zafer Anıtı'na çelenk koymuştur. Bunun dışında "Allah'ın izniyle Bakü'ye gireceğiz.", "Zulme son", "Kızılordu Bakü'den ellerini çek" gibi sloganlar atıldı. Cezaevindeki insanlarda Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'a müdahalesini protesto ederek açlık grevine başladı.²³⁹

TBMM Tutanaklarına yansıyan konuşmalarda milletvekillerinin Karabağ meselesine dair görüşleri gözden kaçmamalıdır. ANAP Kars Milletvekili Sabri Aras sözlerine başlarken sınırimızda Sovyetler Birliği'nin ordusu tarafından katliam yapıldığını, buna rağmen çoğu devletin buna göz yumduğunu ifade etmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki mücadeleyi İsrail- Filistin meselesine benzeterek, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edildiğini belirtmiştir. Tarihe atıf yapan Aras, Millî Mücadele döneminden örnek vererek Azerbaycan halkının yaptığı yardımları hatırlatmıştır. DYP Antalya Milletvekili İbrahim Demir ise Sovyetler Birliği'nin artık son demlerini yaşadığını, kurulduğu anda yaymaya çalıştığı ideolojisinin güç kaybettiğini söyledikten sonra kendisine bağlı milletlerin bağımsızlık sürecine girdiğini ifade etmiştir.²⁴⁰

Karabağ 1990'dan 2023'e kadar Azerbaycan'ın temel meselelerinden biri olmuş, Türkiye'nin desteği ile 4 Ekim 2023'te Azerbaycan hakimiyetine geçmiştir. Bunun dışında Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci ile Azerbaycan 1991'de bağımsız olmuş, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla birlikte ticari antlaşmalar, turizm politikalarına dair adımlar atılmıştır. Bunlardan biri Aralık- Dilucu bölgesinde inşa edilecek olan kara ve demir yolu köprülerine dairdir. 12-19 Mart 1991 tarihinde görüşmelerin yapılması üzerine hükümeti temsilen Ulaştırma Bakanlığı Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürü Aytekin Akagün Başkanlığı'nda Azerbaycan'a gönderilmiştir.²⁴¹ 16 Mart 1991 yılında Bakü'de "Turizm İş birliği Protokolü" onaylanmıştır. Bu protokolün amacı "İki

²³⁸ "TBMM Sovyetler'in İçişlerine Karışıyor", *Güneş*, 26 Ocak 1990, s.7.

²³⁹ "Azerbaycan İçin Öfke", *Güneş*, 25 Ocak 1990, s.3.

²⁴⁰ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 18. Dönem, Cilt 39,3. Yasama Yılı, Birleşim 67, 23 Ocak 1990, s.259-262.

²⁴¹ BCA, Fon Kodu:030.18.01.02, Yer No:677.166.4

ülke vatandaşlarının tarihi, kültürel, turistik değerlerini tanıtmak, iki ülkenin resmi turistik kuruluşları arasında iş birliğinin geliştirilmesiydi.”²⁴² Günümüze kadar iki devlet arasındaki ilişkiler hep olumlu yönde olmuştur.

3.4 Irak ile İlişkiler

1980-1988 sürecinde gerçekleşen İran-İrak Savaşları’na Körfez Krizi’ni anlatırken yer verilmişti. Türkiye tarafsız kalmış olmasına rağmen sınırında gerçekleşen bir savaştan etkilenmemesi mümkün değildi. Savaşın Irak’ın güneyinde gerçekleşmesi kuzey tarafında otorite boşluğuna sebep olmuştur. Bu durumda Irak’ın kuzeyinde terör örgütlerinin daha kolay hakimiyet sağlamasına sebep olmuştur. Yaşanılan gelişmeler neticesinde Suriye ve bölgedeki örgütlerin ittifak kurup, yardımlaşması Irak temsilcilerinin Ankara’ya gelerek görüşme yapmasına ve bu görüşmeden de yeni bir anlaşmanın doğmasına sebep oldu. Hem ihracat hem de ithalata yönelik olan bu antlaşmayla Türkiye petrol alıyor, Irak’ın ihtiyacı olan Türk ürünleri ise ihraç ediliyordu.²⁴³

1987 yılına kadar yapılan operasyonlarla bölge terörden temizlenmeye çalışıldı. 1987 yılında ise Türkiye sınırlarında terör örgütlerinin saldırıları artmıştır.²⁴⁴ Suriye’nin destek olduğu bu saldırılara karşılık Başbakan Turgut Özal Şam’a ziyarette bulundu. (16 Temmuz 1987) Suriye Başkanı Hafız Esad ile görüşüldüğünde PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın Türk Hükümetine teslim edilmesini istedi. Ayrıca PKK’nın Suriye’nin Lazkiye şehrinde toplanıp, kararlar aldığını söylemiştir. Özal bu cümleleri söyledikten sonra Hafız Esad bunları yalanlamış, Suriye sınırları dahilinde Türkiye aleyhinde bir şey yapılmasına izin verilmeyeceğini söylemiştir.²⁴⁵ Bu görüşme neticesinde iki devlet arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Suriye bölgede Türkiye’nin toprak bütünlüğüne saldırıda bulunan terör örgütlerinin faaliyetlerine izin vermeyecekti.²⁴⁶

İran- Irak Savaşı bittiğinde Türkiye’yi mülteci akını karşılamıştı. Hükümet bu olayla zor bir sürece girmişti. Kalabalık bir kitlenin sınırda beklemesi dünya gözünde de Türkiye’ye olan bakışı zedeliyordu. Bu kadar kişinin alınması demek de geldikleri Irak’ın

²⁴² BCA, Fon Kodu:030.18.01.02, Yer No:679.175.9

²⁴³ Oran, *a.g.e.*, s.131.

²⁴⁴ Oran, *a.g.e.*, s.136.

²⁴⁵“Apo’yu İstedik”, *Cumhuriyet*,17 Temmuz 1987, s.1.

²⁴⁶ Oran, *a.g.e.*, s.137.

kuzey kısmının boş bırakılıp bir terör devletinin kurulmasına zemin hazırlamak demektir. Ayrıca Türk ekonomisi bunu karşılayabilecek güçte değildi. İlk başta hükümet kabul etmeyip sınırı kapatmak istese de çok uzun sürmedi. Türkiye sınırına elli binden fazla mülteci kabul edildi.²⁴⁷

XVIII. Dönem de Irak ile ilişkilerin bozulmasına neden olan olay GAP'dır. Atatürk Barajı yapılırken Fırat Nehri sularının Türkler tarafından tutulması Irak tarafından tepkilere yol açmıştır. Irak, Fırat Nehri'ne karşılık petrol ihracatını kesmiştir.²⁴⁸ Su sorunu daha fazla büyümeden Suriye, Irak ve Türkiye arasında anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla birlikte "Fırat Nehri'nin yüzde 58'si Irak'ın, yüzde 42'si Suriye'nin kullanımına" verildi. Ancak su sorunu bu anlaşmayla kapanmamış olup ilerleyen süreçte tekrar gündeme gelecektir.²⁴⁹

Irak ile önemli gelişmelerden biri Körfez Krizi'dir. Körfez Krizi ayrı bir başlık altında incelendiği için tekrar verilmemiştir.

3.5 İran ile İlişkiler

İran tarih boyunca kültürel, siyasi yönden ilişkiler kurduğumuz devletlerden biri olmuştur. İran ile ilişkiler Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da ilişkiler sürmüştür. Millî Mücadele sürecinde İran'da önemli bir değişiklik gerçekleşmiş, Rıza Han darbe yaparak yönetimi ele almıştır. 1926 yılına gelindiğinde Rıza Han Kaçar Hanedanlığına son vererek Pehlevi Hanedanlığını kurmuş kendisini şah ilan etmiştir. 22 Nisan 1926 tarihinde Şah Hükümeti ile Tahran'da Türk-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre ticaret, elçilik gibi konularda anlaşmaya varılıyordu.²⁵⁰ Türk- İran diplomasisinde önemli bir adımdır.

8 Temmuz 1937 yılında İran, Irak, Afganistan, Türkiye arasında Sadabat Paketi imzalanmış olup doğunun güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. 27 Kasım 1937 tarihinde

²⁴⁷ Oran, a.g.e., s.138-139.

²⁴⁸ Ataş, a.g.t., s.104.

²⁴⁹ Oran, a.g.e., s.145.

²⁵⁰ Celal Metin, "Atatürk Dönemi Türkiye- İran İlişkileri", *Atatürk Ansiklopedisi*, s.1-3.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-iran-iliskileri/> [Erişim Tarihi:27.05.2023]

ise İran ile “Türk İran Dostluk Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşmayla 1926’da imzalanan antlaşma tekrar onaylanmıştır.²⁵¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilişkileri pekiştirip, Sovyetler Birliği tehdidine karşı ittifak kurmak amacıyla 24 Şubat 1955’te Bağdat Paktı imzalanmıştır. İran ve Türkiye’nin dahil olduğu bu pakt için konseyler düzenlenmiş olup, Kasım 1955’te Adnan Menderes Bağdat’ı ziyaret etmiştir.²⁵²

1970’li yıllara gelindiğinde İran’da önemli bir gelişme yaşanmış olup 1979 yılında Şah rejimi devrilmiş, Ayetullah Humeyni İran yönetimini ele geçirmiştir. Ayetullah Humeyni’nin Haziran 1989’da ölümüne²⁵³ kadar olan süreçte Türk- İran ilişkileri eski dönemlere göre daha mesafeli gerçekleşmiştir. Ayetullah Humeyni’nin ölümünden sonra İran yönetimine Ali Ekber Haşimi Rafsancani geçmiştir. İki devletin ilişkilerinin artmaya başladığı bu dönem de Başbakan Yıldırım Akbulut 27 Şubat- 2 Mart 1990 tarihinde İran’a resmi ziyarette bulunmuştur.²⁵⁴ Resmi ziyaretin ardından İran ile “Karma Ekonomik Komisyon Protokolü” imzalanmış, İran’a 700 milyon dolarlık kredi verilmiştir.²⁵⁵

Yıldırım Akbulut’un İran’a resmi ziyaretinden sonra 27 Nisan 1991 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani Türkiye’yi ziyaret etmiştir.²⁵⁶ Bu ziyaretin gerçekleşmesi iş birliği açısından önemli bir adım olmuştur. Günümüze kadar İran-Türkiye ilişkileri olumlu yönde devam etmiştir.

3.6 Diğer Ülkelerle Yaşanan Önemli Gelişmeler

1991 yılı Sovyetler Birliği’nde yaşanan gelişmelerle şekillenmiştir. Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığının bitişi ile son bulan XVIII. Dönem TBMM, bu süreçte Sovyetler Birliği’nin dağılmasına ve birçok ulusun Sovyetler Birliği’nden ayrılıp

²⁵¹ BCA, Fon Kodu:30.10.0.0, Yer No:261.762.14

²⁵² BCA, Fon Kodu:30.01.00, Yer No:2.14.7

²⁵³ Ayetullah Humeyni’nin ölümü üzerine Türkiye Cumhuriyeti’ni temsilen Devlet Bakanı Cemil Çiçek İran’a gitmiştir. Ayrıntı için bkz: BCA, Fon Kodu:030.18.01.02, Yer No:625.847.4

²⁵⁴ BCA, Fon Kodu:30.18.01.02, Yer No:644.19.8

²⁵⁵ Ataş, *a.g.t.*, s.107.

²⁵⁶ Ataş, *a.g.t.*, s.108.

bağımsız devlet kurmasına şahitlik etmiştir. Bunlardan biri Azerbaycan olmuş olup, ilk tanıyan devletlerden biri de Türkiye olmuştur. Bağımsız olan Cumhuriyetleri tanıırken Rusya ile ilişkilerimizi iyi tutmaya çalışmamızda bu dönemin dış politika yöntemlerindedir.

Bu dönemde gerçekleşen önemli gelişmelerden biri de Yugoslavya'nın dağılma süreciyle ilgilidir. Yugoslavya'da değişim sinyalleri aslında Miloseviç'in Sırp Komünist Partisi lideri olmasıyla başlamıştır. Siyasette etkili bir isim olan Miloseviç Karadağ ve Kosova'daki hükümetlerin devrilmesine neden olmuştur.²⁵⁷ Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesi Yugoslavya'yı çıkılmaz bir karışıklığa sürüklemiştir.²⁵⁸ Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını hiçbir ülke tanımadı, Amerika ve İngiltere bu durumu kabul etmedi. Amerika Dışişleri Bakanı James Baker ülke içinde insan haklarının korunmasının sağlanmasının ancak dört cumhuriyetin bir olmasıyla gerçekleşeceğini bildirmiştir. Hiçbir şekilde iki devleti tanımayacaklarını bildirmişlerdir.²⁵⁹

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından "Eylül 1991'de Makedonya, Kasım 1991'de Bosna Hersek bağımsızlığını" ilan etti. 1992 yılına geldiğinde Avrupa Topluluğu üyeleri Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımışlardır.²⁶⁰ Türkiye ise onlardan önce tanıma hamlesinde bulunmamış, Yugoslavya'nın birliğini savunmuştur. Bu dört ülke arasında, Makedonya ve Bosna Hersek ile ilişkilerimiz olumlu yönde gelişme göstermiştir.

²⁵⁷ Sander, *a.g.e.*, s.642.

²⁵⁸ Şimşek, *a.g.t.*, s.23.

²⁵⁹ "Yugoslavya İç Savaşın Eşiğinde", *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1991, s.11.

²⁶⁰ Mehmet Fatih Çömlekçi, "Yugoslavya'nın Dağılma Süreci ve Bosna Savaşı Sırasında Türk Basını", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt IX, Sayı 2, 2020, s.280.

SONUÇ

XVIII. Dönem TBMM, Aralık 1987- Eylül 1991 sürecinde görev almıştır. 46,47 ve 48. Hükümetler bu dönemde kurulmuş olup, sırasıyla Turgut Özal, Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz Başbakanlık görevinde bulunmuşlardı. Kenan Evren'in ve Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığına denk gelen bu dönemde ANAP'ın siyasetteki etkisi büyük olmuştur.

1987 seçimleriyle ANAP tekrar iktidar olmuş ve İkinci Özal hükümeti oluşturularak yeni meclis şekillenmiştir. Milletvekillerinde üstünlüğü alan ANAP'tan sonra 99 milletvekili ile SHP, 59 milletvekili ile DYP mecliste yer almıştır. Çoğu büyük şehirde ANAP seçimleri kazanmıştır. XVIII. Dönem meclis yapısına bakıldığında farklı meslek gruplarında olan birçok milletvekili vardı. Sivil kökenli meslek grupları ağırlıklı olmasına rağmen az sayıda da olsa asker kökenli milletvekilleri de var olmuştur. Bu dönem de mecliste kadın milletvekilleri de vardı.

Bu dönemde oluşturulan üç hükümetin programları incelendiğinde birbirleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Üç hükümet programında en temel mesele ekonomidir. Yabancı sermaye girişimi önemsenmiş olup, yabancı yatırımlar bu süreçte artmıştır. Turizm politikasında ise, Türkiye'nin coğrafi güzelliklerinin reklamlarla duyurulması gerektiği söylenmiş, yabancı turistlerin ülkeye çekilerek, ülke içine döviz girişinin sağlanması hedeflenmiştir. Eğitimin modern ve çağa uygun bir şekilde yapılması, milli bir eğitimin hedeflenmesi, bu doğrultuda ders içeriklerinin oluşturulması üç hükümet içinde geçerli olan politikalarındandı. Bu dönemde Amerika, Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'da dengeli bir siyaset izlenilmeye özen gösterilmiştir.

XVIII. Dönemin iç politika gelişmeleri de önemlidir. Bu süreçte seçim kanununda yapılan değişiklikler ANAP hükümetlerinin eleştirilmesine yol açtı. Yine Cumhurbaşkanı seçimleri, özellikle Özal'ın Cumhurbaşkanlığına istemeyen kesimler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte onunla benzer düşünce ve politikalara sahip olan Yıldırım Akbulut Başbakan olarak seçildi.

XVIII. Dönemde ekonomi, sosyal, kültür turizm, eğitim alanlarında önemli gelişmeler yaşanmış, bu doğrultuda kanunlar çıkarılmıştır. Bu dönemde Zonguldak İşçi Grevleri, Körfez Krizi ekonomiyi olumsuz etkileyen olaylardandır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu dönemde onaylanmıştır. Dört İl Beş İlçe Kurulması, Adli Sicil Kanunu, Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı, Kürtçe Serbestliği, Üniversitede Türban Yasağının Kaldırılması TBMM'de çıkan önemli kanunlardandır. Eğitim alanında renkli önlüğe geçişin yaşanması, kültürel alanda özel televizyon kanalı Star 1'in

kurulması da bu süreçte yaşanan önemli gelişmelerdendir. Yine bu süreçte Sosyalist Parti, Yeşiller Partisi, Demokrat Gençlik Partisi, Demokratik Mücadele Partisi, Halkın Emek Partisi vd. gibi yeni partiler kurulmuştur.

XVIII. Dönem dış politikada hükümet programlarında vurgulanan “yurtta sulh cihanda sulh” anlayışı ile barışçıl bir politika izlenmiştir. Amerika, Irak, Sovyetler Birliği, Azerbaycan bu dönemde dış politikayı şekillendirmişlerdir. Amerika ile ilişkilerde Kıbrıs ve Ege Adaları Sorunu, Ermeni Soykırımı iddiaları, Körfez Krizi etkili olmuştur. Körfez Krizi Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle başlamıştır. Türkiye bu süreçte Güvenlik Konseyi’nin politikasını takip etmiş, Irak’a ekonomik ambargo uygulamıştır. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’nın kapanmasıyla birlikte de Türk ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Amerika’nın Irak’a yapacağı müdahale de Türkiye’deki üsleri kullanması Irak ile olan ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Körfez Krizi sonucunda ortaya çıkan mülteci sorunu da hem ekonomik hem de sosyal yönden bu dönemi meşgul etmiştir.

Sovyetler Birliği ile ilişkiler genelde olumlu ilerlemiş, önemli anlaşmalardan biri olan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması bu dönemde imzalanmıştır. Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması ile bölgede barışın, güvenliğin sağlanabilmesi adına silahsızlanmaya gidilmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecinde birçok ulus bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunlardan biri olan Azerbaycan Türkiye’nin tanıdığı ilk devletlerden biri olmuştur. Yugoslavya’da ortaya çıkan karışıklıklarda, Türkiye Yugoslavya’nın birliğini savunarak ondan ayrılan devletleri hemen tanımamıştır.

Bu süreçte özellikle terör olayları artmıştır. XVIII. Dönemin son zamanlarında PKK terör örgütü faaliyetleri artmıştır. Terör örgütlerine Suriye’nin desteğinin olması Ankara-Şam arasında diplomasi trafiğine neden olmuştur.

20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ile sekiz yıllık ANAP iktidarı son bulmuştur. DYP birinci parti olmuş, hükümet kurabilmek adına SHP ile kurduğu ittifak sonucu Türk siyasetinde yeni bir koalisyon hükümetini ortaya çıkarmıştır. Böylece XVIII. Dönem TBMM sona ermiş, XIX. Dönem başlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Resmi Yayınlar

T.C Resmî Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

18. Dönem TBMM Albümü, TBMM Personel ve Özlük İşleri Müdürlüğü, Ankara,1988.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Güneş

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Tercüman

Basılı Eserler

Akandere, Osman ve Uçar, Fuat, “Turgut Özal’ın Kürt Sorununa Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 61, 2017, s.365-392.

Akın, Rıdvan, *Gazi’den Günümüze Cumhurbaşkanlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Akşın, Sina ve Tanör, Bülent, *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cilt V, Cem Yayınevi, İzmir 2020.

Akyol, Mehmet, *Beni Çok Ararsınız*, Zirve Ofset Baskıcılık, Ankara 1999.

Allahverdiyev, Tahir, *Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Karabağ Sorunu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.

Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1999.

Armaoğlu, Fahir, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Aşık, Süleyman, *Türk Siyasi Tarihinde ANAP ve Turgut Özal*, Kopernik Kitap, İstanbul 2019.

Ataş, Erşan, *Yıldırım Akbulut Hükümeti (1989-1991)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019.

Bakar, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021.

Başlamışlı, Macide, “Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası’na Giden Yolda Haşhaş Krizi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt V, Sayı14,2018, s.351-376.

Birand, Mehmet Ali ve Yalçın, Soner, *The Özal Bir Davanın Öyküsü*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2016.

Bildirici, Faruk, *Hanedanın Son Prensi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2003.

Bulut, Sedef, “Bürokrasiden Siyasete Türkiye Büyük Millet Meclisinin XIV. Başkanı Necmettin Karaduman”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 35,2023, s.173-190.

Cumhuriyetçi Demokrat Gençlik Partisi Program ve Tüzük, 9 Haziran 1989.

Çaplı, Bülent ve DüNDAR, Can, “80’den 2000’lere Televizyon”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt XV, İstanbul 1996.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

Çelebi, Işın, *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

Çelebi, Tuba, *Anavatan Partisi Dönemi Eğitim Politikaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2019.

Çelik, Aykut ve Metin, Barış, "Türkiye Cumhuriyeti'nde 1991 Genel Seçimleri ve Erdal İnönü'nün Başbakan Yardımcılığı Görevi Sırasındaki Siyasi Faaliyetleri" *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, Cilt I, 2021, s.80-102.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

Çömlekçi, M. Fatih, "Yugoslavya'nın Dağılıma Süreci ve Bosna Savaşı Sırasında Türk Basını", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt IX, Sayı 2, 2020, s.275-303.

Dokuyan, Sabit ve Narbahçe Ruken, "Bülent Ulusu Hükümeti Döneminde Türk Dış Politikası (1980-1983)", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt VII, Sayı 4, 2018, s.2899-2925.

Doster, Barış, *1980 Sonrası Girilen Genel Seçimlerde Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin Aldıkları Oy Oranlarının Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

Duman, Doğan ve İpekşen Serçin, "Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları", *Turkish Studies*, Cilt VII, Sayı 8, 2013, s.117-135.

Durmuş, Alpaslan, "Milli Eğitim Şuraları ve Öğretim Programlarında Özel Yetenekli Çocukların Eğitimi", *Millî Eğitim Dergisi*, Özel Sayı, 2018.

Eldemir, Güneş Yıldız, *Turgut Özal Dönemi Kültür ve Turizm Politikaları (1983-1993)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2021.

Gökmen, Yavuz, *Özal Sendromu*, V Yayınları, Ankara 1992.

Güler, M. Atilla, "Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri ve 1990-1991 Büyük Madenci Grevi", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 1, 2019, s.509-529.

Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, Ed. Doç. Dr. Şaduman Halıcı, Eskişehir 2013.

İnan, Kamran, *Siyaset Yılları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.

Karpat, Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Karpat, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Kavuncu, Sibel, *Turgut Özal’ın Başbakanlığı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Kaynar, M. Kaan, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

Kurban, Vefa, ”1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 28, 2014, s.253-282.

Mazlum, Nurdan, ”1980-2018 Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaretinin Gelişim Seyri” *Gümrük Ticaret Dergisi*, Cilt VII, Sayı 22, Aralık 2020, s.54-71.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeler*, Cilt 7, 1979-1989, TBMM Yayınları, Ankara 2013.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 8, 1989-1995, TBMM Yayınları, Ankara 2013.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt IX*, TBMM Basımevi, Ankara 2014.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 2 1980-2001), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Özdemir, Hikmet, *Turgut Özal*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2014.

Özgan, Murat, *Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması ve Türkiye’ye Etkileri (1990-2010)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011.

Özgürel, Avni, *90. Yılda Meclis Başkanları*, Bilge Yapım, Ankara 2010.

Öztürk, Mehmet,” I. Körfez Savaşı’ndan (1990-91)-11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 19,2010, s.1-27.

Pamuk, Şevket, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Sanal, Türker, *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, Sim Matbaacılık, Ankara 1995.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2019.

Sayın, Sinem, *Milli Kültür Politikaları Bağlamında Milli Kültür Şuralarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul 2019.

Sim, Şükrü, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Özel Televizyon Yayıncılığı ve Rük Algısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Solak, Lale, “Türkiye’de Okul Kıyafetleri ve Sosyo-Politik Değişimin Etkisi”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 3, Ağustos 2014, s.420-427.

Şahin, Cemile, *Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

Şimşek, Kübra, *Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığı Dönemi (1991-1999)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2018.

Turan, Ali Eşref, *Türkiye’de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Uncular, Betül, *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*, Bilgi Yayınevi, Ankara,1991.

Ünalp, F. Rezzan, “Türk Ordusunun Azerbaycan Harekâtı ve Karabağ (Birinci Dünya Savaşı’ndan Hocalı Soykırımı’na)”, *Orta Doğu ve Orta Asya Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt I, Sayı 1,2021, s.1-17.

Yücel, Bahattin, “1980 Sonrası Turizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt XV, İstanbul 1996.

Yücealtay, Ceren, “İran-İrak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri”, *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV, Sayı 1, 2022, s.21-34.

Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Elektronik Kaynaklar

Akpınar, Yavuz,” Resulzade, Mehmet Emin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/resulzade-mehmed-emin>

[Erişim Tarihi:16.12.2023]

Çetinkaya, S. Göktürk, “Fethi Çelikbaş (1912-2009), *Atatürk Ansiklopedisi*,
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/fethi-celikbas-1912-2009/?pdf=6137>[Erişim
Tarihi:10.04.2022]

Gülen, Ahmet, “Nihat Erim (1911-1980)”, *Atatürk Ansiklopedisi*,
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nihat-erim-1911-1980/?pdf=5440>

[Erişim Tarihi:16.01.2024]

Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, “Amerika Türkiye ile İlişkilere Büyük Önem Veriyor”,3-4 Ekim 1984.<http://diad.mfa.gov.tr/diad/belleteni/1984-1985-sayi-10-18.pdf>
[Erişim Tarihi:16.12.2023]

Korkmaz Telli, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)”, *Atatürk Ansiklopedisi*.<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-azerbaycan-iliskileri-1919-1938/?pdf=3301>

[Erişim Tarihi:17.12.2023]

Metin, Celal, “Atatürk Dönemi Türkiye- İran İlişkileri”, *Atatürk Ansiklopedisi*.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-iran-iliskileri/>

[Erişim Tarihi:27.05.2023]

T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994”,https://onikinciplan.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf

[Erişim Tarihi:12.11.2023]

T.C Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı,” XII. Millî Eğitim Şûrası”,https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165252_12_sura.pdf

[Erişim Tarihi:18.11.2023]

T.C Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı,” XIII. Millî Eğitim Şûrası”,https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165326_13_sura.pdf.

[Erişim Tarihi:18.11.2023]



EKLER

Ek 1: 12 Eylül ile Birlikte Meclisin feshedilmesine dair ilk bildiri²⁶¹

Sayfa : 6

RESMÎ GAZETE

12 Eylül 1980 — Sayı : 17103

Yurtta kan dökülmemesi için bütün vatandaşlarımızın tahriklere kapılmaksızın sükunet içinde yayınlanacak bildirimler doğrultusunda hareket etmelerini ve ikinci bir bildiriye kadar sokağa çıkmamalarını rica ederim.

Vatandaşlarımızın birbirlerinin hak ve hukukuna saygılı olmalarını, sevgi içinde, kırgınlıklarını unutmalarını, hepimizin bu mübarek topraklar üzerinde aynı haklara sahip bir Türk Vatandaşı olduğumuzun idraki içerisinde olarak yeni yönetime yardımcı olmalarını vatanperverlik ve aslı karakterlerinden bekler mutlu ve aydınlık yarınlar dilerim.»

Millî Güvenlik Konseyi'nin Bildirileri

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN BİR NUMARALI BİLDİRİSİ :

Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş. Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekilmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irtical ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşliğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Azı Türk Milleti :

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurttaki sıkıyönetim ilân edilmiştir.

Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükunet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.

Kenan EVREN

Orgeneral

Genelkurmay ve Millî Güvenlik

Konseyi Başkanı

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 6

²⁶¹ T.C Resmî Gazete, 12 Eylül 1980, Sayı 17103, s.6.

Ek 2: XVIII. Dönem de Yapılacak Yerel Seçimlerin Belirsiz Olan Tarihine Dair Bir Haber²⁶²

Yerel seçim bilmecesi

(Meydanı 1. Sayfada)

gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından sonra değerlendirme yapacaklarını ifade etti.

İstanbul'da bir açıklama yapan SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise; yerel seçimleri öne almaya gerek bulunmadığını belirterek, "ANAP ve DYP bu konuda görüş birliğine varırlarsa, bu onları bileceği iştir" dedi. SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal da aynı konuda "İktidarın özel isteği için anayasa değişikliği yapmayız" dedi.

YSK Başkanı Muammer Elçin, Cumhuriyet muhbirinin Anayasa Muhkemesi'nin gerekçeli kararına ilişkin sorusuna, "Karar Resmi Gazete'de yayımlanmadan şimdilik bir değerlendirme yapamam" yanıtını verdi. "Bir görüşüm. Biz gerekçeyi henüz görmedik daha, yemin ediyorum" diyen Elçin, "Yayımlanmasından sonra, önce hepimiz sindirerek bir okuruz. Ondan sonra toplarız" biçiminde konuştu.

"Ara yerel seçim takviminin başlatılması konusunda karar verebilir misiniz?" sorusunu Elçin, "Kararın gerekçesi bunu gerektirir mi, gerektirmez mi, onu incelememiz lazım" biçiminde yanıtladı. Elçin, "Sizce üç ayda iki seçim olabilir mi" sorusuna ise, "Seçimin niteliğine göre değişir. Genel seçim niteliğinde mi olur, çok kapsamlı mı olur, yoksa dar mı olur, ona göre değişir" yanıtını verdi.

tamamlanmayınca 5 yıldan söz edilemez. Hukukta süreler dolan zamana göre değerlendirilir. 5 yıllık süreyi siyasal iktidarın, yasa çoğunluğunun isteğiyle kısaltmak ya da uzatmak, yerel yönetimlerin varlığıyla bağdaşmayacağı gibi, anayasa koyucunun bu konudaki iradesine yasa koyucunun iradesinin üstün tutulması sonucunu doğurur. Bu açıklık karşısında anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü gereği yerel yönetimler seçimi anayasanın sözü edilen kuralı değişmedikçe ancak 25 Mart 1989'da ya da zorunlu nedenlerle bunu izleyen pazar günü yapılabilir. Anayasanın kuşkuya duraksamaya yer vermeyecek kadar açık hükmü karşısında yerel yönetim seçimlerinin ekim ayında yapılacağına ilişkin yasa maddesi dayanaksız kalmaktadır. 127. maddeye aykırılığı çok açıktır. Ayrıca seçim gününe ilişkin kararla yapılacak saptama anayasanın 2 ve 6. maddelerine aykırılık oluşturmaktadır. Anayasada kararla saptanabilecek konular ayrı ayrı sayılmıştır. Belirtilenler dışındaki bir konunun yasa yerine kararla saptanması anayasanın 11. maddesine aykırı düşer. Yasa yerine karar yolunun seçilmesi denetimden kaçınma amacına yönelik bir davranış olarak yorumlanabilir. Karar biçiminin anayasanın 127. ve 67. maddelerine uygun düşmediği açıktır.

Büyük şehirlerde bloke liste: Yasanın getirdiği düzenlemeyle büyük şehire bağlı ilçe başkan-

göre ilçe belediye başkanlarının durumunu açıkta bırakmıştır. Birlikte seçim, ilçe belediye başkanları seçimine "sözde seçim" gö-rüntüsü vermektedir.

Yılda bir kez ara yerel seçim yapılması: Getirilen hüküm uyarınca ara yerel seçimin boşalması izleyen ilk yılın ekim ayının üçüncü pazar günü yapılması, yaklaşık en az 10, en çok 22 ay süre doğuracaktır. Ara seçimin yapılacağı tarih yerel yönetimlerin genel seçimlerinden bir yıl önceye rastlamasında ise ara seçim yapılması yasaklanmış olduğundan, boşalmanın seçim yoluyla doldurulması 34 ay gecikmiş olacaktır. Getirilen düzenlemeyle eski uygulamaya göre bir yılda birden fazla ara seçime gidilebilmesi olanağı bir defaya indirilmiş olmaktadır. Bunun yerel yönetimler bakımından doğurduğu sonuç ise, boşalma durumunda her yerel yönetim biriminde ara seçim yapılınca kadar geçecek sürenin öbüründen farklı olmasıdır. Böylece her yerel yönetim biriminde ara seçime kadar geçecek sürenin aynı olmaması nedeniyle halkın yönetimdeki etkinliği diğerinden farklı olacak, başka bir anlatımla demokratik katılım alınmış olacaktır.

Yapıları bakımından TBMM ile yerel yönetimler birbirine benzemektedir. Yerel yönetimlerdeki boşalmanın hemen doldurulmaması demokratik katılımın uzunca bir süre kesintiye uğraması sonucunu doğurmaktadır. Bu-

laşmaktadır. Bilindiği gibi yerinden yönetim ilkesi yönünden kamu yararı, ancak halkın katılımının ve bu yolla etkinliğinin artırılmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu amaca ters düşen ve yasama belgelerinde de bu amaçtan ödün verilmemesi haklı gösterecek bir gerekçe yer almayan dava konusu düzenlemenin amaç ögesi bakımından da anayasaya uygunluğu savunulamaz.

Büyük şehir belediyelerindeki boşalmalar için seçim yapılmaması: Düzenlemeyle 3030 sayılı yasaya bağlı organların hiçbirinde 5 yıla varacak bir süre ara seçim yapılamayacaktır. Bunun sonucu olarak anılan organlarda doğacak boşluk, atanmış kişilerce doldurulacaktır. Bu durumun döneminde ortaya çıkmasında, anılan belediyelerde organların halk tarafından oluşturulmaması zorunlu kılan yerinden yönetim ilkesinin ne denli gerçekleşmiş sayılabileceği ya da bir yerinden yönetim biriminin varlığı tartışılır olacaktır. Ayrıca bundan anayasanın 67. maddesinde düzenlenen seçme ve seçilme hakkının da büyük ölçüde zarar göreceği kuşkusuzdur. Öte yandan anılan hükümle seçmen iradesine, seçme ve seçilme hakkına getirilen sınırlama, demokratik toplum düzeninin gerekleriyle bağdaşır nitelikte kabul edilemeyeceğinden anayasanın 13. maddesine de aykırılık söz konusu olmaktadır.

Genel yerel seçimlere bir yıl kadar ara yerel seçim yapılamayaca-

Bun etki Mill idar uyu mol sini an i mi l düz rak gen zın mill nin ' ne u lışm min tam su an B ke li kin Meh İhsa oy k yazı runl te ç rind vunu " pari ana saya Büy bele reni bir ş cak kını fazı

²⁶² "Yerel Seçim Bilmecesi", Cumhuriyet, 13 Temmuz 1988, s.10.

Özal açıkladı: Adayım

ANKARA (Cumhuriyet Bülteni) — Başbakan Turgut Özal, cumhurbaşkanlığı aday olduğuna, dün toplanan ANAP grubunda resmen açıkladı. Özal, cumhurbaşkanlığı seçimine üç gün kala adaylığını açıklarken, ANAP'nin geleceğini düşündüğünü belirtti ve "Ben ANAP'nin başında başka parti liderleri gibi kaçık kıkacak değilim. Em-1 yani olacak gene ayrılmayız. Herhalde aday gösterilip yoktan seçilirse bu değişiklik daha kolay olacak" dedi.

"Ben size emanetin, size vakıfendî yaptım" diye konuşan Özal, adaylığı için yaptırıldığı anketlerde parti grubunun yüzde 95, örgütün de yüzde 96,3 oranında "evet" dediğini açıkladı.

Başbakan Turgut Özal, 5 ANAP milletvekilinin topladığı imzalarla dün saat 16.30'da Cumhurbaşkanlığına aday gösterildi.

Özal, dün sabah TBMM jefi kapısında Başbakan Yardımcı Ali Baser, ANAP Teşkilat Başkan Yardımcısı Erhan Varlıkhan, Grup Başkanvekilleri Rıfat Daldal ile Yasim Baskent tarafından karşılandı. Elinde bir dosyayla grup salonuna doğru yürüten Özal, gazetelerin, "Adaylığını açıklıyacak mısınız" sorularına güldü. "Dürsü beklem hele" yanıtını verdi.

Grup toplantısına cumhurbaşkanlığına Özal'ın rağmen adaylığın koyacağını açıklayan Burhan milletvekili Fikri Çalkılıç da katıldı. Başbakan Özal toplantıya giren milletvekilleri ayakta alkışladı. Bu sırada Kayı Erdoğan ve Haydar Özalp'ın araya kalkmaması dikkati çekti. Özal, saat 11.00'de başlayıp konuşmasında cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili son kez görüş açıkladığını ifade etti. 1987 seçimlerini ANAP'nin kazanmasında bu yana cumhurbaşkanlığı seçiminin de ANAP'nin belirleyeceğine inancında olduğunu vurgulayan Özal, kendisinin daha önce cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmesi için muhalifet partilerinin reddedildiğini anımsatı-



5 ayrı ögeçe-155 ANAP milletvekili, Başbakan Turgut Özal'ı 5 ayrı ögeçe ANAP Edirne Milletvekili Şener İşler, Kayseri Milletvekili Şevki Göğünler, İstanbul Milletvekili Temel Gündoğ-

ruşer olacak tarafta her gün yazı yazanlar, çizerler, söylerler oluyor, muhalifet de ben demokrasiden yanadır hem de akıl almaz sözler söylüyorlar, yanlar yazıyorlar. Yaşlı bir avet demokrasiyi savunuyorlar giter kullanyolar. Buun milletle konuşmada söylemek istediim. Bütün çirkünlükte akan buradan kaynıyorlar.

Ailemde mi ajrasacaklar makaslarına varmak için, onun hemen kalene alıyorlar. Ben kendisi ailem konuşmalarına, "Sakin devrile iç yapmayın" dedim. "Duyduğum anda da en piddetli şekilde karşı çıkarım". Hiçbir aile mensubum devrile iç yapmadığı bildiğim kadavıyla. Ama seroduy- lussalara serbest iç yapma in- klânı da mahrum ederler. O hale geldiler. Normal insularına yapığı iç konuşu bir şey demiyor. Aynı iç benim arkadaşların ya-

para sanki ben onları bir şey söylemişim gibi yazıyor. Bunlar "Türkiye'yi bir idare ediyoruz, bizim dediğimiz olur" demektir. Hazırızda ifade ediyorım ki, isterseniz dediği değil, milletten dediği olur...

Özal, cumhurbaşkanlığı konusunda karar verirken çok dikkatli kaydederek, "İşe laflar çıktı, 'Siz ayrıldıktan sonra parti dağılır' Tabii ki, bu istenir bir ajrohp var, lasımsıyorum da, iç ögeçe yapabileceğim için aratmam gerekidir" biçiminde konuştu. Aratırıldığın, ANAP Meclis grubunda ve ANAP il, ilçe başkanları arasında anket yapıldığını anımsatan Başbakan, anketleri daha önceden güllü tutmasını nedennisi, "Anketler daha önceden biltilirse ben arkadaşlarımsız muhalifetle şekilde yönetilirmeye yapılabilyorlar.

de, Sakarya Milletvekili Erün Tarsoğlu ve Zonguldak Milletvekili Ömer Faruk Macun, saat 16.30'ta TBMM Başkanlığı'na gelenek önerilerini Başkan Yıldırım Akbulut'a verdiler. (Fotoğraf: AA)

Yapılmaması lazımdı" diye açıkladı.

Genişletilmiş MKYK toplantısında da fikir aldığını kaydeden Özal, "Bugün kanasım yudur. ANAP sağtan bir partidir, Meçbir şey olmaz" dedi.

Başbakan, yaklaşık bir saat süren konuşmasının sonunda, "Ben ANAP'ın başında başka parti liderleri gibi, okkiden idet olduğı gibi kaçık kıkacak değilim. Güç güçleç sızın ayrılmayım. Em-1 hak vakti olacak gene ayrılmayız. Herhalde, eğer aday gösterilip yukarıya seçilirmse bu değişiklik daha kolay olacak, o kanasız vardım" dedi. Kuz bir sızre salonda sesizlik oldu ve bu sesizliğin ardından milletvekilleri Özal'ı coçuklu bir şekilde alkışladılar.

Özal, milletvekillerinin anketi kendisinin cumhurbaşkanlığına yüzde 95 destek verdiklerini, im-

diye baharak kayıpkı verdi. Milletvekilleri Özal'ın konuşmasını son bölümünü ayakta dinlediler. Özal, "Ben en çok düşümlülmüş konuların birini seçilirmse istersen burada bir araya gelirmeye oluyordur. Beni en çok düşümlülmüş konularından biri o dımsız. O best, bir avet arkadaşlarımsız ayırtıyor gibi bir ruh halime sokuyorlar. Ashında ayrılmıyorum. Fikirleri beraber olmalarımsız ayırtımsız mümkün değildir" dedi.

Özal, milletvekillerinin alkışları arasında, "Arasındaki şu veya bu, iç kimseye laşızılmım, içkikliğim yoktur. Herkes düşümlülmüş bir okkiden ifade emiliyor. İç bu soktayla kadır gülmüyor. Benden sonra grubuma, size emanetin. Siz vakıfendî yaptım" diyecek kütülden indi. Özal', kütülden indikten sonra öperek iç tebrik eden başkanlığı, eski içleri Bakan ve Galatasaray Spor Kulübü Başkanı Ali Turyayır aldı.

Bu sırada toplantıyı yöneten Grup Başkanvekili Ömer Şeref Rozkurt, "Başbakanın adaylığı konusunda birkaç rümle söylemek istiyorum" deyince, Adana Milletvekili Mehmet Feriye, "Cumhurbaşkanlığına, cumhurbaşkanlığına" diye bahardı. Milletvekillerinin bir bölümü Özal'ın elini öperek tebrik ederken, bazıları da Başbakanı yanaklarından öpmeye yeğledi. Özal salonun çukı kapısının kenarında durdu ve sayıya ötenenden geçim milletvekillerinin tebriklerini kabul etti. Özal'ın Necmettin Karaduman, Feriye İler ve Mikerrrem Tayoğlu'nun tebrik etmemesi dikkati çekti.

Özal, "Neticede cumhurbaşkanlığı için adaylığını koymaya karar verdim" deyince, milletvekilleri ayakta felayarak, "Varol, bravo" sesleri arasında Başbakanı coçukıyla onun sızre alkışladılar.

Halef kim?

Özal grup salonundan çıkarken gazetecilerin, "Halefimiz ne zaman açıklıyacaksınız?" sorularına, "Daha ona çok var" yanıtını verdi. ANAP Grup Başkanlığı ve başbakanlık için isim belirlemediğini söyleyen Özal'ın yobesinden sonra ve yazılanı güyle: — Anketle mi belirleyecek-

Ek 4: 1989 Cumhurbaşkanı Seçim Sonucu- TBMM Tutanağı.²⁶⁴

BAŞKAN — Sayın milletvekilleri, Tasnif Komisyonu Tutanağı gelmiştir; okutuyorum:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan üçüncü tur oylamaya 285 üye katılmış ve neticede aşağıda adları yazılı sayın adaylar hizalarında gösterilen oyları almışlardır.

Tasnif Komisyonu

Üye
Mehmet Cavit Kavak
İstanbul

Üye
Eyüp Aşık
Trabzon

Üye
Bülent Atasayan
Kocaeli

Üye
Ali Sami Akkaş
Balıkesir

Üye
Hasan Adnan Tutkun
Amasya

Turgut Özal : 263 (ANAP sıralarından "Bravo" sesleri, ayakta alkışlar)
Fethi Çelikbaş : 14 (ANAP sıralarından "Bravo" sesleri, alkışlar)
Boş : 8

Toplam 285

BAŞKAN — Sayın milletvekilleri, bu sonuca göre, İstanbul Milletvekili Sayın Turgut Özal, Anayasanın 102 nci maddesinde üçüncü oylama için öngörülen salt çoğunluğu sağlamış ve 263 oyla, Türkiye Cumhuriyetinin Sekizinci Cumhurbaşkanı seçilmiş bulunmaktadır. (ANAP sıralarından "Bravo" sesleri, ayakta alkışlar)

Kendilerini tebrik eder, yurdumuz ve milletimiz için hayırlı, uğurlu olmasını dilerim.

²⁶⁴ T.B.M.M Tutanak Dergisi, 18. Dönem, Cilt 33,3. Yasama Yılı, Birleşim 24, 31 Ekim 1989, s.128.

T. C. Resmî Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	1 Kasım 1991 CUMA	Sayı : 21038 Mükerrer

YARGI BÖLÜMÜ

Yüksek Seçim Kurulu Kararı

Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığından :

DUYURU

20/10/1991 Pazar günü yapılan XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları ile ilgili olarak il seçim kurulları ve gümrük kapıları ilçe seçim kurulları tarafından düzenlenerek Kurulumuza gönderilen birleştirme tutanaklarına göre;

1-A) Tüm seçim çevreleri kayıtlı seçmen sayısı	:	29.932.429
Oy kullanan seçmen sayısı	:	25.110.681
Geçerli oy sayısı	:	24.371.334
Geçersiz oy sayısı	:	739.347
Seçime katılma oranı	:	% 83,89

Geçerli oyların seçime katılan siyasi partilere dağılımı ve bu dağılımın oranları

Anavatan Partisi	:	5.849.575	% 24,01
Refah Partisi	:	4.103.824	% 16,88
Sosyalist Parti	:	108.092	% 0,44
Doğru Yol Partisi	:	6.596.466	% 27,03
Demokratik Sol Parti	:	2.619.877	% 10,75
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	:	5.060.779	% 20,75
Bağımsızlar	:	32.721	% 0,14
B) Gümrük kapıları kayıtlı seçmen sayısı	:	46.408	
Oy kullanan seçmen sayısı	:	46.408	
Geçerli oy sayısı	:	45.192	
Geçersiz oy sayısı	:	1.216	
Seçime katılma oranı	:	% 100,00	

Yargı Bölümü Sayfa : 1

²⁶⁵ T.C Resmî Gazete, 1 Kasım 1991, Sayı 21038, s.1-2.

Geçerli oyların seçime katılan siyasi partilere dağılımı ve bu dağılımın oranları

Anavatan Partisi	:	13.064	% 28,91
Refah Partisi	:	17.468	% 38,65
Sosyalist Parti	:	282	% 0,63
Doğru Yol Partisi	:	4.178	% 9,24
Demokratik Sol Parti	:	4.433	% 9,81
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	:	5.767	% 12,76
Bağımsızlar	:	—	
C) Türkiye geneli kayıtlı seçmen sayısı	:	29.978.837	
Oy kullanan seçmen sayısı	:	25.157.089	
Geçerli oy sayısı	:	24.416.526	
Geçersiz oy sayısı	:	740.563	
Seçime katılma oranı	:	% 83,92	

Geçerli oyların seçime katılan siyasi partilere dağılımı ve bu dağılımın oranları

Anavatan Partisi	:	5.862.639	% 24,01
Refah Partisi	:	4.121.292	% 16,88
Sosyalist Parti	:	108.374	% 0,44
Doğru Yol Partisi	:	6.600.644	% 27,03
Demokratik Sol Parti	:	2.624.310	% 10,75
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	:	5.066.546	% 20,75
Bağımsızlar	:	32.721	% 0,14

TÜRKİYE GENELİ

PARTİLERİN KAZANDIKLARI MİLLETVEKİLİ SAYILARI

Parti Adı	Kazandığı Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	115
Refah Partisi	62
Doğru Yol Partisi	178
Demokratik Sol Parti	7
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	84
Türkiye Toplamı :	446

Adayaman İlinden itiraz nedeniyle seçim sonuçlarını gösteren tutanaklar henüz gelmediğinden milletvekili dağılımı yapılamamıştır.

Adayaman İli haricindeki diğer 106 seçim çevresi itibarıyla seçim sonuçları 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 37 nci maddesi 3 üncü fıkrası hükmü ve Kurulumuzun 31/10/1991 gün ve 403 sayılı Kararı uyarınca duyurulur.

Ankara, işgalden endişeli

MGK, Irak'ın Kuveyt'e saldırısını görüşmek üzere olağanüstü toplandı. Cumhurbaşkanı Özal, tatilini yarıda keserek Ankara'ya döndü ve MGK toplantısına başkanlık etti. Siyasi parti liderleri Irak'ı kınadı. Merkez Bankası, Irak ve Kuveyt para birimleriyle işlem yapmayacağını bildirdi.

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) — Irak güçlerinin önceki gece Kuveyt topraklarına girerek ülkenin büyük bölümünü işgal etmeleri, Ankara'da "tepki ve kaygı" ile karşılandı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Marmaris'teki tatilini bir gün önce keserek Ankara'ya döndü ve Millî Güvenlik Kurulu'nun akşam yapıldığı 2,5 saatlik toplantısına katıldı. Toplantıdan sonra yapılan açıklamada, BM Güvenlik Konseyi'nin "Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten derhal ve yarımsız olarak geri çekilmesini" öğören kararının süratle uygulamaya konulması temennisinde bulunuldu.

Irak'ın Kuveyt'e askeri müdahalesi, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Yıldırım Akbulut'a sabahın erken saatlerinde danışmanları aracılığıyla iletildi. Otluk Koyu'nda Ankara'dan telefona sürekli bilgi alan Cumhurbaşkanı, gelişmeleri CNN ile Ankara'ya ulaşan ajans haberlerinden izledi. Dışişleri Danışmanı Nabil Şensoy ile de konu hakkında sık sık telefon görüşmesi yapan Cumhurbaşkanı, öğle saatlerinde MGK'nın olağanüstü toplanması emrini verdi ve akşam üzeri Ankara'ya dönerek MGK toplantısına başkanlık etti. Gelişmeler, ayrıca dün Başbakan Akbulut'un katıldığı Yüksek Askerî Şura toplantısında da gayri resmi olarak ele alındı.

Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Irak-Kuveyt anlaşmazlığında "bir ülkeden yana açık taraf olarak görünmeme" titizliği içinde yaptıkları ilk açıklamalarda, Irak'tan

tiren bir girişimde bulunduğunu ima ettiler. Ankara'nın "dünyada barış rüzgârına eserken, en ciddi uyumsuzluklar barışçı yollardan çözümlenirken ortak kültürel mirasa sahip iki ülkenin savaş durumuna gelmesinden büyük üzüntü duyduğu" belirtildi.

MGK toplantısı

MGK dün 21.30'da Cumhurbaşkanı Turgut Özal başkanlığında Çankaya Köşkü'nde toplandı. "Körfez Savaşı"nın görüldüğü toplantıdan sonra MGK Genel Sekreterliği'nden yapılan açıklamada şöyle denildi:

"MGK, bu toplantısında Irak askeri birliklerinin Kuveyt'e girmesiyle busule gelen bunalım ve muhtemel gelişmeleri değerlendirmişti. Önümüzdeki günlerde de Türkiye'ye yakın bir bölgede vuku bulan bu olayları dikkatle izlemeye ve değerlendirmeye devam etmeyi kararlaştırmıştır. Bu çerçevede, BM Güvenlik Konseyi'nin 660 sayılı kararının süratle uygulamaya konulması temennisinde bulunulmuştur."

Türkiye'nin üç kaygısı

Gerek Genelkurmay Başkanlığı'nın gerekse Dışişleri Bakanlığı'nun ayrı ayrı ve eşgüdüm halinde yürüttükleri değerlendirmeler ile MGK'daki tartışmalarda, Irak'ın Kuveyt'e müdahalesinin Ankara'da yarattığı kaygılar "çeşitli olasılıklar gözden geçirilerek" üç temel unsur çerçevesinde ele alındı. Dünyada yeni bir petrol krizi yaşan-

öre çıkan Türkiye'nin "askeri ve diplomatik" kararlarını yakından ilgilendirecek kaygı noktaları şöyle sıralandı:

1- **Ankara-Bağdat ilişkileri:** Batı ülkelerinin büyük bölümü gelişmeler karşısında Irak'ın müdahalesini açık biçimde kınayan bir tavır alırken Türkiye'nin resmi açıklamalarında daha "dengeci" bir tutum izlediği gözlemlendi. Yetkililer, bu tutumun Ankara-Bağdat ilişkilerinin özel niteliğinden kaynaklandığını belirttiler. Ancak ilgili çevrelerin müdahaleyi değerlendirme-lerinde "İrakin Kuveyt'ten yana olduğu" da ifade edildi. Ankara'nın olay konusundaki en büyük kaygısı ise yeni gelişmeler doğrultusunda Bağdat ile ilişkilerin gerilemesine yol açacak bazı adımların gündeme gelmesi olasılığı oluyordu.

2- **Tahran ve Washington faktörü:** Irak'ın Kuveyt'e müdahalesine Tahran'ın nasıl yaklaştığı sorusu ise özellikle askeri çevrelerdeki tartışmaların ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Bunalım bölgesinde radikal İslamcı girişimlere zemin hazırlaması olasılığı bu çevrelerde kaygı yaratırken ABD'nin soruna nasıl müdahale edeceği de üzerinde önemle durulan bir konuyu oluşturmaktadır.

3- **Arabuluculuk olasılığı:** Gerek Kuveyt ile gerekse Irak ile ilişkilerine "başarı" gözüyle bakan Türkiye'nin anlaşmazlıkta herhangi bir arabulucu görevini "kendiliğinden" üstlenmesinin doğru olmayacağı görüşü Ankara'daki değerlendirmelere egemendi.

Son gelişmeler konusunda Türkiye'nin Irak nezdindeki ilk girişimi ise Irak'ın Ankara Büyükelçisi Tarek Abdül Cabbar Cevad ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Büyükelçi Tuğay Özçeri arasındaki görüşme oldu. Dün öğleden önce Dışişleri Bakanlığı'na çağrılan Irak Büyükelçisi'ne Büyükelçi Öz-

çer'in gerginliğe daha da tetanmasına yol açmadan barışçı yollardan giderilmesi istendi" dendi.

Müsteşar Tuğay Özçeri dün ayrıca, Kuveyt'in Ankara Büyükelçisi Faysal El Seyid Abdülvahan El Rifai'yi de bakanlığa çağırarak bu konuda yapılan resmi açıklamaya ilişkin bilgi verdi.

Özçeri, dün ABD'nin Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz'i de makamına çağırarak Kuveyt-İrak bunalım hakkında görüştü.

Dışişleri Bakanlığı'ndan edinilen bilgiye göre görüşme sırasında Büyükelçi Abramowitz, ABD'nin gerginlikle ilgili tutumunu izah etti. Abramowitz, ABD'nin Irak'ı kınadığını, askerlerini Kuveyt'ten geri çekmeye çalıştığını ve iki ülke arasında görüşme yapılmasını istediklerini anlattı. Görüşmede, Büyükelçi Özçeri de Türkiye'nin tutumu hakkında bilgi verdi.

Parti liderleri

Siyasi parti liderleri de Irak kuvvetlerinin Kuveyt topraklarına girmesini üzüntüyle karşıladıklarını bildirdiler. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, "Dünyada barışın ve yumuşaklığın hızla yaygınlaştığı bir dönemde ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların bir tarafın gücü ile çözüme gitmek kabul edilemez" dedi. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel de Irak'ın Kuveyt'e girişinin "fevkalade üzücü" olduğunu söyleyerek, "Sorunun kökünde yatan sebep bana göre basit. Olayın uluslararası boyutlara ulaşacağını, büyüyeceğini sanmıyorum" diye konuştu.

Bu arada T.C. Merkez Bankası'ndan yapılan bir açıklamada, bugünden itibaren Irak ve Kuveyt para birimleriyle yapılan tüm işlemlerin durdurulduğu bildirildi. Açıkla-

²⁶⁶ "Ankara İşgalden Endişeli", Cumhuriyet, 3 Ağustos 1990, s.14.

AKKA Kuvvet Antlaşması **TÜRKİYE'YE NE GETİRECEK?**

Orduya modern yüz

Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Antlaşması (AKKA) ile silahlı kuvvetlerini modernleştirme olanağına kavuşan Türkiye, 1490 zırhlı muharebe aracı, 162 uçak ve 40 helikopter sahibi daha olacak.

PARİS (AA) — Türkiye'nin dün sabah Paris'te imzalanan AKKA ile güvenlik açısından kazançlı çıktığı aynı zamanda silahlı kuvvetlerini modernleştirme olanağına kavuştuğu bildirildi.

AA muhabirinin diplomatik kaynaklardan edindiği bilgiye göre antlaşma ile Türkiye, 1490 zırhlı muharebe aracı, 162 uçak ve 40 helikopter daha edinebilecek.

Elindeki tankların 328'ini tasfiye edecek olan Türkiye, antlaşma ile öngörülen 2795 tankı elinde tutacak, ancak bunların 700 kadarını, mützefiklerin vereceği modern tanklarla değiştirecek.

Top sayısının ise eskisiyle hemen hemen aynı kalacağı ifade ediliyor.

AA muhabirinin sorularını cevaplandıran bir uzman, Türkiye'nin AKKA ile elde ettiği kazançları şu şekilde sıraladı:

— Türkiye'nin yaklaşık üçte biri (Güneydoğu Anadolu Bölgesi) alan dışında bırakılmıştır. Bu bölgedeki silahlar indirime ve denetime tabi olmayacaktır.

— Türkiye'nin bulunduğu bölgede sayısal denge sağlanmıştır. Kanak bölgede yer alan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Transkafkasya, Kuzey (Ankara 14. 11. 1990)

TEPKİLER

İnönü OGİK önerdi

Ortağı Güvenlik İşleri

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) — SHP Genel Başkanı Erbil İnönü, OGİK çerçevesinde imzalanan AKK Antlaşmasını "tarihi bir antlaşma" olarak nitelendirerek Çarşamba'da konuşurken



²⁶⁸ "Orduya Modern Yüz", Cumhuriyet, 20 Kasım 1990, s.1.

Ek 9: AKKA Antlaşması'nın Türk Basınına Yansıması²⁶⁹

Trabzonsporliler!
Trabzonspor a Genel Üyesi olarak
Trabzonspor Genel Üyesi Kartı'nı
Pamukbank Şubelerinde
Trabzon'dan satılmayan Tamamı

BANK24

Cumhuriyet

67. Yıl, Sayı: 23796 Kurucusu: Yunus Nadi 1000 TL... 20 Kasım 1990 Salı

Yüzyılın antlaşması

22 ülkenin liderleri, daha az, silahlı bir Avrupa için imza attı

SABETAY YAROL

PARİS — Avrupa tarihinde, Paris'te başlayan Avrupa Birliği ve İhtilâfî Konferansı (AGİK) zirvesiyle dün yeni bir sayfa açıldı.

Zirvenin açılış konuşmasını yapan Fransız Cumhurbaşkanı **Jacques Mitterand**, bu saygınlıkta, Avrupa'da "bük mühtemelen" bölünme tehdidiyle, ancak birleşme için daha fazla adım atılması gerektiğini söyledi.

Zirvenin açılışından önce de tarihin en kapsamlı silahsızlanma antlaşması AKKA (Avrupa Kooperationsel Keret Antlaşması) NATO ve Varşova Paktı liderleri arasında imzalandı. Antlaşmayı Türkiye adına bakan Cumhurbaşkanı Özal hem de Başbakan Akbaba imzaladılar.

Konferansa ikinci konuşmacı olarak Mitterand'dan hemen sonra söz alan İ.B.M. Genel Sekreteri **Javier Perez de Cuellar**'ın, Kahire soruşturması bağlamında Türk delegasyonunda sürpriz etkisi yapıtı. Başka hiçbir antlaşmada ed belirterek değinmeyen Perez de Cuellar, AGİK üyesi ülkeleri "27 yıldır çözümlenemeyen Kıbrıs soruşturması çözümlenene kadar silahlı bir Avrupa için imza etmemek üzere anlaşmışlardır" dedi.

"Tarihin en geniş kapsamlı silahsızlanma antlaşması" olduğu ifade edilen AKKA (Avrupa Kooperationsel Keret Antlaşması) zirvesinin açılış oturumundan önce imzalandı. NATO ve Varşova Paktı'na üye 22 ülke liderlerinin imza konduğu AKKA, Fransız Cumhurbaşkanı Mitterand'ın başkanlığında, Paris'te yapıldı. Bir üyemle dünden itibaren yürürlüğe girecek. Aynı anda söz konusu 22 ülke ortak bir deklarasyon yayınladılar, "Bük mühtemelen konuşulmuş soru edilmiş" ilan ettiler.

Dün sabaha kadar Türk kamuoyunda yoğun merakla izlenen, Türkiye adına antlaşmayı Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın imza, yoksa Başbakan Yıldırım Akbulut'un imza yapacağı tartışması, her iki liderin imzalarını belirgin olarak kayıtlarıyla sonuçlandırdı. Türkiye'den başka 4 ülkenin daha bakan devlet ve hem de hükümet başkanları antlaşmayı imzaladı. Bunlar arasında ev sahibi Fransa da bulunuyor. Üzeri liderleri ortak konferans yapıldığı tebliğ Kıbrıs Cumhurbaşkanı'ndeki konferans salımları gerçekleştirildi. Fransız Dışişleri Bakanı **Hubert Denon** tarafından kararlaştırıldı. Cumhurbaşkanı Mitterand'ın 14. 16. 17'de

'Bizim Ev' yine TRT'de Bakanlık 'milli aile'de ısrarlı

Ailelerin sorumlu Devlet Bakanı Cemil Çiçek'in hazırladığı 'Bizim Ev' dizisi, kimi bölümleri kesilerek TRT'ye yeniden gönderildi. Dizi, Denetim Kurulu'nca "anayasa ve Atatürk ilkelerine aykırı" bulunarak "yayınlanamaz" raporu alındı.

ANKARA (Cumhuriyet Bülteni) — Ailelerin sorumlu Devlet

AKKA Avrupa Birliğine İhtilâfî Antlaşması **TÜRKİYE'YE NE GETİRECEK?**

AGİK Avrupa Birliği İhtilâfî Konferansı **İNSANİ BOYUTU**

Orduya modern yüz

Ankara sıkışacak

²⁶⁹ "Yüzyılın Antlaşması İmzalandı", Cumhuriyet, 20 Kasım 1990, s.14.